



МАТЕРІАЛИ
ДРУКУЮТЬСЯ
УКРАЇНСЬКОЮ,
АНГЛІЙСЬКОЮ
ТА ПОЛЬСЬКОЮ
МОВАМИ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ ЛЬВІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ. ПЕДАГОГІКА І ПСИХОЛОГІЯ

№1 (3), 2024

заснований у 2023 році

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор –

КОВАЛЬ Мирослав, доктор пед. наук, професор;

Заступники головного редактора:

ЛИТВИН Андрій, доктор пед. наук, професор;

СІРКО Роксолана, доктор психол. наук, професор;

Відповідальний секретар –

ВДОВИЧ Світлана, кандидат пед. наук, старший науковий співробітник.

01 Освіта (011 Науки про освіту):

РУДЕНКО Лариса, доктор пед. наук, професор; **МАЧИНСЬКА Наталя**, доктор пед. наук, професор; **ЛЯЛЮК Галина**, доктор пед. наук, кандидат психол. наук, доцент; **ЦЮПРИК Андрій**, доктор пед. наук, доцент; **ВДОВИЧ Світлана**, кандидат пед. наук, старший науковий співробітник; **ГАЛЯН Олена**, доктор пед. наук, кандидат психол. наук, професор;

01 Освіта (015 Професійна освіта (за спеціалізаціями)):

КОВАЛЬ Мирослав, доктор пед. наук, професор; **КОЗЯР Михайло**, доктор пед. наук, професор; **ЛИТВИН Андрій**, доктор пед. наук, професор; **РУДЕНКО Лариса**, доктор пед. наук, професор; **МАЧИНСЬКА Наталя**, доктор пед. наук, професор; **ЦЮПРИК Андрій**, доктор пед. наук, доцент; **ВДОВИЧ Світлана**, кандидат пед. наук, старший науковий співробітник; **ЗЕЛЬМАН Леся**, кандидат пед. наук, доцент; **КОВАЛЬ Ігор**, кандидат пед. наук; **ШАРЛОВИЧ Зоя**, кандидат пед. наук (Республіка Польща).

01 Освіта (017 Фізична культура і спорт):

СТЕПАНЧЕНКО Наталя, доктор пед. наук, професор; **МАТВІЙЧУК Тетяна**, кандидат пед. наук, доцент; **СОЛОВЙОВ Валерій**, кандидат пед. наук, доцент.

05 Соціальні та поведінкові науки (053 Психологія):

СІРКО Роксолана, доктор психол. наук, професор; **КАРПЕНКО Євген**, доктор пед. наук, професор; **КІСІЛЬ Зоряна**, доктор юрид. наук, професор; **ЛЯЛЮК Галина**, доктор пед. наук, кандидат психол. наук, професор; **ВАВРИНІВ Олена**, кандидат психол. наук, доцент; **ВІНТЮК Юрій**, кандидат психол. наук, доцент; **ГАЛЯН Олена**, доктор пед. наук, кандидат психол. наук, професор; **ПАРТИКО Неоніла**, кандидат психол. наук, доцент; **СЛОБОДЯНИК Володимир**, кандидат психол. наук, доцент; **СТЕЛЬМАХ Оксана**, кандидат психол. наук, доцент; **ЯРЕМКО Роман**, кандидат психол. наук, доцент.



Видавничий дім
«Гельветика»
2024

ISSN (print) 3041-1297
ISSN (online) 3041-1300

ЗАСНОВНИК І ВИДАВЕЦЬ

Львівський державний університет
безпеки життєдіяльності (ЛДУ БЖД)

ЗАРЕЄСТРОВАНО

Національною радою України з питань
телебачення і радіомовлення, рішення № 414
від 22.02.2024, протокол № 7.

**Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
(Протокол № 3 від 31.10.2024 р.)**

Фахове видання (категорія «Б»):

Наказ МОН України № 920 від 26 червня 2024 року (додаток 6).
Спеціальності: 011 Освітні, педагогічні науки, 015 Професійна освіта
(за спеціалізаціями), 017 Фізична культура і спорт, 053 Психологія.

Літературний редактор

Чудеснова І. М.

Технічний редактор

Корцигіна Н. С.

Комп'ютерна верстка

Молодецька О. І.

E-mail:

E-mail: ldubgd.pp@gmail.com

Збірник наукових праць «Наукові записки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. Педагогіка і психологія» видається з 2023 року. Запланована періодичність – 2 рази на рік. Тематична спрямованість: проблеми педагогіки, психології, психопедагогіки безпеки, екстремальної та кризової підготовки, виховання, управління в освіті, історії педагогіки та психології.

Здано в набір 07.11.2024. Підписано до друку 08.11.2024.
Формат 60×84/8. Ум. друк. арк. 9,77. Зам. № 1124/812. Наклад 150 прим.
Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний. Цифровий друк.
Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.

ЗМІСТ

ПЕДАГОГІКА

Л. А. Руденко, Н. Л. Іванишин
МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ
ДО ДОСЛІДЖЕННЯ
ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ
ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ
У КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО
СОЮЗУ ТА УКРАЇНИ

5

О. Е. Khallo
ORGANIZATIONAL AND
PEDAGOGICAL CONDITIONS
FOR IMPLEMENTATION OF THE
TRAINING FUTURE SPECIALISTS
OF THE MEDICAL FIELD IN HIGHER
EDUCATION INSTITUTIONS

10

В. В. Драгунова
ХАРАКТЕРИСТИКА
РЕАЛІЗАЦІЇ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ ПРАКТИКИ
КОНСАЛТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ
УКРАЇНИ

16

С. М. Вдович
ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ
СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ
ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОГО
МИСТЕЦТВА

22

**Р. К. Островський, О. М. Трифонова,
М. І. Садовий, Д. В. Соменко**
МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ
ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ СТВОРЕННЮ
ВІДЕОКОНТЕНТУ ЗА ДОПОМОГОЮ
ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
“CAPCUT”

29

Ю. В. Вінтюк
ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОГО
КУРСУ «ПСИХОЛОГІЧНЕ
КОНСУЛЬТУВАННЯ НА
КРИЗОВИХ ЛІНІЯХ»
МАГІСТРАМ-ПСИХОЛОГАМ

36

CONTENTS

PEDAGOGY

L. A. Rudenko, N. L. Ivanyshyn
METHODOLOGICAL APPROACHES
TO THE STUDY OF FOREIGN
LANGUAGE TRAINING
FOR FUTURE CIVIL PROTECTION
SPECIALISTS
IN THE EUROPEAN UNION
AND UKRAINE

O. E. Khallo
ORGANIZATIONAL AND
PEDAGOGICAL CONDITIONS
FOR IMPLEMENTATION OF THE
TRAINING FUTURE SPECIALISTS
OF THE MEDICAL FIELD IN HIGHER
EDUCATION INSTITUTIONS

V. V. Drahunova
CHARACTERISTICS
OF THE IMPLEMENTATION
OF EUROPEAN INTEGRATION
PRACTICE OF CONSULTING
ACTIVITIES IN HIGHER EDUCATION
INSTITUTIONS OF UKRAINE

S. M. Vdovych
AESTHETIC EDUCATION
OF STUDENT YOUTH
BY MEANS
OF THEATRE ARTS

**R. K. Ostrovskiy, O. M. Tryfonova,
M. I. Sadovyi, D. V. Somenko**
METHODS OF TRAINING
STUDENTS TO CREATE
VIDEO CONTENT
USING CAPCUT
SOFTWARE

Yu. V. Vintiuk
TEACHING OF THE COURSE
“PSYCHOLOGICAL
COUNSELING ON CRISIS LINES”
TO MASTERS
OF PSYCHOLOGY

ПСИХОЛОГІЯ

Н. В. Партико, Юй Цао
КРЕАТИВНІСТЬ ЯК ФЕНОМЕН
І РІВЕНЬ ЇЇ РОЗВИТКУ
У ЗДОБУВАЧІВ
ВИЩОЇ ОСВІТИ

Р. Я. Яремко, І. С. Коваль, О. Т. Ткачик
ОСОБЛИВОСТІ
ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ
ДО БОЙОВИХ ДІЙ

К. М. Березяк, Р. Б. Лісецький
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Б. Б. Турко
ВПЛИВ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ
ВЧИТЕЛЯ НА СТВОРЕННЯ
КОМФОРТНОГО ІНКЛЮЗИВНОГО
СЕРЕДОВИЩА
В УМОВАХ ВІЙНИ

Т. Ю. Ульянова
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
РЕСУРСНОСТІ ОСІБ,
ЯКІ ПЕРЕЖИЛИ ТРАВМАТИЧНІ
ПОДІЇ РІЗНОГО СТУПЕНЯ
ВПЛИВУ

PSYCHOLOGY

N. V. Partyko, Yui Cao
CREATIVITY AS A PHENOMENON
AND THE LEVEL OF ITS
DEVELOPMENT IN HIGHER
EDUCATION STUDENTS

R. Ya. Yaremko, I. S. Koval, O. T. Tkachyk
FEATURES OF PSYCHOLOGICAL
PREPARATION
OF MILITARY PERSONNEL
FOR COMBAT OPERATIONS

K. M. Bereziak, R. B. Lisetskyi
PSYCHOLOGICAL FEATURES
OF THE RESILIENCE
OF MILITARY PERSONNEL

B. B. Turko
THE IMPACT OF TEACHER'S
EMOTIONAL INTELLIGENCE
ON CREATING A COMFORTABLE
INCLUSIVE ENVIRONMENT
IN THE WAR CONTEXT

T. Yu. Ulianova
PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES
OF THE RESOURCEFULNESS
OF PERSONS WHO EXPERIENCED
TRAUMATIC EVENTS
OF VARYING IMPACT

44

52

59

67

74

Руденко Л. А., Іванишин Н. Л. Методологічні підходи до дослідження іншомовної підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту у країнах Європейського Союзу та Україні. *Наукові записки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. Педагогіка і психологія*. 2024. № 1 (3). С. 5–9.



УДК 37.016:811.1'24:614.8(4-672EU)(477)

This article is an Open Access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1297/2024-1-1>

Л. А. Руденко, Н. Л. Іванишин

*Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,
Львів, Україна*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1351-4433> – Л. А. Руденко

<https://orcid.org/0000-0003-3297-9367> – Н. Л. Іванишин



lozynska29@gmail.com

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ У КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА УКРАЇНИ

У статті виконано всебічний аналіз методології дослідження іншомовної професійної підготовки в контексті специфічних умов навчання майбутніх фахівців цивільного захисту. Розглянуто ключові підходи до цієї проблематики, серед яких особливе значення мають системний, студентоцентризований, компетентнісний, комунікативний, діяльнісний, культурологічний і аксіологічний підходи. Системний підхід забезпечує комплексне врахування всіх складових частин процесу іншомовної підготовки фахівців цивільного захисту в контексті професійної освіти, дає змогу створювати узгоджене навчальне середовище, у якому всі елементи інтегровані та взаємодіють для досягнення загальних освітніх цілей.

Студентоцентризований підхід ставить у центр навчального процесу інтереси та потреби здобувачів, має позитивний вплив на їхню успішність і на креативне мислення. Компетентнісний підхід акцентує увагу на формуванні конкретних професійних компетентностей, необхідних для успішної діяльності у сфері цивільного захисту, сприяє розвитку у здобувачів не лише мовних навичок, а й практичних умінь, що є критично важливими для їхньої майбутньої професійної діяльності. Комунікативний підхід орієнтований на розвиток мовних навичок у контексті професійного спілкування. Він передбачає формування у здобувачів здатності ефективно використовувати іноземну мову в різних професійних ситуаціях. Діяльнісний підхід акцентує на практичному застосуванні знань і навичок під час рольових ігор, симуляції, що допомагає адаптуватися до реальних умов професійної діяльності. Культурологічний підхід підкреслює важливість розуміння культурних аспектів професійної комунікації. Для майбутніх фахівців цивільного захисту важливо не лише знати іноземну мову, але й розуміти особливості, які можуть вплинути на міжкультурну взаємодію. Аксіологічний підхід фокусується на формуванні ціннісних орієнтацій і мотивації здобувачів до професійної діяльності. З'ясовано, що основну роль відіграє інтеграція різноманітних підходів для забезпечення комплексного розвитку іншомовної професійної компетентності, щоб відповідати сучасним вимогам сфери цивільного захисту.

Ключові слова: підхід, майбутні фахівці цивільного захисту, методологічні підходи, іншомовна підготовка країн Європейського Союзу.

L. A. Rudenko, N. L. Ivanyshyn

Lviv State University of Life Safety, Lviv, Ukraine

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE STUDY OF FOREIGN LANGUAGE TRAINING FOR FUTURE CIVIL PROTECTION SPECIALISTS IN THE EUROPEAN UNION AND UKRAINE

The article presents a comprehensive analysis of the methodology of researching foreign language vocational training in the context of specific conditions of training future civil protection specialists. The key approaches to this issue are considered, among which the systematic, student-centred, competence-based,

communicative, activity-based, cultural and axiological approaches are of particular importance. The systemic approach ensures a comprehensive consideration of all components of the process of foreign language training of civil protection specialists in the context of professional education, and allows for the creation of a coherent learning environment in which all elements are integrated and interact to achieve common educational goals.

The student-centred approach puts the interests and needs of students at the centre of the learning process, and has a positive impact on their academic performance and creative thinking. The competency-based approach focuses on the development of specific professional competencies necessary for successful activities in the field of civil protection, promotes the development of not only language skills, but also practical skills that are critical for their future professional activities. The communicative approach focuses on the development of language skills in the context of professional communication. It involves developing students' ability to use a foreign language effectively in various professional situations. The activity-based approach emphasises the practical application of knowledge and skills during role-playing games and simulations, which helps to adapt to the real conditions of professional activity. The cultural approach emphasises the importance of understanding the cultural aspects of professional communication. For future civil protection specialists, it is important not only to know a foreign language but also to understand the peculiarities that may affect intercultural interaction. The axiological approach focuses on the formation of value orientations and motivation of applicants for professional activity. It has been found that the main role is played by the integration of various approaches to ensure the comprehensive development of foreign language professional competence to meet the modern requirements of the civil protection sector.

Key words: approach, future civil protection specialists, methodological approaches, foreign language education in European Union.

Постановка проблеми. Процеси глобалізації й інтеграції українського суспільства в європейський простір потребують налагодження створення єдиної системи підготовки фахівців цивільного захисту з урахуванням досвіду Євросоюзу. Це зумовлює необхідність вивчення й узагальнення міжнародного досвіду для збагачення системи освіти України.

Серед ключових напрямів розвитку освіти фахівців сфери цивільного захисту можна виділити такі: міжнародну інтеграцію із ЗВО зі специфічними умовами навчання, академічну мобільність, навчання впродовж життя, грантову підтримку інноваційних ідей у галузі безпеки життєдіяльності, участь у міжнародних проєктах, навчаннях, тренуваннях тощо.

Так, завдяки участі України в міжнародних навчаннях EU CHERM REACT, EU CHERM REACT 2 та EU MED REACT, які відбувались на базі Львівського державного університету безпеки життєдіяльності впродовж 2018–2023 рр., здобувачі та науково-педагогічні працівники університету отримали досвід реагування на надзвичайні ситуації в рамках механізму цивільного захисту Євросоюзу (UCPM – Union Civil Protection Mechanism). Існування таких практичних навчань сприяє обміну інформацією та досвідом між службами швидкого реагування, зокрема й іноземними, розробленню та впровадженню спільних ідей, що зародились у процесі практичного відпрацювання проблемних ситуацій, і формуванню єдиної європейської спільноти. Тому важливо, щоб підготовка майбутніх фахівців цивільного захисту в Україні здійснювалась за уніфікованими стандартами Європейського Союзу (далі – ЄС).

Вивчення іноземної мови офіцерами служб швидкого реагування є важливим етапом на шляху до членства України в ЄС. Фахівець має володіти як мінімум специфічною лексикою, необхідною для безпосередньої професійної діяльності. Іншомовна підготовка потребує значних матеріальних і часових інвестицій, тому вибудовується система стимулювання у вигляді надбавок до заробітної плати офіцера, створення спеціальних курсів при установах, а також перегляд освітніх програм для майбутніх фахівців та їхньої адаптації під конкретні потреби здобувачів. Процес іншомовної підготовки фахівців цивільного захисту у країнах ЄС та в Україні за уніфікованими освітніми стандартами розглядається як системне, багатовимірне явище. Поєднання різних методологічних підходів, що лежать в основі вирішення проблем іншомовної підготовки, уможливорює розкриття його структурних, змістових і процесуальних особливостей, а також визначення сучасних тенденцій і напрямів її розвитку.

Аналіз останніх публікацій. Питання іншомовної професійної підготовки у країнах ЄС досліджували вітчизняні вчені-компаративісти К. Ступак (Фінляндія), Н. Шумейко (Словаччина), іншомовної професійної підготовки фахівців цивільного захисту України – Н. Вовчача, Л. Дідух та інші. Методологічні аспекти професійної підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту висвітлені в розвідках вітчизняних учених, серед яких А. Балендр, І. Коваль, М. Коваль, М. Козяр, А. Литвин, Р. Сірко й інші. У їхніх працях описуються концептуальні підходи до дослідження проблем професійної підготовки рятувальників в екстремальних умовах, підготовки

майбутніх працівників Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС) в інформаційно-освітньому середовищі ЗВО, підготовки фахівців з охорони кордону у країнах Європейського Союзу, підготовки психологів ДСНС до особливих умов діяльності, однак не розкрито питання іншомовної підготовки.

Метою статті є проведення комплексного аналізу методологічних підходів до професійної іншомовної підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту у країнах Європейсько Союзу та в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методологічні напрями та наукові течії формуються залежно від сукупності принципів, які використовує окрема методологія, а також від їх організації та взаємозв'язку. Як зазначає А. Литвин, дослідницькі методи, що застосовуються в різних філософських напрямках і наукових школах, можуть частково або цілком збігатися, саме методологічні підходи визначають, як учені трактують ті самі наукові проблеми, що іноді призводить до суттєвих розбіжностей у їхніх поглядах. Методи, методики та прийоми дослідження обираються відповідно до методологічних принципів, на яких базується пізнання. Це також визначає засоби та способи дослідження, а також форми їх конкретизації [2, с. 23].

Отже, характер вихідних методологічних принципів суттєво впливає на результати дослідження, його достовірність, переконливість і значущість. Незалежно від наукової школи чи напрямку, до якого належить учений, формування системи методологічних принципів є центральним і ключовим питанням в організації процесу наукового пізнання.

Термін «підхід» у науковій літературі трактується як усвідомлена орієнтація дослідника на реалізацію сукупності взаємопов'язаних цінностей, цілей, принципів, методів діяльності, що відповідає вимогам прийнятої парадигми. Підходи до організації навчання – це головні методологічні орієнтири дослідження, які використовуються під час наукового пошуку та для впровадження запропонованих ідей в освітньому процесі [1, с. 77–78].

З огляду на проблематику нашого дослідження, основними підходами, важливими для формування іншомовної компетентності майбутніх фахівців цивільного захисту у ЗВО зі специфічними умовами навчання, вважаємо системний, компетентнісний, студентоцентричний, комунікативний, діяльнісний, культурологічний, аксіологічний та інтегративний.

Системний підхід дає змогу розглядати всю структуру цивільного захисту як єдину систему

в усіх її взаємозв'язках, а також здійснювати комплексне дослідження іншомовної підготовки фахівців цивільного захисту у країнах Євросоюзу в контексті професійної освіти з урахуванням загальних перспектив модернізації системи освіти та використання передового педагогічного досвіду в цій сфері.

Щодо використання компетентнісного підходу у країнах ЄС зазначимо, що Рада Європи у 2006 р. визначила ключові компетентності для навчання впродовж життя (life-long learning), до яких належать спілкування рідною мовою, спілкування іноземними мовами, вміння вчитися, математична та природнича компетентність, цифрова компетентність, ініціативність і підприємництво, соціальна та громадянська компетентності, культурна обізнаність і самовизначення.

Компетентнісний підхід до професійної іншомовної підготовки фахівців цивільного захисту реалізується через освітньо-професійні й освітньо-наукові програми ЗВО. Наприклад, в освітньо-професійній програмі ЛДУ БЖД за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти в галузі знань «Цивільна безпека», спеціальність 263 – «Цивільна безпека», що розроблена на підставі Стандарту вищої освіти, означено інтегральну, загальні та фахові програмні компетентності, на формування яких вони спрямовані. Серед них у контексті нашого дослідження привертають увагу такі: здатність спілкуватись державною й іноземною мовами, здатність до пошуку, оброблення й аналізу інформації з різних джерел, здатність оперувати термінами та визначеннями понять у сфері цивільного захисту. Щодо інтеграції в європейську систему цивільного захисту, важливим є володіння іноземною мовою для реалізації фахових компетентностей, як-от здатність обґрунтовувати та розробляти заходи, спрямовані на запобігання виникненню надзвичайних ситуацій, здатність прогнозувати й оцінювати обстановку в зоні надзвичайної ситуації, здатність організувати радіаційний, хімічний і біологічний захист населення, проводити навчання на підприємствах тощо [4]. Освітньо-професійна програма магістра цивільного захисту окреслює такі компетентності, як здатність спілкуватися іноземною мовою, здатність працювати в міжнародному контексті, розуміння механізмів взаємодії міжнародних організацій у сфері цивільної безпеки [5].

Отже, компетентнісний підхід до професійної іншомовної підготовки забезпечує набуття конкретних професійних компетентностей, необхідних для виконання професійної діяльності у сфері, і успішну інтеграцію до європейської системи цивільного захисту.

В умовах сьогодення система професійної освіти стає все більше студентоорієнтованою. Студентоцентризм передбачає створення внутрішньої мотивації до навчання, що виражається у прагненні здобувачів до набуття знань і навичок. Велика увага приділяється студентоцентрованому підходу за кордоном. Згідно із проведеними дослідженнями, цей підхід має позитивний вплив на креативне мислення здобувачів [6, с. 63] та на загальну академічну успішність [7, с. 181]. У процесі викладання іноземної мови майбутнім фахівцям цивільного захисту цей підхід забезпечує конструктивну взаємодію викладачів і здобувачів з обов'язковим залученням останніх до вдосконалення змісту навчальних дисциплін, моніторингу якості освіти й укладання освітньо-професійних програм. Він ураховує індивідуальні потреби й особливості здобувачів під час вивчення іноземної мови.

Комунікативний підхід спонукає здобувачів до навчання через спілкування з метою обміну думками. Його мета – виховання професійної комунікативної культури здобувачів. Комунікативна культура передбачає існування в суспільному й індивідуальному житті людини комунікативних норм, способів і засобів, що відповідають ієрархії цінностей і настанов, та забезпечує задоволення важливих людських потреб у спільній діяльності та духовному розвитку [5, с. 70].

Застосування комунікативного підходу в іншомовній підготовці майбутніх фахівців цивільного захисту дає змогу через процес реального спілкування здобути іншомовні знання та навички, необхідні для професійної комунікації. Реалізація цих завдань здійснюється через бесіди, дискусії, діалоги, рольові ігри, створення ситуацій і завдань, що спонукає здобувачів до активного спілкування.

Діяльнісний підхід орієнтований на те, щоб здобувачі навчалися у процесі отримання практичного досвіду. Важливим є створення умов для практики мисленнєво-мовленнєвої діяльності в різноманітних ситуаціях природного та професійного спілкування. У системі іншомовної професійної підготовки основними завданнями цього підходу є забезпечення високої мотивації здобувачів, залучення їх до практичної діяльності за допомогою симулювання професійних ситуацій, а також відпрацювання їх на практиці у формі участі в міжнародних тренуваннях, перекладах тощо. Діяльнісний підхід робить акцент на практичних навичках застосування професійної іноземної мови.

Професійна підготовка майбутніх фахівців цивільного захисту, зокрема й іншомовна, є кроскультурним феноменом, що містить традиції,

притаманні тій чи тій службі системи цивільного захисту країн ЄС. Саме тому культурологічний підхід сприяє розумінню мови й адаптації до культурних особливостей іншої країни.

Аксіологічний підхід дозволяє визначити цінності професійної підготовки фахівців цивільного захисту, як-от порятунок життя людини, надання необхідної допомоги потерпілим, запобігання катастрофам і стихійним лихам. Стосовно іншомовної підготовки фахівців цивільного захисту, з позицій аксіологічного підходу варто розглядати культуру ведення діалогу та ціннісну взаємодію всіх учасників процесу іншомовної комунікації. Цей підхід формує цінності та мотиви професійної діяльності під час іншомовної комунікації.

Висновки. Аналіз наукової літератури, інноваційні процеси в освітній галузі, теоретичні та методичні засади професійної освіти, а також власний досвід професійної діяльності уможливили визначення комплексу методологічних підходів до формування іншомовної професійної компетентності майбутніх фахівців цивільного захисту в ЗВО зі специфічними умовами навчання, серед яких системний, комунікативний, культурологічний, аксіологічний, особистісноцентрований, діяльнісний і компетентнісний підходи.

Комплексне застосування цих підходів сприяє створенню ефективного освітнього середовища, що дає змогу майбутнім фахівцям цивільного захисту не лише здобути необхідні мовні навички, а й успішно інтегруватися в міжнародне професійне середовище, адаптуватися до специфічних умов роботи та забезпечити високу якість виконання професійних завдань. Тому успішна реалізація іншомовної професійної підготовки є результатом правильної інтеграції цих методологічних підходів у навчальний процес.

Список літератури:

1. Конівіцька Т. Я. Формування риторичної компетентності майбутніх психологів у закладах вищої освіти : монографія. Львів : СПОЛІОМ, 2022. 252 с.
2. Литвин А. В. Методологія у проекції педагогічних досліджень. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2014. С. 20–35.
3. Освітньо-професійна програма першого (бакалаврського) рівня ЛДУ БЖД. URL: <https://ldubgd.edu.ua/content/civilniy-zahist> (дата звернення: 27.08.2024).
4. Освітньо-професійна програма другого (магістерського) рівня ЛДУ БЖД. URL: <https://ldubgd.edu.ua/content/civilniy-zahist-0> (дата звернення: 28.08.2024).
5. Руденко Л. А. Формування комунікативної культури майбутніх фахівців сфери обслуговування

у професійно-технічних навчальних закладах : монографія. Львів : Піраміда, 2015. 342 с.

6. Aytaç T., Kula S. S. The effect of student-centered approaches on students' creative thinking skills : A meta-analysis study. *International Journal of Contemporary Educational Research*. 2020. Vol. 7. № 2. P. 62–80.

7. Bara G., Xhomara N. The effect of student-centered teaching and problem-based learning on academic achievement in science. *Journal of Turkish Science Education*. 2020. Vol. 17. № 2. P. 180–199.

8. Škrinjarić B. Competence-based approaches in organizational and individual context. *Humanities and Social Sciences Communications*. 2022. Vol. 9. № 1. P. 1–12.

References:

1. Konivitska, T. Y. (2022). Formuvannia rytorychnoi kompetentnosti maibutnikh psykholohiv u zakladakh vyshchoi osvity [Formation of rhetorical com-

petence of future psychologists in higher education institutions]. *Lviv: SPOLUM* [in Ukrainian].

2. Lytvyn, A. (2014). Metodolohiia u proektsii pedahohichnykh doslidzhen [Methodology in the projection of pedagogical research]. *Pedagogy and Psychology of Professional Education* [in Ukrainian].

3. Educational and professional programme of the first (bachelor's) level of LSULS. URL: <https://ldubgd.edu.ua/content/civilniy-zahist> (date of access 27.08.2024).

4. Educational and professional programme of the second (master's) level of LSULS. URL: <https://ldubgd.edu.ua/content/civilniy-zahist-0> (date of access 27.08.2024).

5. Rudenko, L. A. (2015). Formuvannia komunikativnoi kultury maibutnikh fakhivtsiv sfery obsluhovuvannia u profesiyno-tekhnichnykh navchalnykh zakladakh [Formation of communicative culture of future service specialists in vocational-technical educational institutions] *Lviv: Pyramid* [in Ukrainian].

© Л. А. Руденко, Н. Л. Іванишин 2024.

Науково-методична стаття.

Надійшла до редакції 07.09.2024.

Прийнято до публікації 31.10.2024.



DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1297/2024-1-2>

O. E. Khallo

Ivano Frankivsk National Medical University, Ivano-Frankivsk, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3383-8486> – O. E. Khallo

 luska.if@gmail.com

ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR IMPLEMENTATION OF THE TRAINING FUTURE SPECIALISTS OF THE MEDICAL FIELD IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The article analyzes scientific achievements on the problem of formation of professional competence of future specialists in the medical field. The definitions of the terms “pedagogical condition” and “organizational and pedagogical condition” have been clarified. It was established that researchers understand pedagogical conditions as an important component of the pedagogical process, which combines multi-directional measures of a pedagogical nature to achieve the defined goal. It is outlined that the introduction of innovative technologies into the process of pedagogical training of future doctors contributes to the design of the individual personal development of each student, the stimulation of educational activities by solving practical situations, ensuring the relationship of educational goals with the immediate professional and pedagogical tasks of the future doctor. It was found that the partnership interaction of a teacher and a student is the interaction of a teacher and a student who take part in the educational process on equal rights and is based on the principles of cooperation and compromise, mutual respect and complementarity, aimed at achieving common goals and forming a system of values, developing common and special competences, including professional competence. It has been established that the organizational and pedagogical conditions of professional training of future medical specialists represent a complex of interrelated and mutually determined internal and external factors that ensure the effectiveness and efficiency of the training process of future medical workers in the conditions of a higher education institution. It has been determined and substantiated that in the formation of the professional competence of future specialists in the medical field, organizational and pedagogical conditions are of great importance (partner interaction of a teacher and a student; the use of modern interactive teaching methods in the educational process; the creation of a practical activity environment for the qualitative formation of the professional competence of a medical worker).

Key words: organizational and pedagogical conditions, pedagogical conditions, professional training, specialists in the medical field, higher education institution.

O. Є. Халло

Івано-Франківський національний медичний університет, Івано-Франківськ, Україна

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РЕАЛІЗАЦІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ МЕДИЧНОЇ ГАЛУЗІ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті здійснено аналіз наукових здобутків із проблеми формування професійної компетентності майбутніх фахівців медичної галузі. Уточнено дефініції понять «педагогічна умова» й «організаційно-педагогічна умова».

Установлено, що дослідники розуміють під педагогічними умовами важливий складник педагогічного процесу, що поєднує різноспрямовані заходи педагогічного характеру, для досягнення окресленої мети. Окреслено що впровадження у процес педагогічної підготовки майбутніх лікарів інноваційних технологій сприяє проектуванню індивідуального особистісного розвитку кожного студента, стимулюванню навчальної діяльності за допомогою розв’язання практичних ситуацій, забезпеченню взаємозв’язку освітніх цілей із безпосередніми професійно-педагогічними завданнями майбутнього лікаря. З’ясовано, що партнерська взаємодія викладача та студента – це взаємодія викладача і студента, які рівноправно беруть участь у навчальному процесі, базується на принципах співпраці та компромісу,

взаємоповаги та взаємодоповнення, спрямована на досягнення загальних цілей і формування системи цінностей, розвитку загальних і спеціальних компетентностей, зокрема й професійної компетентності. Установлено, що організаційно-педагогічні умови професійної підготовки майбутніх фахівців медичної галузі являють собою комплекс взаємопов'язаних і взаємозумовлених внутрішніх і зовнішніх чинників, які забезпечують ефективність і результативність процесу навчання майбутніх медичних працівників в умовах закладу вищої освіти. Визначено й обґрунтовано, що у формуванні професійної компетентності майбутніх фахівців медичної галузі великого значення набувають організаційно-педагогічні умови (партнерська взаємодія викладача та студента; використання в навчальному процесі сучасних інтерактивних методів навчання; створення практично-діяльного середовища для якісного формування професійної компетентності медичного працівника).

Ключові слова: організаційно-педагогічні умови, педагогічні умови, професійна підготовка, фахівці медичної галузі, заклад вищої освіти.

Introduction. The renewal and modernization of higher medical education in Ukraine is determined by society's needs for competent specialists, taking into account progressive ideas and inventions in the medical field on a global scale and optimizing the conditions of professional education of future medical specialists. The diversity of the professional activities of medical workers, which requires students to master professional knowledge and skills at a high level, also requires the readiness of graduates of higher medical education to create optimally effective conditions for professional interaction with the environment. The issue of high-quality training of highly qualified medical specialists is a priority, since the quality of providing medical care to the population depends on it. An indispensable component of the process of training future specialists in the field of medicine is organizational and pedagogical conditions as a set of measures and means, necessary circumstances, rules that ensure the effectiveness of the formation of professional competence of future doctors.

The aim of the article is a justification for the implementation of organizational and pedagogical conditions for the professional training of future specialists in the medical field in higher education institutions.

Analysis and discussion. The problem of professional training of future specialists in the medical field is not new. It should be noted that separate scientific approaches to the consideration of the essence and content of professional and pedagogical activity are highlighted in the works of O. Akimov, M. Kozyar, N. Nychkalo, S. Sysoev, and others. A number of scientists L. Kaskov, S. Novikova, O. Khmil, N. Yanko, N. Morgun define modern approaches to the educational process of training highly professional specialists in the medical field and emphasize the importance of professionally oriented communicative training of future doctors (N. Kalashnik, N. Logutina). Considerable attention is paid to the training of future medical workers, in particular: problems of content, methods, forms of education and education of future specialists (Y. Voronenko, I. Palamarenko, L. Sydor-chuk, M. Timofieva, N. Khadzhinova, Y. Tsekhmistr,

V. Shakhov and etc.).

Scientists [7] believe that a modern doctor should have the appropriate professional training, knowledge and ability to adequately assess the patient's condition, as well as possess certain moral and ethical qualities, communication skills, be tactful, polite, tolerant, benevolent.

However, despite a wide range of research in the field of training future specialists in the medical field in a higher education institution, the problem of organizational and pedagogical conditions for the formation of professional competence of medical workers remains insufficiently resolved.

Let's consider the interpretation of the concept of "pedagogical condition" and "organizational and pedagogical condition" by scientists. Thus, S. Honcharenko notes that "pedagogical conditions are a complex of objective possibilities of content, forms, methods, techniques and material and spatial environment aimed at solving the pedagogical tasks" [4].

According to O. Brazhnic, pedagogical conditions are defined as "<...> a complex of objective possibilities of content, methods, organizational forms, and material possibilities for the implementation of the pedagogical process, which ensures the successful achievement of the set goal" [1].

Guided by the results of O. Chepka's research, the organizational and pedagogical conditions of professional training of future specialists can be defined as: macro conditions (society's order for the training of specialists); mezzo conditions (professional orientation); micro-conditions (individualization of education, creative development of personality) [2].

Therefore, scientists distinguish organizational and pedagogical conditions in accordance with their influence on the formation of professional competences, the organization of the educational process in higher education institutions and the specific situation.

Within the framework of the pilot experiment, in order to identify the organizational and pedagogical conditions that contribute to the qualitative formation of the professional competence of the future medical

worker, a student questionnaire was conducted. 104 first-year students of the Ivano-Frankivsk National Medical University, studying in the specialty 222 “Medicine” and 228 “Pediatrics”, participated in the study. Respondents were asked to express their attitude regarding the use of interactive learning methods in the educational process, the need for partnership with the teacher, and the importance of forming practical skills and abilities in the learning process.

The results of our research showed that 78,5% support the use of modern interactive learning methods in the educational process, as it allows future professionals to develop teamwork experience and also improves the positive atmosphere in the team. Among the respondents, 51,25% believe that they have no problems in the partnership between a teacher and a student, while the other half have certain difficulties that may be related to the formation of experience that will be necessary in further professional interaction with colleagues. More than half of the students (70,25%) are of the opinion about the creation of a practical activity environment that allows the learning process to be as close as possible to real practical situations, and will also contribute to the acquisition of competencies that are necessary for the performance of professional activities.

Considering this and based on the results of the analysis of the scientific literature on the research problem, we singled out the following basic organizational and pedagogical conditions that contribute to the qualitative formation of the professional competence for the future medical worker: partnership interaction between the teacher and the student; the use of modern interactive teaching methods in the educational process; creation of a practical activity environment for the qualitative formation of the professional competence of a medical worker. Let's briefly analyze each of the conditions we have singled out.

In our opinion, the partnership between a teacher and a student is an important pedagogical condition for the formation of the professional competence of a future medical worker. Subjects of “teacher – student” interaction have their own characteristics (psychological, functional, and emotional), the worldview of each participant is formed in certain environmental conditions, taking into account life and professional experience, social status, etc.

The activity of the teacher is multifaceted. According to scientists (H. Taktashov, N. Grona, O. Homozov, O. Suprun, I. Kozynska) it combines educational, professional, scientific and social components; acts as a consultant; provides

psychological and emotional support and encourages scientific or educational activities; provides conditions for successful communication, etc. [9].

H. Kopyl, believes that a student should also be a subject of the educational process, take an active part in all types of university activities, be involved in research work, choose the means and methods of performing tasks, independently make decisions in the solution certain problems, carry out communication and interpersonal interaction in a team, express own ideas and opinions [5].

V. Yurchenko (2020) notes that the professional training of teachers should be implemented in the conditions of personal-oriented learning, which involves mutual respect and mutual responsibility, cooperation, mutual exchange of some functions and duties.

In the “teacher – student” system, educational activity is a process of acquiring professional knowledge and practical skills. The teacher must create situations that will be relevant for the professional and life experience of students, model real problems, promote the mastery of new ways of thinking that would ensure the formation of professional competencies. Instead, the student must analyze and solve certain professional tasks, while forming certain professional experience. The interaction between a teacher and a student requires partnership relations, the creation of conditions for the manifestation, cognitive activity. Such cooperation will contribute to the formation of experience, which will be necessary in further professional interaction with colleagues.

We believe that the partnership between a teacher and a student is an interaction between a teacher and a student who take part in the educational process on equal terms and is based on the principles of cooperation and compromise, mutual respect and complementarity, aimed at achieving common goals and forming a system of values, developing general and special competences, including professional competence. This condition involves the implementation of counseling, mentoring and joint activities. The implementation of this condition will ensure: the acquisition by the future medical worker of experience that contributes to the development of the ability to work in a team, while at the same time self-realization and showing heuristic abilities to improve professional skills; readiness for professional cooperation; development of skills of optimal behavior of a team member in the process of implementing professional technologies of training organization.

The next condition for the successful formation of professional competence is the use of interactive

methods in the professional training of future specialists in the medical field.

The use of interactive methods in the professional training of future specialists in the medical field promotes interpersonal interactions between the participants of the educational process “teacher – student” and “student – student”, involves all students in educational and cognitive activities, promote the development of critical thinking, stimulate cooperation, tolerance and mutual assistance, provide an opportunity to realize the students’ need for constructive communication.

I. Melnychuk, says that the use of interactive teaching methods allows for the formation of teamwork experience in future specialists, contributes to the improvement of a positive atmosphere in the team, the formation skills for effective solving of assigned tasks, taking into account the thoughts and ideas of each team member [6].

According to P. Sikorskyi (2003), in the training of future medical workers, it is advisable to use learning technologies, the productivity of which “is caused by their problematization, structural filling with techniques of logical thinking (analysis, synthesis, comparison, summarization, generalization, systematization, induction, deduction, analogy) and is enhanced by internal activity coefficient” (p. 96). The author believes that they should be distinguished by the intensive presentation of material, cognitive and emotional activity of students, constant self-control, dialogicity, problematic nature. Effective means of pedagogical training of future family doctors are the use of innovative sources of educational information (Internet, electronic educational resources, databases).

I. Hevko (2018) emphasizes that the use of interactive methods makes it possible to bring the learning process as close as possible to real practical situations. At the same time, the teacher acts as a consultant, moderator, and the student has the opportunity to analyze and discuss the situation with others.

T. Rudnytska and L. Chornobryva (2020) believe that the transition to a qualitatively new level of training of professional medical personnel is possible through the introduction of active forms for learning into pedagogical practice. Among them, an important role is given to simulation methods. Scientists divide simulation methods into game and non-game. Game methods are based on game elements, combine the principle of modeling and the principle of problematic future professional activity. Scientists include simulation exercises, the method of specific situations and technological trainings as non-game simulation methods. Their value lies in modeling real objects and situations without performing role functions.

T. Rudnytska and L. Chornobryva propose to use the method of simulation modeling in the training of future specialists in the medical field, which allows you to consolidate knowledge on models that simulate processes that would occur in reality. Scientists believe that the implementation of such learning technologies allows acquiring the necessary practical and theoretical knowledge without harming human health. This system allows you to start with simple manipulations and later practices actions in simulated clinical situations.

The use of interactive methods in the training of future medical workers allows to form their professional competence. Such methods include discussions and “brainstorming”, which allow participants to think, analyze, talk in detail about their own conclusions, and listen to various opinions of others.

The brainstorming method is carried out in several stages. First, the teacher outlines the problem, formulates the question. Then students express their ideas and proposals, and accept any answers, even unusual and sometimes erroneous ones, the main thing is that there are many of them, so that they are not discussed and explained. At the next stage, each of the proposed ideas is analyzed, discussed, explained, substantiated and the best options for solving the problem are chosen.

In practical classes on histology, students are offered to provide as many different options of ideas as possible to the given problem. An example of a question can be: “What is the reaction of cells to external stimuli?”, “What research methods should be used in histology?”, “What research should be done on the structure of tissues and organs when studying histological preparations?”.

The topics of the case studies are usually focused on solving situations by the method of group teamwork. This method forms in students such qualities as sociability, the ability of interpersonal interaction, develops analytical abilities. The teacher forms certain tasks (cases) for small groups of students, and students must familiarize themselves with the content of the case, carry out an independent scientific search for information to complete the task. Completed tasks are presented, discussed and errors are analyzed with the whole group. In practical lessons in Histology, cytology and embryology cases can have the following content: “Prepare theses for participation in a student scientific conference”, “Develop a presentation for a conference report”, “Formulate questions and define tasks for independent work on the topic “Cell therapy as one of the directions of regenerative of medicine””.

The next condition for the qualitative formation of the professional competence of

future specialists in the medical field, which is aimed at the formation of practical skills, is the creation of a practical activity environment. The result of the implementation for this condition is the acquisition by future medical workers of a system of competencies that are necessary for the performance professional activities, in particular: diagnostics, forecasting, self-improvement and self-development, professional interaction, etc. A modern doctor must have appropriate professional training, knowledge and ability to adequately assess the patient's condition, as well as possess certain moral and ethical qualities, communication skills, be tactful, polite, tolerant, and benevolent.

The use of a practical activity environment allows the learning process to be brought as close as possible to real practical situations. The teacher performs the function of organizer, moderator, consultant, and the student turns into a subject of learning who not only learns information, but also analyzes it, interprets it, discusses it and explains it to others [3].

Therefore, the outlined organizational and pedagogical conditions for the formation professional competence of future specialists in the medical field will contribute to the effective and successful formation of professional competence for future doctors.

Conclusions. Professional development of specialists in the medical field is a long and systematic process; it is carried out throughout the entire professional activity of a specialist and consists in the constant improvement of professional competences. The implementation of organizational and pedagogical conditions (partner interaction between a teacher and a student; the use of modern interactive teaching methods in the educational process; the creation of a practical and activity environment for the qualitative formation of the professional competence of a medical worker) will contribute to the achievement of a high level of quality of medical education, which will enable future doctors to quickly join the professional activity, constantly interact with the environment, show proper competence, be ready to act correctly in difficult professional situations.

We see the prospect of further research in the development of a model for the formation of professional competence among future specialists in the medical field in the process of their professional training.

Bibliography:

1. Бражнич О. Педагогічні умови диференційованого навчання учнів загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Кривий Ріг, 2001.
2. Чепка О. Професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів в умовах навчального

комплексу «педагогічний комплекс – педагогічний університет» : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Черкаси, 2010.

3. Гевко І. Використання інтерактивних технологій в освіті. *Наукові записки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія «Педагогічні науки»*. 2018. Вип. 139. С. 53–60. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/13381>.

4. Гончаренко С. Методологічні характеристики педагогічних досліджень. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 1993. Вип. 3. С. 11–23.

5. Копил Х. Педагогічні аспекти суб'єкт-суб'єктних відносин на заняттях іноземної мови в роботах деяких західних науковців. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. Вип. 68 (2). С. 28–33.

6. Мельничук І. Використання інтерактивних методів навчання у підготовці майбутніх педіатрів до роботи в команді. *Медична освіта*. 2020. Вип. 4. С. 43–46.

7. Шевчук Т., Хлістова С. Науково-теоретичні основи формування соціокомунікативної компетентності майбутніх лікарів у процесі вивчення природничих дисциплін. *Проблеми та досягнення медичної науки та освіти* : колективна монографія. Рига, Латвія : Балтія, 2020, С. 412–430.

8. Сікорський П. До проблеми класифікації методів навчання. *Вісник Львівського університету*. Серія «Педагогічна». 2003.

9. Особливості застосування інтерактивних, високотехнологічних інформаційних та дистанційних методів при вивченні дисципліни «Внутрішня медицина» в умовах змішаного навчання / Г. Такташов та ін. *Український журнал медицини, біології та спорту*. 2020. Вип. 5 (27). С. 298–304.

10. Юрченко В. Взаємини «викладач – студент» як чинник формування «Я-концепції» майбутнього педагога. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Психологія»*. 2020. Вип. 31 (70). С. 68–78.

References:

1. Brazhnych, O. (2001). Pedagogical conditions of differentiated education of secondary school students]. (dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.07). Kryvyi Rih [in Ukrainian].
2. Chepka, O. (2010). Professional training of future primary school teachers in the conditions of the educational complex “pedagogical complex – pedagogical university”]. (avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04). Cherkasy [in Ukrainian].
3. Nevko, I. (2018). Use of interactive technologies

in education]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova*. Seria "Pedahohichni nauky", Vyp. 139, s. 53–60. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/13381> [in Ukrainian].

4. Honcharenko, S. (1993). Metodolohichni kharakterystyky pedahohichnykh doslidzhen [Methodological characteristics of pedagogical research]. *Visnyk APN Ukrainy*, Vyp. 3, s. 11–23 [In Ukrainian].

5. Kopyl, Kh. (2020). Pedahohichni aspekty subiekt-subiektnykh vidnosyn na zaniattiakh inozemnoi movy v robotakh deiakyykh zakhidnykh naukovtsiv [Pedagogical aspects of subject-subject relations in foreign language classes in the works of some Western scientists]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*, Vyp. 68 (2), s. 28–33 [in Ukrainian].

6. Melnychuk, I. (2020). Vykorystannia interaktyvnykh metodiv navchannia u pidhotovtsi maibutnykh pediatriv do roboty v komandi [The use of interactive teaching methods in the preparation of future pediatricians for team work]. *Medychna osvita*, Vyp. 4, s. 43–46 [In Ukrainian].

7. Shevchuk, T., & Khliiestova, S. (2020). Naukovo-teoretychni osnovy formuvannia sotsio-komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnykh likariv u protsesi vyvchennia pryrodnychykh dystsyplin [Scientific and theoretical

foundations of the formation of socio-communicative competence of future doctors in the process of studying natural sciences]. *Problemy ta dosiahnennia medychnoi nauky ta osvity: Kolektyvna monohrafiia*. Ryha, Latvia: Baltiia, s. 412–430 [in Ukrainian].

8. Sikorskyi, P. (2003). Do problemy klasyfikatsii metodiv navchannia [To the problem of classification of teaching methods]. *Visnyk Lviv. un-tu. Seria pedahohichna* [in Ukrainian].

9. Taktashov, H., Hrona, N., Homozova, O., Suprun, O., & Kozynska, I. (2020). Osoblyvosti zastosuvannia interaktyvnykh, vysokotekhnolohichnykh informatsiinykh ta dystantsiinykh metodiv pry vyvchenni dystsypliny "Vnutrishnia medytsyna" v umovakh zmishanoho navchannia [Peculiarities of the use of interactive, high-tech information and distance methods in the study of the discipline "Internal Medicine" in the conditions of mixed education]. *Ukrainskyi zhurnal medytsyny, biolohii ta sportu*, Vyp. 5 (27), s. 298–304 [in Ukrainian].

10. Yurchenko, V. (2020). Vzaiemny "vykladach – student" yak chynnyk formuvannia "Ya-kontseptsii" maibutnoho pedahoha ["Teacher – student" relationships as a factor in the formation of the "self-concept" of the future teacher]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seria: psykholohiia*, Vyp. 31 (70), s. 68–78 [in Ukrainian].

© О. Є. Халло 2024.

Науково-методична стаття.

Надійшла до редакції 30.09.2024.

Прийнято до публікації 31.10.2024.



DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1297/2024-1-3>

В. В. Драгунова

Центральний інститут післядипломної освіти

Державного закладу вищої освіти «Університет менеджменту освіти»

Національної академії педагогічних наук України, Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5074-5583> – В.В. Драгунова



dragunowa.v@ukr.net

ХАРАКТЕРИСТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ ПРАКТИКИ КОНСАЛТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

У статті схарактеризовано стан просування та реалізації євроінтеграційної практики консалтингової діяльності в закладах вищої освіти України. Актуальність оглядового дослідження зумовлена необхідністю осмислення сутності інтеграції країни до Європейського освітнього простору. Метою дослідження визначено основні тенденції впровадження та реалізації консалтингової діяльності, що розвиваються на тлі євроінтеграційних умов і умов невизначеності держави. Для обґрунтування загальної характеристики євроінтеграційної практики консалтингової діяльності, актуальності визначеної проблематики використано системний і порівняльний аналіз, метод контент-аналізу, проблемно-прогностичний метод – для порівняння європейських освітніх політик, української нормативно-правової бази, наукових і цифрових джерел. У статті визначено суперечності, які є предметом дієвої системи управління, спрямованої на створення нового освітнього консультативного середовища. За результатами аналізу офіційних сайтів закладів вищої освіти виокремлено вагомість євроінтеграційної практики консалтингової діяльності. У статті висвітлено основні види консалтингових послуг згідно з Європейським класифікатором: загальне управління, адміністрування, фінансове управління, управління кадрами, маркетинг, виробництво, інформаційні технології, спеціалізовані умови. Визначено, що консалтингова діяльність системи вищої освіти здебільшого спрямована на супровід підвищення кваліфікації та стажування педагогічних, науково-педагогічних працівників і керівників закладів освіти різних рівнів освіти, освітніх установ, організацій. Проте не в усіх закладах вищої освіти реалізується консалтингова діяльність, відсутні консультативні центри й лабораторії, віртуальні спільноти, виокремлені платформи для інформаційного та зворотного зв'язку, немає плану заходів, контактів, календаря подій тощо. У статті виокремлено зовнішні та внутрішні проблеми, які перешкоджають реалізації євроінтеграційної практики консалтингової діяльності, а саме: повільні темпи переходу на реальний етап утілення освітніх реформ, відставання в узгодженні нормативної бази з європейськими стандартами, формування малоефективних інституціональних структур, ухвалення ними несвоєчасних рішень, а також внутрішня неготовність закладів вищої освіти всередині до більш поглибленої співпраці із суб'єктами освітньої діяльності, споживачами освітніх послуг у розвитку євроінтеграційного вектора консалтингової діяльності в закладі вищої освіти України.

Ключові слова: консалтинг, консалтингова діяльність, проектування консалтингової діяльності, вища освіта, менеджери освіти.

CHARACTERISTICS OF THE IMPLEMENTATION OF EUROPEAN INTEGRATION PRACTICE OF CONSULTING ACTIVITIES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE

The article describes the state of promotion and implementation of the European integration practice of consulting activities in higher education institutions of Ukraine. The relevance of the review study is due to the need to understand the essence of the country's integration processes into the European Education Area. The purpose of the study is to identify the main trends in the introduction and implementation of consulting activities that are developing against the background of European integration conditions and conditions of uncertainty of the state. In order to substantiate the general characteristics of the European integration practice of consulting activities and the relevance of the identified issues, the author uses systematic and comparative analysis, content analysis, and the problem-predictive method to compare European educational policies, the Ukrainian regulatory framework, scientific and digital sources. The article identifies the contradictions that are the subject of an effective management system aimed at creating a new educational consulting environment. Based on the results of the analysis of official websites of higher education institutions, the importance of the European integration practice of consulting activities is highlighted. The article highlights the main types of consulting services according to the European Classifier: general management, administration, financial management, human resources management, marketing, production, information technology, and specialised conditions. It has been determined that the consulting activities of the higher education system are overwhelmingly aimed at supporting the advanced training and internships of pedagogical, scientific and pedagogical staff and managers of educational institutions of different levels of education, educational institutions, and organisations. However, not all higher education institutions carry out consulting activities, there are no consulting centres and laboratories, virtual communities, dedicated platforms for information and feedback, no action plan, contacts, calendar of events, etc. The article identifies external and internal problems that impede the implementation of the European integration practice of consulting, namely: the slow pace of transition to the real stage of implementation of educational reforms, the lag in compliance of the regulatory framework with European standards, the formation of low-efficiency institutional structures, their untimely decision-making, on the other hand, the internal unreadiness of higher education institutions to engage in more in-depth cooperation with educational entities, consumers of educational services in the development of Ukraine.

Key words: consulting, consulting activity, consulting activity design, higher education, education managers.

Постановка проблеми. Інтеграція України до Європейського простору є невід'ємною частиною імплементації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Зокрема, членство України в Європейському Союзі визначається основним інструментом реалізації національних інтересів, розбудовою дослідницького простору через підтримку реформування та реорганізації системи управління освітньою сферою, зокрема закладів вищої освіти, наукових установ, що належать до сфери управління Міністерства освіти і науки України, та інститутів, організацій, установ національної та галузевих академій наук України. Інтеграційні процеси відкривають перспективні можливості для розвитку системи вищої освіти України завдяки потенційному виходу на нові ринки з огляду на здобуття нових знань від європейських закладів вищої освіти. Варто зазначити, що тенденція посилення європейських вимог до

системи вищої освіти дає можливість поглибити співпрацю з науковою спільнотою Європейського Союзу шляхом отримання консалтингової підтримки, що передбачає консультування з питань: грантового фінансування на конкурсних засадах, проектної діяльності, позик, залучення до мобільності суб'єктів освітньої діяльності, участі в державних і міжнародних програмах, технічної допомоги, експертної підтримки тощо [5].

З огляду на зазначене вище та важливість консалтингової діяльності для закладів вищої освіти, у межах дослідження проведено характеристику євроінтеграційної практики консалтингової діяльності в закладах вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідність представлення кращих практик розвитку консалтингу, зокрема в системі вищої освіти, зумовлено недостатнім вивченням зазначеного питання в національному освітньому та

науковому просторах. Зокрема, дослідженню теоретичних, практичних аспектів розвитку консалтингу, а також ефективності консалтингових послуг у закладах вищої освіти присвячені праці багатьох українських і зарубіжних учених. Серед українських науковців виокремлюємо доробки Л. Антонюка, М. Бортнікової, В. Верби, В. Гриценка, В. Давиденка, Г. Єльнікової, О. Карпенка, С. Козаченка, А. Кононюка, В. Кременя, О. Марченка, З. Рябової, Л. Скрипник, Н. Сурженка, В. Хоменка й інших. Різні аспекти проблеми консалтингової діяльності досліджувались у працях іноземних учених, зокрема: Т. Амбустера, Х. Джорі, Б. Корноу, Дж. Пура, А. Старді, Ф. Уїкхема, П. Хейкаля, Л. Якокка й інших [1]. Натомість досвід євроінтеграційної практики консалтингової діяльності в закладах вищої освіти залишився поза увагою вчених.

Мета дослідження полягає у наданні характеристики євроінтеграційної практики консалтингової діяльності в закладах вищої освіти.

З метою обґрунтування загальної характеристики євроінтеграційної практики консалтингової діяльності в закладах вищої освіти й актуальності визначеної проблематики використано системний аналіз європейських освітніх політик, української нормативно-правової бази, наукових і цифрових джерел. Застосовано порівняльний аналіз для вивчення євроінтеграційної практики консалтингової діяльності в закладах вищої освіти, що дало змогу з'ясувати спільні риси та потреби споживачів освітніх послуг. Для опрацювання інформації євроінтеграційної практики консалтингової діяльності в закладах вищої освіти (далі – ЗВО) використано метод контент-аналізу офіційних сайтів ЗВО. Для визначення перспектив наступних досліджень щодо євроінтеграційної практики консалтингової діяльності в закладах вищої освіти використано проблемно-прогностичний метод.

Виклад основного матеріалу. Якщо зробити акцент на європейських закладах вищої освіти, де здійснюється співробітництво з консалтинговими центрами (агенціями) на постійній основі, у ЗВО України консалтинг використовується епізодично. Зокрема, більшість закладів отримують консультативну допомогу у вирішенні критичних питань діяльності, коли власних зусиль замало для наявних ризиків.

Доречно зазначити, що під консалтингом варто розуміти комплексну діяльність із розроблення та надання допомоги у вигляді консультаційних послуг усім суб'єктам освітньої діяльності для вирішення актуальних проблем. Особливість консалтингових послуг для закладів вищої освіти полягає в: консультуванні з питань організації

освітньої діяльності; проведенні різноманітних досліджень (соціологічних, психолого-педагогічних, маркетингових тощо) в освітній галузі або для потреб освітньої галузі; правовому забезпеченні освітньої діяльності в закладах освіти різного типу й рівня; супроводі процесів ліцензування, атестації та державної акредитації; розробленні освітніх програм, навчальних планів і програм, навчально-методичних матеріалів тощо [1].

Нині в Україні виділяють декілька груп надавачів консалтингових послуг. Серед них:

- регіональні представництва транснаціональних консалтингових корпорацій, що об'єднані єдиною корпоративною стратегією та культурою;
- багатофункціональні компанії, які спеціалізуються на широкому спектрі управлінських послуг у вирішенні найскладніших проблем;
- вузькоспеціалізовані компанії, що надають послуги в напрямі управлінського консультування;
- незалежні консультанти, які є експертами та / або співпрацюють на постійній основі з великими структурами (установами, організаціями);
- заклади освіти, які здійснюють підготовку та перепідготовку зовнішніх і внутрішніх спеціалістів [2; 3].

Отже, спостерігаємо чіткий поділ консалтингу на сегменти, де ведеться конкуренція в межах сегмента між споживачами освітніх послуг.

Особливість консалтингової діяльності для системи вищої освіти полягає в урахуванні європейської практики імплементації угод про асоціацію для розроблення концептуальної моделі реалізації євроінтеграційної політики, відповідно до сучасних запитів суб'єктів освітньої діяльності. Орієнтація системи вищої освіти на євроінтеграційні перетворення, ринкові відносини в галузі освіти передбачає науковий пошук нових, ефективних механізмів управління закладом вищої освіти. Отже, під євроінтеграційною практикою консалтингової діяльності в закладах вищої освіти України ми розуміємо процес формування необхідності менеджерів ЗВО оперативно аналізувати навколишнє середовище, зовнішню та внутрішню ситуацію, установлювати системні зв'язки між фактами та явищами, зокрема бачити перспективу розвитку закладу та брати відповідальність шляхом ухвалення відповідних управлінських рішень.

Окремої уваги потребує практична діяльність закладів вищої освіти, яка наповнена різноманітними способами створення консалтингового освітнього середовища та сприяє самореалізації не лише здобувачів освіти, а й педагогічних, науково-педагогічних працівників і керівників закла-

дів освіти різних рівнів освіти, освітніх установ (організацій).

Зазначимо, що процес реалізації євроінтеграційної практики в закладах вищої освіти відбувається з різною швидкістю. Поясненням є наявність низки суперечностей, а саме:

- необхідності посилення акценту на внутрішні процеси самоорганізації, саморегулювання в розвитку керованих об'єктів і відсутності знань, умінь і навичок для врахування цих процесів в організації управлінських впливів із боку керівних підсистем;

- прагнення посилення управління закладом вищої освіти шляхом узгодження стратегії з потребами та можливостями всіх суб'єктів освітньої діяльності з реальними обставинами та відсутністю технологій, які б забезпечували цей процес;

- неузгодженості цілей, безсистемності управлінських рішень, спрямованих на освітні потреби суб'єктів освітньої діяльності, та вимог часу [5; 6].

На наше переконання, виокремлені суперечності є предметом дієвої системи управління закладом вищої освіти, спрямованої на створення нового освітнього середовища. Отже, актуальність проблеми управління сучасного менеджера, доцільність її реалізації, необхідність усунення окреслених суперечностей зумовили реалізацію консалтингової діяльності в ЗВО. Окрім того, функціонування консалтингової діяльності можливе лише за умов структуризації та розвитку управлінського досвіду.

Зазначимо, що організація діяльності закладів вищої освіти України ґрунтується на нормативних документах центральних органів виконавчої влади, які регламентують їхню діяльність.

Розглянемо сучасний стан реалізації євроінтеграційної практики консалтингової діяльності в закладах вищої освіти. Як зазначено на офіційному сайті Єдиної державної бази з питань освіти, на кінець 2024 р. в Україні налічується 562 заклади вищої освіти [4]. Для аналізу консалтингової діяльності в закладах вищої освіти за основу беремо ліцензійний обсяг. У розрізі регіонів частка ЗВО з найбільшим ліцензійним обсягом припадає на Вінницьку, Дніпропетровську, Донецьку, Запорізьку, Івано-Франківську, Київську, Львівську, Миколаївську, Одеську, Харківську області та м. Київ (рис. 1).

Виходячи з викладеного вище, можемо стверджувати, що означена діяльність ЗВО реалізується, зокрема, у частині організації освітнього процесу, у науковій, науково-дослідній і міжнародній діяльності (див. табл. 1). Водночас консалтингова діяльність системи післядипломної освіти здебільшого спрямована на супровід підвищення кваліфікації, стажування педагогічних, науково-педагогічних працівників і керівників закладів освіти різних рівнів освіти, освітніх установ, організацій. Окрім того, є відсоток ЗВО, які надають консалтингові послуги на безоплатній основі споживачам освітніх послуг. Серед організаційних форм консалтингова діяльність (далі – КД) в освітньому процесі в основному супроводжується за допомогою віртуальних спільнот, під

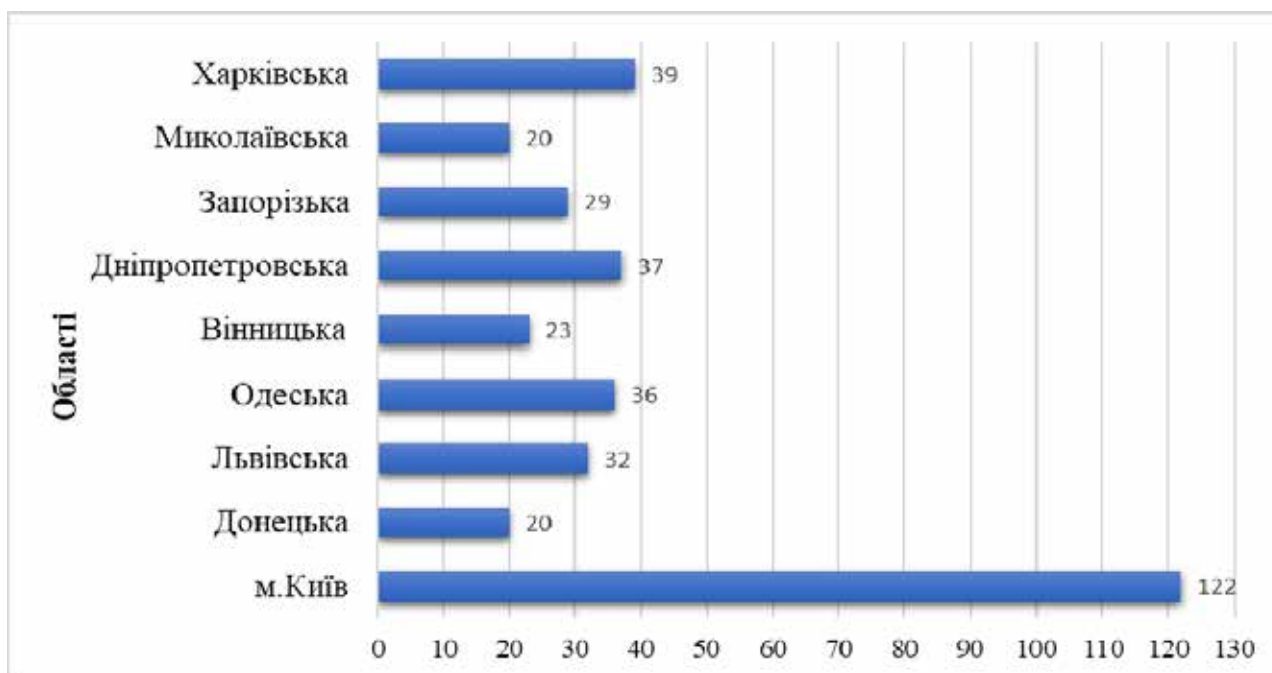


Рис. 1. Чисельність ЗВО за областями

Зведена таблиця характеристик євроінтеграційної практики консалтингової діяльності в ЗВО

№	Характеристика євроінтеграційної практики консалтингової діяльності	Результати консалтингової діяльності закладу	Кількість респондентів, які зазначили вагомість євроінтеграційної практики КД, %
1	Управлінський супровід взаємодії суб'єктів освітньої діяльності ЗВО	Розроблення теоретичних, методичних, методологічних, практичних засад підготовки суб'єктів освітньої діяльності; проектування в організації управлінського процесу ЗВО	76,4
2	Механізми залучення суб'єктів освітньої діяльності ЗВО до євроінтеграційної практики консалтингової діяльності	Формування компонентів готовності педагогічних, науково-педагогічних працівників і керівників закладів вищої освіти до КД; участь у міжнародних, загальноукраїнських, регіональних заходах (конференції, наукові видання, форуми, гранти, проекти, Рамкова програма ЄС з наукових досліджень та інновацій тощо)	64,5
3	Наукова, науково-дослідна, науково-технічна (експериментальна) діяльність ЗВО	Упровадження наукових або науково-практичних результатів шляхом укладання договорів, отримання (розширення) ліцензій, проектів, грантових угод	63,3
4	Надання консалтингових послуг з питань розбудови систем забезпечення якості освіти в закладах освіти	Формування, розбудова, супровід системи забезпечення якості освіти й освітньої діяльності	23,4
5	Механізми зворотного зв'язку зі споживачами освітніх послуг	Віртуальні спільноти (анкети, опитувальники), що супроводжують неперервну освіту в ЗВО	46,9

час проведення вступної кампанії, педагогічних студій, освітніх і наукових заходів тощо. Потребує уваги те, що не в усіх закладах вищої освіти реалізується консалтингова діяльність, відсутні консультаційні центри та лабораторії, віртуальні спільноти, виокремлені платформи для інформаційного та зворотного зв'язку, немає плану заходів, контактів, календаря подій тощо.

У результаті проведеного аналізу просування та реалізації євроінтеграційної практики консалтингової діяльності в закладах вищої освіти виділяємо низку внутрішніх і зовнішніх проблемних аспектів. Основою внутрішньої проблеми, яка перешкоджає євроінтеграційній практиці КД, вважаємо насамперед неефективність системи управління закладом – низький рівень компетенції, надмірна бюрократичність, умови невизначеності, боязнь змін. Серед зовнішніх проблем виділяємо, з одного боку, повільні темпи переходу на реальний етап утілення освітніх реформ, відставання в узгодженні нормативної бази з європейськими стандартами, формування малоефективних інституціональних структур, ухвалення ними несвоєчасних рішень, з іншого – неготовність закладів вищої освіти всередині до більш поглибленої співпраці із суб'єктами освітньої діяльності, споживачами освітніх послуг

у розвитку євроінтеграційного вектора консалтингової діяльності в закладі вищої освіти [1; 8].

Викликами ефективної реалізації євроінтеграційної практики консалтингової діяльності для закладів вищої освіти залишаються, з одного боку, подолання внутрішніх проблем, з іншого – умови невизначеності, відсутність фінансових механізмів підтримки, проблеми поширення євроскептичних настроїв, посилення відцентрових процесів усередині ЗВО.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, в умовах невизначеності, пов'язаної з воєнним станом в Україні та перспективами повоєнного відновлення країни, постала необхідність проведення консалтингової діяльності та застосування водночас ефективних практик системи вищої освіти європейських країн. Євроінтеграційна практика консалтингової діяльності в закладах вищої освіти становить чітку структуровану систему, яка формується відповідно до запитів споживачів, частково регламентується законодавством, з одного боку, демонструє успішну інтегрованість держави в законодавче регулювання управлінської діяльності, з іншого – сприяє домінуванню інституційної автономії ЗВО з урахуванням інтеграційних ініціатив.

Відмітною особливістю консалтингової діяльності, що притаманна українським закладам вищої освіти, є створення унікальних освітніх програм, курсів, проєктів, які відповідають місії ЗВО та потребам споживачів освітніх послуг. Отриманий у результаті дослідження успішний досвід спонукає до ініціювання унікальних системних освітніх кейсів, які полягають у: консультуванні з питань організації освітньої, наукової й іншої діяльності; супроводі процесів ліцензування, атестації та державної акредитації; підготовці фахівців, що націлені на подолання актуальних освітніх викликів країни.

Одним із важливих кроків у межах подальшого наукового пошуку є визначення на рівні держави ролі консалтингових програм, проєктів у системі вищої освіти, їх співвідношення із професійною підготовкою освітніх фахівців, експертів, а також зіставлення кращих практик інших провідних європейських закладів вищої освіти.

Список літератури:

1. Драгунова В. Технологія проєктування консалтингової діяльності в закладі вищої освіти в умовах невизначеності. *Неперервна професійна освіта XXI ст. : вісник кафедри ЮНЕСКО*. 2023. Вип. 8. DOI: 10.35387/ucj.2(8).2023.21-29.
2. Карпенко О. Перспективи розвитку консалтингової діяльності в Україні на основі європейського досвіду. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 27. С. 54–58.
3. Лазурко М., Завербний А. Розвиток консалтингової діяльності в Європі: проблеми, перспективи та досвід для України. *Фондовий ринок України: перспективи розвитку і світовий досвід державного регулювання*. 2021. № 2 (6). URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2021/nov/25532/nzmened-204-212.pdf>.
4. Офіційний сайт Єдиної державної бази з питань освіти. URL: <https://registry.edbo.gov.ua/>.
5. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <http://mon.gov.ua>
6. Попова Н. Консалтинг як інструмент розвитку сучасної освіти. URL: <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/1004/906>.
7. Фоміна О., Литвинчук Д. Європейські тенденції розвитку консалтингу. *Економіка та суспільство*. 2024. № 60. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-55>.
8. Theoretical Problems of Designing Pedagogical Technologies in Higher Education Institutions / Vira Drahunova et al. *IJCSNS. International Journal of Computer Science and Network Security*. December

2021. Vol. 21. № 12. P. 469–472. URL: <https://www.koreascience.or.kr/article/JAKO202108038380122.jsp-k1ff8j=SSMHB4&py=2012&vnc=v27n6&sp=588>.

References:

1. Drahunova, V. V. (2023). Tekhnolohiia proektuvannia konsal'tynhovoї diialnosti v zakladi vyshchoї osvity v umovakh nevyznachenosti [Technology for designing consulting activities in a higher education institution under conditions of uncertainty]. *Visnyk Kafedry YuNESKO "Neperervna profesiina osvita KhKhI stolittia"*. Vyp. 8. DOI: 10.35387/ucj.2(8).2023.21-29 [in Ukrainian].
2. Karpenko, O. O. (2018). Perspektyvy rozvytku konsal'tynhovoї diialnosti v Ukraini na osnovi yevropeiskoho dosvidu [Prospects for the development of consulting activities in Ukraine based on European experience]. *Prychornomorski ekonomichni studii*. Vyp. 27. S. 54–58 [in Ukrainian].
3. Lazurko, M. I., & Zaverbnyi, A. S. (2021). Rozvytok konsal'tynhovoї diialnosti v yevropi: problemy, perspektyvy ta dosvid dlia Ukrainy [Development of consulting activities in Europe: problems, prospects and experience for Ukraine]. *Fondovyı rynek Ukrainy: perspektyvy rozvytku i svitovyı dosvid derzhavnoho rehuliuвання*. № 2 (6). Retrieved from <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2021/nov/25532/nzmened-204-212.pdf> [In Ukrainian].
4. Ofitsiynyi sait Yedynoi derzhavnoi bazy z pytan osvity. Retrieved from <https://registry.edbo.gov.ua/> [in Ukrainian].
5. Ofitsiynyi sait Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <http://mon.gov.ua> [in Ukrainian].
6. Popova, N. V. Konsal'tynh yak instrument rozvytku suchasnoi osvity [Consulting as a tool for the development of modern education]. Retrieved from <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/1004/906> [in Ukrainian].
7. Fomina, O. V., & Lytvynchuk, D. P. Yevropeiski tendentsii rozvytku konsal'tynhu. *Ekonomika ta suspilstvo* [European trends in consulting development]. 2024. (60). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-55> [in Ukrainian].
8. Drahunova, Vira, Yakymenko, Svitlana, Sukholova, Marianna, Konokh, Anatolii, Levchenko, Nataliia, & Bozhok, Nataliia. Theoretical Problems of Designing Pedagogical Technologies in Higher Education Institutions. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*. December 2021. Vol. 21. № 12, p. 469–472. Retrieved from <https://www.koreascience.or.kr/article/JAKO202108038380122.jsp-k1ff8j=SSMHB4&py=2012&vnc=v27n6&sp=588> [in English].

© В. В. Драгунова 2024.

Оглядова стаття.

Надійшла до редакції 07.09.2024.

Прийнято до публікації 31.10.2024.



DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1297/2024-1-4>

С. М. Вдович

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Львів, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3582-4395> – С. М. Вдович



pppo2003@ukr.net

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

У статті обґрунтовано можливості театрального мистецтва в естетичному вихованні студентської молоді та його впливу на професійне становлення майбутніх фахівців і формування їхніх особистісних якостей. Автор розглядає естетичне виховання як формування в особистості здатності відчувати, сприймати, переживати й оцінювати естетичні явища довкола себе, а також змінювати життя, взаємини та середовище за законами краси, творити естетичні цінності в найрізноманітніших сферах діяльності. Функціональними особливостями естетичного виховання є ціннісно-орієнтаційний ефект, артистизм, креативність, евристичність і компенсаторність. Основними функціями театральної діяльності в художньо-естетичному вихованні особистості є художньо-пізнавальна, мистецько-творча, емоційна, мистецько-комунікативна та художньо-гедоністична. Естетичне виховання театральним мистецтвом відбувається у процесі вивчення дисциплін освітньої програми, ознайомлення з видатними творами мистецтва та їхніми авторами, зі світовою та вітчизняною культурною спадщиною, розвитку художнього й естетичного сприйняття студентів, пояснення значення, основних ідей і змістового наповнення творів мистецтва, залучення до творення прекрасного в найрізноманітніших видах мистецтва з урахуванням природних здібностей і талантів, інтересів і потреб студентів. У процесі взаємодії з театром розвиваються такі особистісні якості майбутніх фахівців: естетичні, світоглядні, емоційно-вольові, інтелектуальні, морально-етичні, управлінські, комунікативні, творчі, прогностичні, психофізіологічні. У статті детально розглянуто зазначені групи особистісних якостей майбутніх фахівців.

Ключові слова: естетичне виховання, особистісні якості, театральне мистецтво, театральна педагогіка.

S. M. Vdovych

Lviv State University of Life Safety, Lviv, Ukraine

AESTHETIC EDUCATION OF STUDENT YOUTH BY MEANS OF THEATRE ARTS

The article substantiates the potential of theatre arts for aesthetic education of student youth, its influence on the future specialists' professional formation and personal qualities development. The author considers aesthetic education as the means of shaping an individual's ability to feel, perceive, experience and evaluate aesthetic phenomena around, as well as to change life, relationships and the environment according to the laws of beauty, to create aesthetic values in various fields of activity. The functional features of aesthetic education are the value-oriented effect, artistry, creativity, heuristics, and compensatory nature. The main functions of theatrical activity in the individual's aesthetic education are emotional, artistic and cognitive, artistic and creative, artistic and communicative, as well as artistic and hedonistic. Aesthetic education by means of theatre arts takes place in the process of studying the disciplines of the educational program, familiarizing with prominent works of art and their authors, including the world and national cultural heritage, developing students' artistic and aesthetic perception, interpreting the meaning, main ideas and content of works of art, involving students in creating beauty in a variety of art forms whilst simultaneously taking into consideration their natural abilities and talents, interests and needs. In the course of interaction with the theatre, the following personal qualities of future specialists' are developed: aesthetic, reflective, emotional and volitional, intellectual, moral and ethical,

managerial, communicative, creative, prognostic, psychophysiological. The article describes in detail these groups of the future specialists' personal qualities.

Key words: aesthetic education, personal qualities, theatre arts, theatre pedagogy.

Постановка проблеми дослідження. Сучасні реалії стрімкого розвитку виробництва і високих технологій, гонитва за матеріальним і «успішним успіхом» залишають людині мало місця для її особистісного розвитку та самовдосконалення, самозаглиблення та взаємодії із прекрасним. Водночас здатність робити паузи і насолоджуватися життям, налагоджувати зв'язки із собою та всесвітом є важливими навичками самовідновлення, отримання додаткової життєвої енергії для самореалізації й успішної професійної діяльності, особливо у складний воєнний час, наповнений тривогами, переживаннями, стресами. Тому такими важливими нині є гуманізація професійної підготовки, духовний і естетичний розвиток майбутніх фахівців.

Аналіз досліджень і публікацій. Естетичне виховання та розвиток особистості засобами театрального мистецтва були предметом дослідження багатьох українських науковців. Н. Алексеєва, Н. Величко, Б. Заверуха, Л. Калініна, О. Марчук, Н. Муляр, О. Рябошапка, І. Соїко вивчали вплив театру на естетичне виховання дошкільнят і учнів початкової школи. М. Барахтян, Н. Барвіна, Н. Донченко, І. Зайцева, І. Зюзюн, Л. Кеда, Н. Краснова, С. Куркіна, Д. Лохіна, М. Лещенко, Н. Миропольська, М. Міщенко, О. Отич, В. Салій, С. Салій, О. Ткачова, Н. Шевченко досліджували роль студій акторської майстерності у творчому розвитку особистості й естетичному вихованні учнівської та студентської молоді.

Мета статті – обґрунтувати можливості театрального мистецтва в естетичному вихованні студентської молоді та його вплив на професійне становлення майбутніх фахівців і формування їхніх особистісних якостей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Естетичне виховання є однією з важливих складових частин виховного процесу та полягає у формуванні в особистості здатності відчувати, сприймати, переживати, оцінювати естетичні явища довкола себе (у мистецтві, природі, стосунках, діяльності, побуті), а також змінювати життя (власне й інших людей), взаємини та середовище за законами краси, творити естетичні цінності в найрізноманітніших сферах діяльності. Естетичне виховання передбачає формування естетичних смаків, потреб, запитів та інтересів, переконань, ідеалів і ціннісних орієнтацій; розвиває загальнокультурну компетентність, сприяє самовдосконаленню та самореалізації особистості.

О. Ткачова виділяє такі функціональні особливості естетичного виховання:

– ціннісно-орієнтаційний ефект – розвиток в особистості здатності до соціально-естетичного сприйняття явищ дійсності та мистецтва, побудови організованої системи цінностей і обрання напрямів діяльності відповідно до цієї системи;

– артистизм – відточування та вдосконалення почуттів, смаків людини, її зовнішності та поведінки;

– креативність – пробудження в людині художника, розвиток духовно-естетичних потреб, пізнавальних і художніх здібностей, інтересу до емоційно-діяльнісного сприймання світу і мистецтва, до творчого характеру діяльності;

– евристичність – збагачення особистості новими знаннями й естетичним досвідом;

– компенсаторність – підготовка людини до осмислення та поліпшення свого життєвого світу, власного місця й ролі в ньому, відволікання від реальних життєвих негативних переживань [7].

Одним із потужних засобів естетичного виховання та розвитку студентської молоді є театральне мистецтво. Театр органічно поєднує в собі різні види мистецтв: літературу (драму, а також епос і лірику), музику (від народної до року та джазу), танець, пантоміму, живопис, графіку, скульптуру, архітектуру, декоративне мистецтво, костюм і, звісно, акторську гру та сценічне мистецтво, які переплітаються та взаємодоповнюють одне одного, задіюють різні органи відчуттів, чинять естетичний вплив на особистість, підсилюють враження від почутого і побаченого та викликають бурхливі емоції та почуття. «Специфіка театрального мистецтва полягає в тому, що поза межами художнього синтезу воно не може існувати, усі складові цього синтезу не дублюють одна одну, а перехрещуються, взаємодоповнюють і взаємозбагачують різними засобами нерозривне естетичне ціле» [4]. У театральному мистецтві синтезуються знання з різних галузей: літературознавства, драматургії, культурології, естетики, театрознавства, історії, етнографії тощо. У створенні театральних вистав водночас беруть участь багато різних фахівців: художні керівники, сценаристи, режисери-постановники, актори, музиканти, танцюристи, художники, композитори, костюмери, гримери, сценографи, освітлювачі, декоратори, працівники сцени й інші. Невід'ємною складовою частиною театру є також глядачі, для яких і створюються спектаклі. Варто зазначити,

що театральне мистецтво невинно розвивається, поряд із традиційними видами театру, як-от драматичний (драма, трагедія, комедія), музичний (опера, оперета, балет, мюзикл), ляльковий (пальчиковий, маріонеток), пантоміми, існує багато інших різновидів театру: молодіжний, дитячий, аматорський, авторський, малих форм, камерний, монотеатр, народний, вуличний, пересувний, вертеп, естради, музично-світловий, тіней, вогню, звірів, велетнів, роботів, театр на воді, епічний, поезії, танцю, пісні, сатири та гумору, політичний, абсурду, східний, радіотеатр, навіть такі, як театр іграшок, естрадної ляльки, повітряних кульок, коробок тощо.

Н. Донченко й І. Зайцева наголошують, що сценічне мистецтво має колосальні можливості впливу на психіку глядача: «Театр-школа у процесі впливу на глядацьку аудиторію збагачує її новими знаннями й естетичним досвідом, формує та розвиває світоглядні орієнтири, художні потреби, переконання, ідеали, зокрема національний ідеал; виховує морально-етичне ставлення до власної особистості, до інших людей, до навколишнього середовища; готує до філософського осягнення світу. Театр-видовище у процесі впливу на глядачів відточує почуття людини, удосконалює смакові переваги; розвиває потреби та здібності до творчого характеру діяльності. Театр-свято збагачує реальне життя почуттям естетичної насолоди. Театр-розвага сприяє збереженню та відновленню психічної рівноваги. Усі зазначені функції об'єднує єдина сутнісна – функція соціалізації особистості» [2, с. 94–106, 104].

На думку Н. Краснової, «театр, впливаючи на свідомість, духовно-емоційний світ людини, формує його цілісний образ, активно сприяє духовному зростанню, виховує ідейні та моральні переконання, стимулює соціально-перетворювальну діяльність, підвищує політичну культуру, культуру праці та побуту» [4, с. 78–92].

С. Салій і В. Салій визначають такі функції театральної діяльності в художньо-естетичному вихованні особистості: художньо-пізнавальну, мистецько-творчу, емоційну, мистецько-комунікативну та художньо-гедоністичну [6, с. 110–115].

Розглянемо вплив театрального мистецтва на естетичний розвиток і формування особистісних якостей майбутніх фахівців.

Естетичне виховання театральним мистецтвом відбувається у процесі вивчення дисциплін освітньої програми, зокрема циклу загальної підготовки та вибіркових компонентів, яке супроводжується переглядом тематичних вистав; ознайомлення з видатними творами мистецтва та їхніми авторами, зі світовою та вітчизняною культурною

спадщиною; розвитку художнього й естетичного сприйняття студентів, акцентування їхньої уваги на прекрасному як у мистецтві, так і в реальному житті (у спілкуванні у професійній діяльності та в особистісній сфері), у навколишньому середовищі; пояснення значення, основних ідей і змістового наповнення творів мистецтва; залучення до творення прекрасного в найрізноманітніших видах мистецтва з урахуванням природних здібностей і талантів, інтересів і потреб студентів тощо.

У процесі взаємодії з театром розвиваються передусім естетичні якості особистості, зокрема художньо-естетичне сприйняття дійсності, творче мислення, естетичний смак, естетична культура та компетентність, ціннісне ставлення до мистецтва, формуються естетичні переконання, потреби, інтереси та цінності. Це та основа, яка дозволяє людині бачити прекрасне не лише в театрі чи в будь-якому іншому виді мистецтва, а й у повсякденному житті (у стосунках, у роботі, побуті, природі, суспільних явищах). «Заняття театральним мистецтвом стимулюють школярів до образного сприйняття навколишнього світу (людей, традицій, культурних цінностей, природи) [3, с. 64–66, 68].

Залучення до театральної діяльності сприяє також формуванню та збагаченню світогляду особистості, розвитку її ціннісної сфери. Студенти навчаються шанувати культурні цінності та традиції свого народу, знаходити сенс власного життя, повноцінно стверджуватися в соціумі. Театр, на думку Н. Краснової, посідає особливе місце в системі формування цінностей, залежить від соціальних умов, включається всіма своїми елементами в соціум і є соціальним виховним інститутом. «Театральне мистецтво формує в людини цілісний погляд на світ, створює можливість не лише для естетичного сприйняття, естетичного оцінювання, але насамперед естетичної діяльності, що формує творця й ініціатора. У процесі театральної творчості здійснюється активне залучення особистості не лише до естетичних, але й до моральних, світоглядних, пізнавальних цінностей» [4, с. 82].

Естетика театру і театральної діяльності суттєво впливає на емоційно-вольову сферу особистості, збагачує життя яскравими враженнями й емоціями. Саме завдяки емоціям і почуттям, які переживає глядач під час перегляду вистави чи актор, який проживає ту чи ту роль, формуються розуміння прекрасного, зацікавленість мистецтвом і бажання розвиватися в цій сфері, формуються естетичні цінності, розвивається художньо-естетичне сприйняття світу, підвищується рівень сенситивності, набувається без-

цінний емоційно-естетичний досвід, особистість вчиться виявляти й управляти власними емоціями, почуттями та поведінкою, зокрема й у конфліктних ситуаціях, емоційно впливати на людей, які поряд, наприклад заряджати глядачів позитивною енергією.

Взаємодія з театром сприяє також розвитку інтелектуальних якостей особистості, як-от ерудиція, вміння швидко та якісно аналізувати інформацію, критичне мислення, прогностичність, цілісне бачення проблем, вміння знаходити нестандартні цікаві рішення у складних ситуаціях, творчий підхід до розв'язання завдань. «Театральне мистецтво розвиває здібності сприймати слово, відчувати його смислове багатство, розуміти мотиви поведінки персонажів, їхні цілі, побачити загальну картину всіх подій» [3, с. 65]. Завдяки цьому розвиваються інтелект, ерудиція, спостережливість, пам'ять, уява та фантазія особистості, її мовлення та мислення, легко засвоюється значна кількість інформації, зокрема нові знання як зі сфери мистецтва, так і з історії, культурології, етнографії, фольклору, традицій і звичаїв свого народу. Цілком погоджуємося з думкою Н. Донченко й І. Зайцевої про те, що «розвиток чуттєво-образного та понятійно-логічного мислення засобами театрального мистецтва є найважливішим наслідком естетичного виховання й водночас передумовою для переходу на вищий рівень загального естетичного розвитку особи» [2, с. 94–106].

Важливими для ефективної професійної діяльності особистісними якостями є морально-етичні, як-от гуманність, доброта, доброзичливість, відповідальність, цілеспрямованість, ініціативність, дисциплінованість, ввічливість, толерантність, стриманість, самовладання, самокритичність і вимогливість до себе, прагнення до самовдосконалення та розвитку, які виявляються в поглядах, переконаннях і поведінці особистості, в її ставленні до себе та до інших людей. Театр завдяки постійній творчій взаємодії різних професіоналів та груп (акторів, творчих театральних працівників, глядачів) вчить із повагою ставитися до чужих думок, ідей, способу життя, виховує ввічливість, терпимість, почуття згуртованості, формує навички колективної творчості, відповідального ставлення до своїх слів, учинків і дій, розвиває навички культури спілкування та взаємодії на засадах партнерства.

У контексті формування морально-етичних якостей особистості найголовнішим вважаємо гуманізм, який дозволяє сприймати людину як найвищу та найвагомішу цінність, яка заслуговує на любов, доброту, розуміння, підтримку та допомогу.

Залучення до театральної діяльності також дозволяє сформувати у студентів необхідні управлінські якості, зокрема зовнішню та внутрішню зібраність і організованість, відповідальне ставлення до обов'язків і завдань, вміння ставити та досягати мету, долати труднощі, вміння організувати діяльність, делегувати обов'язки, згуртувати колектив, здатність брати відповідальність за свої слова та дії, а також активність, ініціативність, підприємливість, доброзичливість і ввічливість.

Не менш важливими є комунікативні якості, які є потужним засобом естетичного впливу та можуть ефективно формуватися театральним мистецтвом. Ідеться про суттєве збагачення словникового запасу, розвиток мовлення, мислення, пам'яті, уваги, сенситивності, формування власної індивідуальності, системи міжособистісних взаємин, розвиток здатності до творчої співпраці, усвідомлення особистістю себе та власного місця і ролі в колективі та суспільстві загалом, формування адекватної самооцінки. Особливістю театрального мистецтва, як зазначає Л. Кеда, «є те, що комунікативні здібності в учасників творчого процесу формуються й виявляються в декількох напрямках: спілкуванні учасників колективу один з одним, сценічно-ігровій взаємодії між гуртківцями під час репетицій і виступів на сцені, комунікації акторів із глядачем під час показу вистави» [3, с. 66].

Безумовно, залучення молоді до театального мистецтва розвиває її творчі якості, сприяє розкриттю та реалізації талантів, здібностей і можливостей, навчає пошуку нових шляхів і способів досягнення цілей, формує навички імпровізації розвиває творче мислення та сприйняття світу. Нам імпонує думка Л. Кеда про те, що «творче мислення дає можливість привносити щось нове в уже набутий досвід; поглянути на проблему з іншого боку; знайти нові, нетрадиційні, оригінальні підходи до її вирішення. А саме театральне мистецтво допомагає розвинути творче мислення через вміння перевтілитися в певний образ, органічно діяти в запропонованих обставинах, визначити варіанти поведінки персонажів, сприйняти і програвати ситуацію з різних боків, очима різних персонажів, пошук нестандартних варіантів застосування різних предметів у певних обставинах» [3, с. 64–66].

Завдяки театальному мистецтву розвиваються також прогностичні якості особистості: вміння передбачити реакцію людини на ситуацію, її поведінку завдяки перевтіленню в різні театральні образи; здатність застосовувати різноманітні способи та моделі поведінки відповідно до

обставин, що склалися, навіть у складних, конфліктних ситуаціях; здатність передбачати результати власної роботи, учинків і слів; здатність знаходити нестандартні рішення тощо.

Не менш важливими є психофізіологічні якості особистості. У контексті естетичного виховання йдеться про красу тіла, гарну фізичну підготовку, розвинуту координацію, точність і гармонійність рухів, а також про витривалість, здатність до адаптації та стресостійкість, які необхідні для театральної діяльності. Велике значення мають відсутність психологічних проблем, здатність особистості концентрувати, утримувати, переключати та розподіляти свою увагу, сприймати, запам'ятовувати, зберігати в пам'яті та відтворювати значні обсяги інформації, вміння управляти своїм голосом, жестами, мімікою, емоціями, здатність помічати зміни в обстановці, не зосереджуючи свідомо на них увагу тощо.

Театральне мистецтво має значний виховний і розвивальний потенціал. Н. Барвіна та С. Куркіна розглядають поняття «театральна педагогіка», визначною рисою якої є «нестандартний спосіб пізнання себе та навколишнього світу, який можна схарактеризувати як емоційно-чуттєво-фізично-дієвий. Завдяки своїй всеохоплюючій природі він сприяє формуванню творчих, когнітивних здібностей, креативності, винахідливості, спостережливості, фантазії, уяви; розвиває пам'ять, підвищує рівень уваги; формує вміння налаштовуватися на творчий процес, керувати емоціями, волею, почуттями; вчить досконало володіти власним психофізіологічним апаратом як інструментом впливу на людей» [1, с. 23–33].

Як зазначає С. Куркіна, театральна педагогіка виконує такі основні функції: виховує навички глядацької культури, зокрема навички сприйняття театрального спектаклю, а також розвиває вміння аналізувати твори театрального мистецтва й адекватно виражати своє ставлення до сценічної дії; формує навички сценічної дії, які полягають у вмінні досягати мети персонажа в умовній сценічній ситуації; розвиває навички колективної творчості, вміння взаємодіяти; виховує причетність глядача до якості сценічного дійства, співучасть і співпереживання; розвиває навички діалогічної поведінки [5, с. 265–275].

У театральній педагогіці поєднуються два світи: театральний і педагогічний. Виховання особистості, передусім естетичне, відбувається через гру, живі сценічні образи та дії. До методів театральної педагогіки відносять: ігрового існування, або перетворення нереального, театралізації, драматизації та фізичної дії [1, с. 28–29]. Головними в театральній педагогіці є творчий

процес, постійне відкриття нового в собі та навколишньому світі, гуманізація, адаптація та соціалізація, розвиток загальнолюдських якостей, зокрема й естетичних. «Театральне виховання, як частина загальнокультурного виховання особистості, включає у свій арсенал як досягнення професійного театру, так і експерименти театру аматорського, а також цілий шар культурного багажу, накопиченого в історичному досвіді людства, у побутових, святкових обрядових дійствах, видовищах та іграх. Генетично властивий театральній творчості синкретизм, що природно поєднує в собі різні види мистецтв, колективний характер творчості, створює унікальні передумови для активного проникнення театральної творчості у сферу виховання молоді» [5, с. 274].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, театральне мистецтво має потужний вплив на естетичне виховання та формування особистісних якостей майбутніх фахівців. Естетичне виховання театральним мистецтвом відбувається у процесі вивчення дисциплін освітньої програми, ознайомлення з видатними творами мистецтва та їхніми авторами, зі світовою та вітчизняною культурною спадщиною, розвитку художнього й естетичного сприйняття студентів, пояснення значення, основних ідей і змістового наповнення творів мистецтва, залучення до творення прекрасного в найрізноманітніших видах мистецтва з урахуванням природних здібностей і талантів, інтересів і потреб студентів. У процесі взаємодії з театром розвиваються такі особистісні якості майбутніх фахівців: естетичні (художньо-естетичне сприйняття дійсності, творче мислення, естетичний смак, естетична культура та компетентність, ціннісне ставлення до мистецтва, естетичні переконання, потреби, інтереси та цінності); світоглядні (світогляд, ціннісна сфера, сенс життя та діяльності, місце в соціумі); емоційно-вольові (сенситивність, емоційно-естетичний досвід, управління емоціями, емоційний вплив на людей), інтелектуальні (ерудиція, спостережливість, критичне мислення, прогностичність, цілісне бачення проблем, творчий підхід до розв'язання завдань), морально-етичні (гуманність, доброта, доброзичливість, відповідальність, цілеспрямованість, ініціативність, дисциплінованість, ввічливість, толерантність, стриманість, самовладання, самокритичність і вимогливість до себе, прагнення до самовдосконалення та розвитку), управлінські (зібраність, організованість, відповідальність, вміння досягати мети, вміння організовувати діяльність, делегувати обов'язки, згуртовувати колектив, активність, ініціативність, підприємливість, доброзичливість і ввічли-

вість), комунікативні (багатий словниковий запас, уміння спілкуватися, розвинуті мовлення, мислення, пам'ять, увага, сенситивність, здатність до творчої співпраці, адекватна самооцінка), творчі (здатність реалізувати власні таланти та здібності, пошук нових шляхів і способів досягнення цілей, здатність до імпровізації, творче мислення та сприйняття світу), прогностичні (уміння передбачити реакції та поведінку, здатність застосовувати різні моделі поведінки, передбачати результати власної роботи, учинків і слів), психофізіологічні (гарна фізична форма, координація, точність і гармонійність рухів, витривалість, здатність до адаптації, стресостійкість, відсутність психологічних проблем, добра увага, пам'ять, уміння управляти голосом, жестами, мімікою, емоціями). Надалі розглянемо роль і місце театрального мистецтва у сфері дозвілля студентської молоді.

Список літератури:

1. Барвіна Н. Можливості театральної педагогіки в художньо-естетичному вихованні студентів в умовах театру-студії. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2018. № 1 (82). С. 23–33.
2. Донченко Н., Зайцева І. Деякі аспекти естетичного виховання майбутніх акторів і режисерів засобами театрального мистецтва (до питання становлення національної еліти). *Вісник Київського національного університету культури і мистецтва*. Серія «Сценічне мистецтво». 2019. № 2 (1). С. 94–106.
3. Кеда Л. Виховний потенціал театрального мистецтва у формуванні творчих здібностей старшокласників. *Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, 16–17 листопада 2021 р., м. Суми. Т. 1. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. С. 64–66.
4. Краснова Н. Технології естетичного виховання особистості засобами театрального мистецтва. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2021. № 6 (344). Ч. I. С. 78–92.
5. Куркіна С. Постановка спектаклів – основа виховання і навчання учнів в шкільному театрі. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Серія «Педагогічні науки». 2012. Вип. 107(1). С. 265–275. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2012_107\(1\)_38](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2012_107(1)_38).
6. Салій С., Салій В. Елементи музично-театральної діяльності в естетичному вихованні підлітків. *Наукові записки*. Серія «Мистецтвознавство». 2014. № 1. С. 110–115.
7. Ткачова О. Розвиток естетичної культури педагога в системі вищої освіти. *Науковий вісник Донбасу*. 2007. № 1 (1). URL: <https://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN1/r3/07toosvo.pdf>.

References:

1. Barvina, N. O. (2018). *Mozhlyvosti teatral'noi pedahohiky v khudozhn'o-estetychnomu vykhovanni studentiv v umovakh teatru-studii* [Possibilities of theater pedagogy in the artistic and aesthetic education of students in the conditions of a theater-studio]. *Dukhovnist' osobystosti: metodolohiya, teoriia i praktyka* – Personal spirituality: methodology, theory and practice, 1 (82), 23–33 [in Ukrainian].
2. Donchenko, N., & Zaytseva, I. (2019). *Deyaki aspekty estetychnoho vykhovannia maybutnikh aktoriv i rezhyseryv zasobamy teatral'noho mystetstva (do pytannya stanovlennya natsional'noyi elity)* [Some aspects of aesthetic education of future actors and directors by means of theatrical art (on the question of formation of the national elite)]. *Visnyk Kyivskoho natsional'noho universytetu kul'tury i mystetstv. Seriya "Stsenichne mystetstvo"* – Bulletin of the Kyiv National University of Culture and Arts. Series "Performing arts", 2 (1), 94–106 [in Ukrainian].
3. Keda, L. A. (2021). *Vykhovnyi potentsial teatral'noho mystetstva u formuvanni tvorchykh zdibnostei starshoklasnykiv* [The educational potential of theater art in the formation of creative abilities of high school students]. *Osvita dlia XXI stolittia: vyklyky, problemy, perspektyvy: materialy III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* – Education for the 21st century: challenges, problems, prospects: materials of the 3rd International Scientific and Practical Conference, Sumy: Vyd-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka, 1, 64–66 [in Ukrainian].
4. Krasnova, N. P. (2021). *Tekhnolohii estetychnoho vykhovannia osobystosti zasobamy teatral'noho mystetstva* [Technologies of aesthetic education of personality by means of theatrical art]. *Visnyk Luhans'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka* – Bulletin of Taras Shevchenko Luhansk National University, 6 (344), I, 78–92 [in Ukrainian].
5. Kurkina, S. (2012). *Postanovka spektakliv – osnova vykhovannia i navchannia uchniv v shkil'nomu teatri* [Staging performances – the basis of education and training of students in the school theater]. *Naukovi zapysky Kirovohrads'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Seriya "Pedahohichni nauky"* – Scientific notes of Kirovohrad State Pedagogical University named after Volodymyr Vinnichenko. Series "Pedagogical sciences", 107 (1), 265–275. Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2012_107\(1\)_38](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2012_107(1)_38) [in Ukrainian].
6. Saliy, S., & Saliy, V. (2014). *Elementy muzychno-teatral'noi diyal'nosti v estetychnomu vykhovanni pidlitkiv* [Elements of musical and theatrical activity in the aesthetic education of teenagers]. *Naukovi zapysky. Seriya "Mystetstvoznavstvo"* – Proceedings. Series "Art history", 1, 110–115 [in Ukrainian].

7. Tkachova, O. O. (2007). Rozvytok estetychnoi kul'tury pedahoha v systemi vyshchoi osvity [Development of the aesthetic culture of the teacher in the system of higher

education]. *Naukovyi visnyk Donbasu – Scientific Bulletin of Donbass*, 1 (1), Retrieved from: <https://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN1/r3/07toosvo.pdf> [in Ukrainian].

© С. М. Вдович 2024

Науково-методична стаття.


Надійшла до редакції 24.09.2024.

Прийнято до публікації 31.10.2024.



DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1297/2024-1-5>

Р. К. Островський, О. М. Трифонова, М. І. Садовий, Д. В. Соменко
*Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка,
Кропивницький, Україна*

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-3322-9065> – Р. К. Островський
<https://orcid.org/0000-0002-6146-9844> – О. М. Трифонова
<https://orcid.org/0000-0001-6582-6506> – М. І. Садовий
<https://orcid.org/0000-0001-6426-1507> – Д. В. Соменко
 dreng095@gmail.com

МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ СТВОРЕННЮ ВІДЕОКОНТЕНТУ ЗА ДОПОМОГОЮ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ “CAPCUT”

Сучасні тенденції цифровізації освіти потребують нових підходів до підготовки фахівців у галузі цифрових технологій, як-от розробники програмного забезпечення, аналітики даних й інші спеціалісти. Широке використання мультимедійних матеріалів в освітньому процесі є важливим кроком для покращення засвоєння складних технічних дисциплін.

Актуальність дослідження зумовлена потребою у формуванні у здобувачів освіти здатності створювати якісний відеоконтент у співпраці з викладачами різних дисциплін.

Метою статті є розроблення методики навчання здобувачів освіти створення відеоконтенту за допомогою програмного забезпечення «CapCut», що покращує візуалізацію навчального матеріалу та підвищує залученість здобувачів освіти до освітнього процесу.

У статті описується покрокова методика створення відеоматеріалів, яка включає етапи запису, монтажу, редагування та додавання графічних і звукових елементів. Програмне забезпечення “CapCut” обрано через його доступність і широкий функціонал, що дозволяє здобувачам освіти працювати з відео без глибоких технічних знань.

Застосування діяльнісного та практико-орієнтованого підходів у навчанні забезпечує інтерактивну взаємодію між здобувачами освіти та викладачами.

Наукова новизна роботи полягає в дослідженні специфіки навчання здобувачів освіти створення відеоконтенту, що інтегрує ці матеріали в освітній процес. Цей підхід покращує якість навчання, а також сприяє формуванню компетентностей, необхідних для успішної професійної діяльності у сфері цифрових технологій.

Дослідження акцентує увагу на ролі відеоконтенту в демонстрації реальних прикладів, використанні віртуальних симуляцій та інтерактивних завдань, що відрізняється від традиційних підходів до створення мультимедійних ресурсів. Важливим аспектом є те, що відеоматеріали спрямовані не лише на передачу теоретичних знань, а й на розвиток практичних умінь.

Важливими результатами дослідження є підтвердження, що впровадження відеоматеріалів в освітній процес значно підвищує якість освіти, забезпечує глибше засвоєння складних тем і розвиток практичних навичок здобувачів освіти.

Ключові слова: цифрові технології, здобувачі освіти, відеоконтент, основи робототехніки, професійна підготовка, освітній процес, CapCut.

METHODS OF TRAINING STUDENTS TO CREATE VIDEO CONTENT USING CAPCUT SOFTWARE

Modern trends in digitalization of education require new approaches to the training of specialists in the field of digital technologies, such as software developers, data analysts and other specialists. Wide use of multimedia materials in the educational process is an important step for improving the learning of complex technical disciplines.

The relevance of the study is determined by the need to develop the ability to create high-quality video content in collaboration with teachers of various disciplines.

The purpose of the article is to develop a methodology for teaching students to create video content using the CapCut software, which improves the visualization of educational material and increases the involvement of students in the educational process.

The article describes a step-by-step method of creating video materials, which includes the stages of recording, editing, editing and adding graphic and sound elements. CapCut software was chosen for its affordability and extensive functionality, allowing educators to work with video without deep technical knowledge.

The use of activity-based and practice-oriented approaches in education ensures interactive interaction between students and teachers.

The scientific novelty of the work consists in the study of the specifics of training students to create video content that integrates these materials into the educational process. This approach improves the quality of education, and also contributes to the formation of competencies necessary for successful professional activity in the field of digital technologies.

The study focuses on the role of video content in demonstrating real examples, using virtual simulations and interactive tasks, which differs from traditional approaches to creating multimedia resources. An important aspect is that the video materials are aimed not only at the transfer of theoretical knowledge, but also at the development of practical skills.

The important results of the research are the confirmation that the introduction of video materials into the educational process significantly increases the quality of education, ensuring a deeper assimilation of complex topics and the development of practical skills of the students of education.

Key words: digital technologies, education seekers, video content, basics of robotics, professional training, educational process, CapCut.

Постановка проблеми та її зв'язок із науковими і практичними завданнями. В умовах швидкого розвитку цифрових технологій і глобальної цифровізації освітнього процесу під час підготовки майбутніх фахівців у галузі цифрових технологій постає необхідність модернізації підходів до навчання професійно орієнтованих технічних дисциплін. Сучасні здобувачі освіти технічного профілю очікують від освітніх матеріалів не лише інформаційної насиченості, а й інтерактивності, зручності доступу й адаптованості до дистанційного формату навчання. Тому заклади освіти стикаються з викликом створення ефективного навчального контенту, який відповідав би вимогам сучасного освітнього середовища і давав змогу формувати практичні вміння та навички засобами наочності та мультимедійності.

Однією з найбільш перспективних форм інтеграції цифрових технологій в освітній процес є використання відеоматеріалів, які дають змогу не тільки передавати теоретичні знання, а й візуалізувати складні технічні концепції та процеси,

що робить їх доступнішими для здобувачів освіти.

Створення якісного відеоконтенту для навчальних цілей вимагає від викладачів глибоких знань не лише в галузі цифрових технологій, але й у методиці навчання. Однією з основних проблем, які стоять перед педагогами та розробниками навчальних програм, є неналежна підготовка фахівців, здатних створювати контент, що відповідає специфічним вимогам технічних дисциплін. Для забезпечення високого рівня якості освітнього контенту необхідно звернути увагу на вагомні чинники, які розглянемо нижче.

Застосування діяльнісного та практико-орієнтованого [8] підходів у навчанні забезпечує інтерактивну взаємодію між здобувачами освіти та викладачами. Ефективний навчальний контент має забезпечувати можливості для інтерактивної участі здобувачів освіти: включати використання інтерактивних тестів, опитувань, симуляцій або навіть вбудованих практичних завдань.

Оскільки відео є однією з форм візуального навчання, воно значною мірою впливає на моти-

вацію здобувачів освіти до вивчення матеріалу. У цьому контексті фахівці, які створюють відеоконтент, повинні володіти знаннями про мотиваційні механізми та способи залучення здобувачів освіти до активного освітнього процесу.

Підготовка фахівців у галузі цифрових технологій для створення навчального відеоконтенту є актуальною проблемою, вирішення якої підвищить якість навчання, зокрема з дисциплін технічного спрямування. Інтеграція відеоматеріалів в освітній процес сприяє візуалізації складних концепцій, що значно полегшує їх засвоєння здобувачами освіти та підвищує рівень розуміння технічних дисциплін. Однак для реалізації таких завдань необхідно розробити чіткі методичні рекомендації щодо підготовки фахівців, здатних створювати освітній відеоконтент відповідно до сучасних потреб освіти.

У сучасній науковій літературі існує значна кількість досліджень [4; 6–10], присвячених упровадженню цифрових технологій у сфері освіти, зокрема для технічних дисциплін. Проблематика використання відеоконтенту в освітньому процесі також набула широкого обговорення серед науковців і практиків, які досліджують ефективність цифрових ресурсів у навчанні.

Одним із провідних напрямів досліджень у цій галузі є вивчення інтерактивного відеоконтенту як інструмента навчання. Дослідження Майкла Ланга підкреслює важливість інтерактивності у відеоуроках [3]. Він слушно стверджує, що відеоматеріали надають можливість здобувачам освіти взаємодіяти з контентом, ставити питання чи виконувати завдання під час перегляду, сприяють більш глибокому розумінню матеріалу та підвищують рівень залучення здобувачів освіти до освітнього процесу.

Також значну увагу приділено питанням психолого-педагогічних аспектів використання відеоконтенту. Дослідження Деніеля Міллера показали, що різні типи здобувачів освіти по-різному сприймають відеоматеріали залежно від їхнього стилю навчання (візуальний, аудіальний чи кінестетичний). Це свідчить про необхідність створення контенту, який урахував би різні підходи до навчання та міг адаптуватися до потреб широкої аудиторії здобувачів освіти [2].

Розвиток сучасних інформаційно-комунікаційних технологій як цифрових та їх широке впровадження істотно впливають на характер виробництва, наукових досліджень, освіти, культуру, побут, соціальні взаємини і структури. Це зумовлює як прямий вплив на зміст освіти, пов'язаний з рівнем науково-технічних досягнень, так і опосередкований, пов'язаний з появою нових професій [4].

Є загальноновизнаним [4; 6–10], що освітні тренди стали інструментами та прийомами роботи сучасного викладача. Серед них виділяються тренди використання відеоконтенту, які аналізуються дослідниками, освітянами й іншими фахівцями (В. Биков, І. Отамась, О. Струтинська, М. Умрик та інші) [4; 6; 9]. У дослідженні О. Струтинської розглянуто тенденції розвитку інноваційних цифрових технологій [8].

Отже, аналіз літератури свідчить про високий інтерес до теми використання відеоконтенту в освіті, зокрема в навчанні технічних дисциплін. Сучасні дослідження [4; 6–10] підтверджують необхідність інтеграції таких матеріалів в освітній процес і надають практичні рекомендації щодо їх ефективного створення та використання. Проте залишається невирішеною проблема підготовки фахівців, здатних створювати відеоконтент високої якості, адаптований для навчання складних технічних дисциплін, зокрема в галузі робототехніки.

Основною метою статті є розроблення методики навчання здобувачів освіти створення відеоконтенту за допомогою програмного забезпечення “CapCut”, що сприятиме покращенню візуалізації навчальних матеріалів і підвищенню їхньої залученості в освітній процес.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою відбору програм для створення відеоконтенту під час дослідження ми здійснили аналіз найбільш поширених програм для оброблення відео, як-от: *Adobe Premiere Pro*, *Avidemux*, *AVS Video Editor*, відеоредактори *Sony Vegas Pro*, *ВідеоШОУ*, *Відеомонтаж (платна)*, *CapCut*, *Corel VideoStudio X10 Pro*, *Lightworks*, *Movavi*, *Pinnacle VideoPad Editor*, *VSDC Free Video Editor*, *Womble Mpeg Video Wizard*, *Windows Movie Maker* (програма стоїть на всіх персональних комп'ютерах разом з ОС “Windows” усталено), *Jahshaka* [5].

Виходячи з можливостей відеоредакторів [5], ми дійшли висновку, що для професійної підготовки фахівців у галузі цифрових технологій до створення відеоконтенту із предмета «Основи робототехніки» досить зручним і доступним є популярний *CapCut*, створений розробниками популярної соціальної мережі “TikTok” – *ByteDance* [1]. Серед контент-мейкерів він використовується для монтажу багатьох відеоматеріалів.

Для створення якісного відеоконтенту важливо дотримуватись визначених технічних вимог [10], які забезпечать зрозумілість, доступність і привабливість матеріалу. По-перше, необхідно враховувати роздільну здатність відео: рекомендується використовувати HD (1080 p) або 4K для забез-

печення високої якості зображення. Окрім того, доцільно дотримуватися визначених форматів і кодеків, як-от MP4 з кодеком H.264, оскільки це забезпечить високу якість та хорошу стисненість файлів (рис. 1).

Щоб відеоконтент мав вплив на освітній процес і забезпечував ефективне засвоєння матеріалу, важливо враховувати аудиторію, на яку він спрямований. Створення відеоматеріалів для дисциплін технічного спрямування, як-от «Основи робототехніки», має враховувати особливості зацікавленості та потреб здобувачів освіти.

Важливим аспектом дослідження є підхід, який передбачає активну участь здобувачів освіти у створенні відеоконтенту для освітнього процесу. Це принципово відрізняється від традиційних методів, де викладачі самостійно створюють навчальні відеоматеріали для візуалізації складних тем. Здобувачі освіти, будучи авторами відеоконтенту, не лише засвоюють теоретичні знання, але й розвивають навички створення мультимедійних матеріалів, що відповідає вимогам сучасного ринку праці.

Створення відеоконтенту для технічних дисциплін вимагає від здобувачів освіти ґрунтовного розуміння процесів, які вони візуалізують. У процесі роботи над відео здобувачі освіти мусять самостійно досліджувати матеріал, відбирати ключові етапи та пояснювати їх у зручній для сприйняття формі. Це включає розроблення чіткої структури відео, де кожен елемент технічного процесу або концепції демонструється послідовно та логічно.

Такий підхід підвищує рівень залученості здобувачів освіти, а також сприяє кращому засвоєнню складних тем завдяки глибокому опрацюванню матеріалу. Створюючи відео, здобувачі освіти не тільки опановують технічні аспекти предмета, але

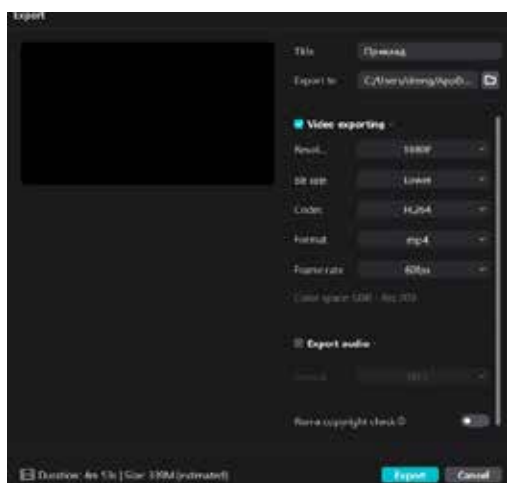


Рис. 1. Рендеринг відеоматеріалу в ПЗ «CapCut»

й навчаються креативно мислити, виділяти основне та пояснювати.

Однак для ефективного поширення навчального контенту також важливим є використання відповідних платформ і каналів розповсюдження. Особливо це актуально в сучасних умовах, коли соціальні мережі виступають потужними інструментами для розповсюдження контенту.

Один із головних аспектів рекламного продукту – це аудиторія, на яку він націлений. Для досягнення максимальної ефективності рекламний відеопроduct має бути спрямованим на визначену кількість осіб (здобувачів освіти) зі схожими інтересами та потребами. В Україні часто використовують рекламу в Instagram і Facebook для поширення відеопроductу в інтернеті, оскільки саме ця реклама націлена на конкретну аудиторію через те, що в цих соціальних мережах рекомендації побудовані на основі зацікавлень людей. Якщо відео не буде спрямованим на бажану аудиторію, воно повинно бути максимально інформативним і зацікавити глядачів, щоб привернути їхню увагу. Обов'язково потрібно підібрати правильний формат відео для соціальних мереж і зробити його максимально якісним.

Отже, важливим аспектом є не лише створення контенту, а й правильний підбір каналів його поширення та форматування. У процесі навчання здобувачі освіти мають засвоїти ці важливі аспекти, щоби їхні відеоматеріали не тільки були освітніми, а й привертати увагу аудиторії.

По-друге, варто звернути увагу на звук – використання якісного музичного супроводу допоможе привернути увагу здобувачів освіти, а також залучити їх до створення відеоконтенту.

Також варто розглянути можливість додавання графіки, анімацій і текстових вставок, які можуть підкреслити ключові моменти уроку та полегшити сприйняття матеріалу (рис. 2).

CapCut також підтримує **функції роботи з багат шаровими композиціями**, що дозволяє комбінувати різні відео й аудіотреки, створювати професійний результат. Зручні шаблони та готові ефекти допомагають прискорити процес редагування, що є важливим для створення навчальних матеріалів у стислі терміни (рис. 3).

Професійна підготовка фахівців у галузі цифрових технологій передбачає не лише теоретичні знання, а й практичні навички. Здобувачі освіти повинні ознайомитись з основами педагогіки, психології навчання та технологій. Особливо важливо, щоб вони навчалися створювати не лише технічно якісний контент, а й змістовний, який враховує навчальні потреби здобувачів освіти.

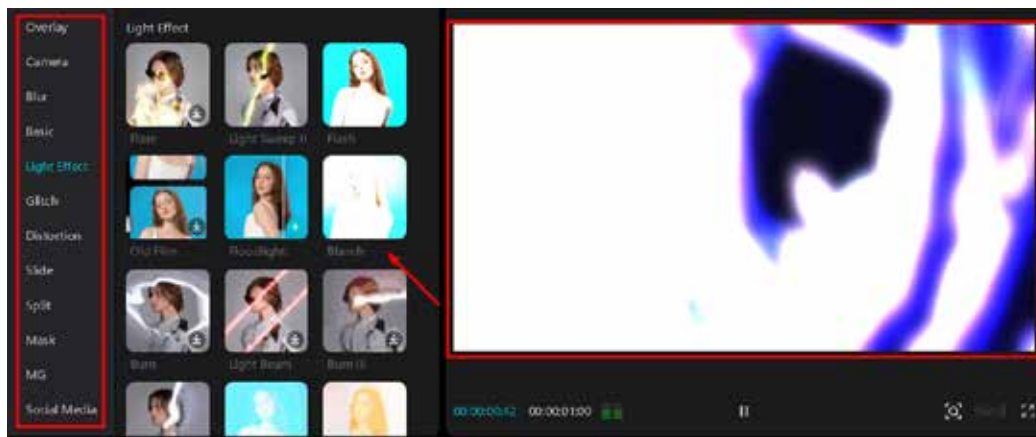


Рис. 2. Зміна яскравості, контрасту, насиченості кольору переходів у ПЗ “CapCut”



Рис. 3. Шарування композицій і комбінування в CapCut

Науково обґрунтований і методично доцільний підхід до підготовки фахівців має передбачати практичні заняття, на яких здобувачі освіти отримуватимуть досвід роботи з інструментами, як-от CapCut. Заняття мають бути спрямовані на створення конкретних навчальних проєктів, де здобувачі освіти застосовуватимуть здобуті знання на практиці, створюватимуть відео для інших дисциплін.

Використання відеоконтенту в навчанні робототехніки може охоплювати різноманітні формати: від коротких відеофрагментів до повноцінних електронних освітніх ресурсів. Наприклад, відео з демонстрацією виробничих операцій роботів здатне допомогти здобувачам освіти краще зрозуміти принципи програмування та налаштування високотехнологічного обладнання. CapCut сприяє створенню візуалізації алгоритмів або анімованих пояснень функціонування різних пристроїв і елементів керування, що дає змогу здобувачам технічної освіти глибше засвоїти матеріал.

Окрім того, відео слугують додатковим засобом для самостійного навчання. Перегляд здобувачами освіти їх у зручний для них час сприяє гнучкості освітнього процесу та дозволяє їм повертатися до складних тем.

У підсумку, створення відеоконтенту для навчання основ робототехніки через CapCut відкриває нові можливості для професійної під-

готовки фахівців у галузі цифрових технологій, дозволяє використовувати сучасні підходи та технології в освітньому процесі.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У результаті проведеного дослідження було визначено, що професійна підготовка майбутніх фахівців у галузі цифрових технологій (розробників програмного забезпечення), здатних у співпраці з викладачами різних дисциплін і методистами створювати якісний відеоконтент, є важливим елементом сучасної системи освіти, оскільки вона не лише формує необхідні навички, а й забезпечує якісне засвоєння тем зі складних дисциплін, як-от основи робототехніки. Включення відеоматеріалів в освітній процес значно підвищує ефективність навчання, оскільки візуалізує складні поняття, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу.

Дослідження показують, що наочність є важливим аспектом навчання, оскільки вона дозволяє здобувачам освіти не лише сприймати інформацію на слух, а й активно взаємодіяти з нею через візуальні образи. Це відповідає основним принципам педагогіки, визначеним ще за часів Яна Амоса Коменського, який наголошував на важливості візуалізації в освітньому процесі.

Застосування методики, що базується на покроковому створенні відеоконтенту за допомогою програмного забезпечення “CapCut”, дозво-

ляє здобувачам освіти опанувати сучасні технології монтажу та редагування, що є важливим аспектом їхньої професійної підготовки. Взаємодія між здобувачами освіти та викладачами через створення спільного відеоконтенту сприяє підвищенню залученості в освітній процес.

Проведене нами дослідження підкреслює важливість наочності в навчанні, зокрема візуалізації складних процесів, які важко передати лише через текстові матеріали. Використання відеоматеріалів робить навчання більш доступним та інтерактивним, що відповідає сучасним тенденціям у сфері освіти.

Перспективи подальших досліджень у цій сфері мають зосередитися на розробленні практичних рекомендацій для закладів освіти щодо впровадження мультимедійних матеріалів в освітні програми. Це визначення оптимальних підходів до інтеграції відеоконтенту в наявні курси, розроблення навчальних планів, що передбачають створення та використання відеоматеріалів, а також аналіз їхнього впливу на освітній процес і результати здобувачів освіти.

Список літератури:

1. ByteDance. URL: <https://www.bytedance.com/en/> (дата звернення: 26.09.2024).
2. Essentials of School Neuropsychological Assessment, 3rd Edition – Daniel C. Miller. URL: <https://www.wiley.com/en-ie/Essentials+of+School+Neuropsychological+Assessment%2C+3rd+Edition-p-9781119533207> (дата звернення: 26.09.2024).
3. IT Architecture and Risk Management: Fundamentals – Methodology – Techniques – Critical assessment, Michael Lang. URL: <https://app.thestorygraph.com/books/27def004-3f1f-4afa-8d1e-d3d5d34e201d> (дата звернення: 26.09.2024).
4. Сучасні завдання цифрової трансформації освіти / В. Биков та ін. *Професійна освіта впродовж життя у XXI ст.* : вісник кафедри ЮНЕСКО. 2020. Вип. 1. С. 27–36. URL: <https://www.unesco-journal.com.ua/index.php/journal/issue/view/2> (дата звернення: 26.09.2024).
5. Кращі програми для редагування відео у 2024 р. (безкоштовні та платні). URL: <https://listenmonster.com/blog/video-editor-software/> (дата звернення: 26.09.2024).
6. Отамас І. Інформатизація освітнього процесу вищих навчальних закладів (закладів післядипломної освіти). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Інформатизація вищого навчального закладу». 2017. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/717160/1/2017n879_Otamas_I-Informatizing_of_the_educational_91-99.pdf (дата звернення: 26.09.2024).
7. Логістичні особливості організації професійно-орієнтованої роботи зі спеціальністю «015. Профе-

сійна освіта (Цифрові технології)» / М. Садовий та ін. *Управління розвитком ЗП(ПТ)О на засадах педагогічної логістики: стан, реальність, досвід* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 17 листопада 2022 р. Чернівці, 2022. С. 33–37. URL: http://umo.edu.ua/images/content/institutes/cipo/kaf_UPOP/ (дата звернення: 06.10.2024).

8. Робототехнічні комплекти в освітньому процесі / М. Садовий та ін. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Серія «Педагогічна». 2021. Вип. 27. С. 125–128.

9. Струтинська О., Умрик М. Сучасні освітні тренди в умовах розвитку цифрового суспільства. *Інноваційні технології*. 2020. Вип. 26. С. 201–205.

10. Федулова Л. Тенденції розвитку та впровадження цифрових технологій для реалізації цілей сталого розвитку. *Економіка природокористування і сталій розвиток*. 2020. № 7 (26). С. 6–14.

11. Чотирнадцять порад щодо створення привабливого відеоконтенту. URL: <https://softbook.app/blog/uk/yak-stvoriti-privablivij-videokontent/> (дата звернення: 06.10.2024).

References:

1. ByteDance. Retrieved from <https://www.bytedance.com/en/> (Accessed: 26.09.2024).
2. Essentials of School Neuropsychological Assessment, 3rd Edition – Daniel C. Miller. Retrieved from <https://www.wiley.com/en-ie/Essentials+of+School+Neuropsychological+Assessment%2C+3rd+Edition-p-9781119533207> (Accessed: 26.09.2024).
3. IT Architecture and Risk Management: Fundamentals – Methodology – Techniques – Critical assessment, Michael Lang. Retrieved from <https://app.thestorygraph.com/books/27def004-3f1f-4afa-8d1e-d3d5d34e201d> (Accessed: 26.09.2024).
4. Bykov, V., Spirin, O., & Pinchuk, O. (2020). Suchasni zavdannya tsyfrovoi transformatsii osvity [Modern tasks of digital transformation of education] – *Journal of the UNESCO Department “Professional education throughout life in the 21st century”*. № 1. P. 27–36. Retrieved from <https://www.unesco-journal.com.ua/index.php/journal/issue/view/2>.
5. Krashchi prohramy dlia redahuvannya video u 2024 rotsi (bezkoshtovni ta platni) [The Best Video Editing Software in 2024 (Free and Paid)]. Retrieved from <https://listenmonster.com/blog/video-editor-software/> (Accessed: 26.09.2024).
6. Otamas, I. V. (2017). Informatyzatsiia osvitnoho protsesu vyshchikh navchalnykh zakladiv (zakladiv pislidyplomnoi osvity) [Informatization of the Educational Process in Higher Education Institutions (Postgraduate Education Institutions)]. *Bulletin of the Lviv Polytechnic National University, series: Informatization of a higher educational institution: a*

collection of scientific papers, Kyiv. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/717160/1/2017n879_Otamas_I-Informating_of_the_educational_91-99.pdf (Accessed: 26.09.2024).

7. Sadovyi, M. I., Somenko, D. V., & Ostrovskiy, R. K. (2022). Lohistychni osoblyvosti orhanizatsii proforiientatsiinoi roboty zi spetsialnistiu 015 Profesiina osvita (Tsyfrovi tekhnologii) [Logistical Features of Organizing Career Guidance Work in Specialty 015 Professional Education (Digital Technologies)]. Management of the Development of Vocational Education Based on Pedagogical Logistics: State, Realities, Experience: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference, Kyiv, November 17, 2022 / DZWU “University of Education Management” of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine. Chernivtsi, P. 33–37. Retrieved from http://umo.edu.ua/images/content/institutes/cipo/kaf_UPOP/ (Accessed: 06.10.2024).

8. Sadovyi, M. I., & Somenko, D. V. (2021). Robotekhnichni komplekty v osvitnomu protsesi [Robotic Kits in the Educational Process]. Collection of Scien-

tific Works of Kamianets-Podilskyi National University named after Ivan Ohienko: Pedagogical Series. Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi National University named after Ivan Ohienko, Issue 27. Pp. 125–128.

9. Strutynska, O. V., & Umryk, M.A. (2020). Suchasni osvitni trendy v umovakh rozvytku tsyfrovoho suspilstva [Modern Educational Trends in the Context of the Development of a Digital Society]. Innovative Technologies. Issue 26. P. 201–205.

10. Fedulova, L. I. (2020). Tendentsii rozvytku ta vprovadzhennia tsyfrovyykh tekhnologii dlia realizatsii tsilei staloho rozvytku [Trends in the Development and Implementation of Digital Technologies for Achieving Sustainable Development Goals]. Economy of Natural Resources Use and Sustainable Development. Kyiv: State University of Environmental Economics and Sustainable Development. № 7 (26). P. 6–14. Bibliography: 14 titles.

11. Chotyrnadtsiat porad shchodo stvorennia pryvablyvoho videokontentu [Fourteen Tips for Creating Engaging Video Content]. Retrieved from <https://softbook.app/blog/uk/yak-stvoriti-privablivij-videokontent/> (Accessed: 06.10.2024).

© Р. К.Островський, О. М. Трифонова, М. І.Садовий, Д. В. Соменко 2024.

Науково-методична стаття.

Надійшла до редакції 28.09.2024.

Прийнято до публікації 31.10.2024.



DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1297/2024-1-6>

Ю. В. Вінтюк

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Львів, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6263-4744> – Ю. В. Вінтюк



yurvin@ukr.net

ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ «ПСИХОЛОГІЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ НА КРИЗОВИХ ЛІНІЯХ» МАГІСТРАМ-ПСИХОЛОГАМ

У статті розглянуті питання стосовно підготовки до викладання навчального курсу «Психологічне консультування на кризових лініях» магістрам-психологам. Наведений виклад стосується підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю «Психологія», освітнього рівня «магістр», у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності, які на другому році навчання за програмою магістратури вивчають даний навчальний курс як нормативну дисципліну. Проведений огляд публікацій за темою дослідження дозволив виявити, що у знайдених публікаціях є деяка інформація на обрану тему, а також чимало іншого матеріалу, потрібного для забезпечення даного навчального курсу; однак окремі теми висвітлено не досить повно, що зумовлює необхідність проведення додаткового пошуку та подальшої дослідницької роботи. У процесі виконаної роботи з'ясовано особливості, що зумовлюють труднощі в забезпеченні даного навчального курсу, відповідно до наявних вимог. Освоєння виявленого матеріалу та досвід роботи із забезпечення даного предмета свідчать, що його наповнення на належному рівні за наявних реалій має враховувати низку специфічних особливостей. Необхідний підхід до укладання даного навчального курсу було розроблено під час опрацювання навчальної програми з дисципліни «Психологічне консультування на кризових лініях». Це зумовило особливості відбору потрібного матеріалу та подальшого процесу ознайомлення слухачів курсу із проблематикою та тематикою дисципліни. Відповідно до відібраного для забезпечення курсу матеріалу, а також запропонованого підходу до його викладання, постало завдання мінімізації й оптимізації необхідного для вивчення навчального матеріалу. Згідно із цим увесь відібраний матеріал було розміщено у визначеній логічній послідовності, за його важливістю та затребуваністю знань у практичній діяльності фахових психологів-консультантів. Щодо впровадження раціонального підходу до викладання даного навчального курсу на необхідному рівні, край важливо максимально враховувати наявні особливості. Розглянуті труднощі із забезпечення даного курсу відповідно до наявних вимог, а також наявні можливості щодо їх подолання. Зроблені висновки з виконаної роботи, намічені подальші перспективні дослідження в даному напрямі.

Ключові слова: підготовка фахових психологів, кризові ситуації, дистанційне психологічне консультування, формування професійної компетентності.

Yu. V. Vintiuk

Lviv State University of Life Safety, L'viv, Ukraine

TEACHING OF THE COURSE “PSYCHOLOGICAL COUNSELING ON CRISIS LINES” TO MASTERS OF PSYCHOLOGY

The article examines the questions that arose during the preparation for teaching the educational course “Psychological counseling on crisis lines” to master psychologists. The above presentation concerns the preparation of higher education applicants majoring in “Psychology”, educational level “master”, at the Lviv State University of Life Safety, who are studying this course as a normative discipline in the second year of study under the master’s program. The review of publications on the topic of the study revealed that the publications found contain certain information on the chosen topic, as well as a lot of other material

needed to provide this educational course; however, individual topics are covered insufficiently, which necessitates additional research and further research. In the course of the performed work, the peculiarities that cause difficulties in providing this educational course, in accordance with the existing requirements, were clarified. The study of the discovered material and the experience of working on the provision of this subject indicate that its filling at the appropriate level under the existing realities should take into account a number of specific features. The necessary approach to the preparation of this training course was developed during the development of the training program for the discipline "Psychological counseling on crisis lines". This determined both the peculiarities of the selection of the necessary material and the subsequent process of familiarizing the students of the course with the problems and topics of the discipline. In accordance with the material selected to provide the course, as well as the proposed approach to its teaching, the task of minimizing and optimizing the educational material necessary for studying has arisen. According to this, all the selected material was placed in a certain logical sequence, according to its importance and demand for certain knowledge in the practical activities of professional psychologists-consultants. Regarding the implementation of a rational approach to the teaching of this educational course at the required level, it is extremely important to take into account the existing features as much as possible. Considered difficulties that arose when providing this course in accordance with existing requirements; as well as available opportunities to overcome them. Conclusions are drawn from the work performed and further promising research in this direction is planned.

Key words: training of professional psychologists, crisis situations, remote psychological counseling, formation of professional competence.

Постановка проблеми. Вирішення завдань підготовки фахівців у закладах вищої освіти в Україні нині ставить особливі вимоги не лише до вибору навчальних дисциплін, але й до їх забезпечення. Реалії сьогодення потребують упровадження навчальних предметів, які задовільняють потреби повсякденної практики, що стосується також підготовки фахових психологів, на всіх освітніх рівнях. У статті йдеться про підготовку фахівців спеціальності «Психологія», за освітньо-професійною програмою «Реабілітаційна психологія», у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності. Вони на другому році навчання на рівні магістратури опановують навчальний курс «Психологічне консультування на кризових лініях» як нормативну дисципліну; оскільки дистанційне консультування, зокрема у кризових ситуаціях, належить до важливих напрямів роботи психологічних служб і практичних психологів. Необхідність належного забезпечення даного курсу необхідними навчальними матеріалами, виходячи з вимог надання магістрантам вищої освіти на сучасному рівні, зумовлює актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд наявної літератури за темою дослідження дозволив з'ясувати, що сучасних українськомовних навчальних посібників і підручників із даного предмета, як і інших необхідних матеріалів, наявно вкрай мало [1–17].

Щодо особливостей дистанційного консультування, варто відзначити публікації Ю. Акименка [1], О. Василюшин [4; 5], О. Виноградової [6], Т. Вілюжаниної [7], Ю. Іваненко [10], В. Мицько [12], Н. Назаренка [13], Г. Скіпальської [15],

І. Ясточкіна [17], а також групи авторів [9], у яких виявлено чимало важливої інформації з даного питання.

Щодо специфіки здійснення кризового консультування, можна назвати праці І. Булах [2], І. Білах [3], Є. Денисенко [8], І. Черезової [16], як і праці груп авторів [11; 14] та деякі інші.

Здійснений огляд публікацій за темою дослідження дозволив установити, що в наявних джерелах є деяка корисна інформація на обрану тему, а також інші важливі матеріали, потрібні для забезпечення названого навчального курсу; однак переважно потрібні теми висвітлені дуже коротко або поверхово, що потребує проведення подальшої самостійної дослідницької роботи. Окрім цього, процес роботи зі знайденим матеріалом і досвід проведення занять свідчать, що його викладання на належному рівні за наявних умов потребує розроблення та впровадження відповідного раціонального підходу. Даний підхід повинен враховувати особливості, які детермінують викладання курсу «Психологічне консультування на кризових лініях» магістрам-психологам за наявних реалій.

Мета статті – розглянути питання, що виникають під час підготовки до викладання навчального курсу «Психологічне консультування на кризових лініях» магістрам-психологам; виявити труднощі, цим зумовлені, а також можливості їх подолання.

Завдання статті:

– здійснити пошук публікацій за обраною темою для виявлення матеріалу, необхідного для викладання даного курсу;

– з'ясувати особливості, які зумовлюють опанування курсу «Психологічне консультування на

кризових лініях» магістрантами-психологами, урахувати їх у викладанні даного курсу;

– розглянути наявні можливості для викладання навчального курсу «Психологічне консультування на кризових лініях»;

– виявити труднощі, які виникають у підготовці та викладанні даного навчального курсу, та здійснити пошук можливостей їх подолання;

– зробити висновки з виконаної роботи та намітити подальші перспективні дослідження в даному напрямі.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Рациональний підхід до забезпечення даної дисципліни було розроблено у процесі опрацювання вимог навчальної програми з курсу «Психологічне консультування на кризових лініях», що зумовило особливості як забезпечення необхідного матеріалу, так і планування процесу залучення магістрів до його тематики та проблематики. Вирішення даного завдання детермінується особливостями запитів на діяльність практичних психологів у нашій країні нині, які зумовлені наявними реаліями воєнного стану у країні. Відповідно до цього було здійснено мінімізацію й оптимізацію необхідного для освоєння даної дисципліни навчального матеріалу. Згідно із цим увесь наявний матеріал був розміщений у відповідній логічній послідовності, за його актуальністю та затребуваністю згідно з вимогами майбутньої професійної діяльності практичних психологів і можливості надавати послуги із застосуванням дистанційного консультування.

Стосовно розроблення доречного раціонального підходу до забезпечення даного навчального курсу на належному рівні за наявних умов, відповідно до чинних вимог, необхідно враховувати такі особливості, що детермінують процес його освоєння магістрами-психологами:

1. Передусім варто враховувати те, що для його успішного опанування слухачі повинні мати знання з низки дисциплін, на яких базується подальше освоєння даного навчального курсу, передусім: «Вступ до спеціальності», «Психологія конфліктів», «Психологія сім'ї», «Психологія спілкування», «Основи психологічного консультування», «Кризова психологія». Проте в магістратурі за спеціальністю «Психологія» навчаються також ті слухачі, які не мають відповідної професійної підготовки на рівні бакалаврату, а тому не вивчали вказаних дисциплін. Додатково було б доцільно опанувати й інші дисципліни, які нині не наявні в навчальних програмах підготовки психологів, як-от: «Встановлення психологічного контакту», «Інформаційні технології у психології». Отже, з названої причини далеко не всі слухачі

мали необхідну попередню фахову підготовку, потрібну для успішного опанування даного курсу. Через це починати виклад матеріалу доводиться з укрій важливих базових знань, тільки після цього переходити до розгляду основного матеріалу, що стосується власне специфіки дистанційного кризового консультування.

2. Не всі слухачі даного курсу проходили необхідну психологічну практику з дисциплін, передбачених освітньою програмою бакалаврату спеціальності «Психологія». Через це в таких слухачів наявне лише віддалене уявлення про завдання, засоби та можливості здійснення психологічного консультування, зокрема у кризових ситуаціях. Окрім цього, організувати демонстрацію цього процесу під час аудиторних занять із даного предмета також неможливо. Заклад має власну психологічну службу, однак вона не залучена безпосередньо до вирішення навчальних завдань підготовки майбутніх психологів.

3. Більшість матеріалу, необхідного для належного освоєння даного навчального курсу, який не вивчався раніше, жодним чином не можна помістити в наявний курс із даного предмета. Отже, увесь необхідний для опанування попередній матеріал необхідно структурувати: частково рекомендувати для повторення або для самостійного вивчення, а решту винести для опрацювання під час практичних занять. Інші важливі попередні знання можна лише побіжно згадувати під час викладання передбаченого навчальною програмою теоретичного матеріалу на лекціях. Таким чином було передбачено ліквідувати прогалини у знаннях і вкласти необхідні відомості в цілісну систему психологічних знань.

4. Важливо врахувати специфіку матеріалу, що підлягає вивченню: з одного боку, для вивчення даного курсу важливо мати попередні знання з перелічених вище предметів, проте система знань із психологічного консультування на кризових лініях не зводиться до суми знань із цих дисциплін. Відповідно, саме висвітленню специфічних особливостей курсу потрібно приділити головну увагу під час його забезпечення та викладання. Тому такий матеріал також має бути виділений з усієї необхідної для висвітлення інформації та становити її основу, а жодним чином не загубитися в ній.

Урахування наведених особливостей становить непросте завдання, від успішності вирішення якого залежать як ефективність викладання даного курсу, так і результативність його опанування слухачами. Саме з огляду на необхідність вирішення цього завдання було здійснене забезпе-

чення, сплановане подальше викладання даного навчального курсу.

Не бракує й інших труднощів, які також необхідно враховувати та долати. Передусім у сучасній науковій літературі немає єдиного підходу до розуміння поняття «криза». Тому розпочинати виклад потрібно саме зі з'ясування цього питання, для чого доцільно влаштувати дискусію зі слухачами, із залученням відповідних додаткових джерел. Тільки після вироблення й обґрунтування належним чином необхідного робочого визначення можна продовжувати роботу з освоєння матеріалу курсу.

Інші визначення понять, що використовуються під час опанування даного навчального курсу, визначені чинним законодавством. Зокрема таке: *Дистанційним називається заочне консультування, здійснюване суб'єктом, що надає соціальну послугу за запитом отримувачів за допомогою технічних засобів (телефонне, онлайн-консультування), яке за потреби забезпечує анонімність отримувача соціальної послуги* (Міністерство соціальної політики України, наказ «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги консультування» від 2 липня 2015 р. № 678). До вказаного можна додати, що дистанційною називається комунікація, де її учасники розділені простором і часом; вона може відбуватися за допомогою листування, телефона, відеозв'язку тощо.

Формування мотивації слухачів до вивчення даного навчального курсу доречно розпочати зі з'ясування питання про те, які можливості наявні для забезпечення повсякденної професійної діяльності фахових психологів, які нові сфери для її виконання відкривають для них знання, які пропонуються під час вивчення даної навчальної дисципліни. Для цього варто нагадати про стан справ у сфері забезпечення населення доступом до психологічних послуг, який виглядає так, що нині не лише неможливо обійтися без надання дистанційних психологічних послуг, але й наявності дії чинників, що зумовлюють їх постійне розширення. Серед них такі:

Далеко не всі жителі, які потребують психологічної допомоги, проживають у зоні обслуговування практичних психологів, оскільки перебувають у віддалених невеликих населених пунктах, де немає психологічних служб.

Навіть ті з потенційних клієнтів, що проживають у містах, де є психологічні служби, що діють, далеко не завжди мають можливість їх відвідувати, тому періодично звертаються за консультаціями за допомогою сучасних технічних засобів.

Наявні й інші клієнти, які також віддають перевагу дистанційному спілкуванню, причому вони роблять це з міркувань забезпечення їхньої анонімності.

Очний контакт професійних психологів зі своїми клієнтами суттєво обмежений за умов поширення різних захворювань, що набувають ознак епідемій, як-от недавня пандемія коронавірусу.

Значно ускладнений контакт надавачів психологічних послуг в умовах наявного воєнного стану у країні, як із тими, хто перебуває в зоні бойових дій, так і з біженцями, тобто внутрішньо переміщеними особами.

Окрім зазначених, можливі й інші випадки, коли клієнти не мають змоги або й бажання безпосередньо звернутися до надавачів необхідних психологічних послуг. Постає питання: як можна виправити ситуацію, що склалася? Як практичному психологу не потрапити в зону перебування поза зоною досяжності потенційних клієнтів? Чим і як можуть допомогти у вирішенні проблеми психологи за дистанційного контакту? Яка специфіка дистанційного консультування у кризових ситуаціях? Після обговорення таких питань із магістрантами з'являється простір для освоєння сфери дистанційної роботи психологів-консультантів, після окреслення й актуалізації проблеми можна розпочинати виклад передбаченого програмою навчального матеріалу.

Увесь матеріал, відібраний для забезпечення даного навчального курсу, поміщено в послідовності, яка відповідає вимогам до його освоєння, що знайшло відображення у використаному підході, який урахує виявлені та викладені вище особливості. Відповідно до цього з відібраного матеріалу сформовано нижчезазначені інформаційні блоки.

Змістовий модуль 1. Теоретичні підходи до психологічної допомоги на кризових лініях.

Тема 1.1. Загальна характеристика особливостей дистанційної психологічної допомоги.

Дистанційна допомога у психологічному супроводі особистості. Методологічні основи дистанційної психологічної допомоги. Становлення дистанційної психологічної допомоги як соціального інституту та професії. Сучасний стан розвитку дистанційної психологічної допомоги у світі. Мета надання дистанційної психологічної допомоги суб'єкту.

Тема 1.2. Особливості дистанційного консультативного контакту. Загальна характеристика особливостей дистанційного консультативного контакту. Психологічне консультування та його види. Основні параметри консультативного кон-

такту: емоційність; інтенсивність; динамічність; конфіденційність; надання підтримки; сумлінність.

Тема 1.3. Загальні та спеціальні вимоги до психолога-консультанта на дистанційній лінії довіри. Базові етичні норми та вимоги до особистості психолога на лінії довіри. Якості особистості психолога-консультанта на лінії довіри. Спеціальні вимоги до якостей психолога-консультанта. Основні принципи, цілі та завдання психокорекційної роботи. Складники професійної готовності до корекційної діяльності.

Тема 1.4. Етичні основи надання дистанційної психологічної допомоги особистості. Базові етичні засади психологічного консультування на лінії довіри. Загальна характеристика моделей дистанційного соціально-психологічного консультування. Етика організації, етика консультанта й етика клієнта в дистанційному консультуванні. Відповідальність суб'єктів дистанційного консультування процесу. Етика консультування й особистісні моральні принципи. Особисті етичні принципи клієнта та їх вплив на консультування процес.

Змістовий модуль 2. Методичні особливості взаємодії психолога із клієнтом на кризових лініях.

Тема 2.1. Особливості дистанційного консультування клієнтів із вадами саморегуляції. Особливості формування запиту на психологічну допомогу. Характеристики чітко сформульованого запиту. Істинна та прихована складові частини психологічного запиту. Специфіка визначення локусу звернення, аналізу самодіагнозу та формулювання запиту клієнта. Класифікація запитів на психологічну допомогу стосовно ставлення клієнтів до ситуації. Особливості надання психологічної допомоги клієнтам з істеричною акцентуацією, з асоціальною поведінкою. Особливості надання психологічної допомоги клієнтам із сексуальними проблемами тощо.

Тема 2.2. Особливості дистанційного консультування клієнтів із неадекватною поведінкою. Особливості надання психологічної допомоги недружелюбно налаштованим або агресивним клієнтам. Особливості консультування немотивованих чи не досить мотивованих клієнтів. Особливості надання психологічної допомоги клієнтам із нереалістичними запитам.

Тема 2.3. Особливості дистанційного консультування клієнтів у кризових станах. Специфіка надання психологічної допомоги клієнтам із психосоматичними розладами. Робота із клієнтами, які перебувають у стані депресії. Особливості надання психологічної допомоги клієнтам, які переживають втрату, страхи та фобії. Модель

переживання втрати та її стадії, урахування їх у роботі.

Тема 2.4. Методичні особливості взаємодії психолога із клієнтом на дистанційній лінії. Модель, процедури та техніки в дистанційному консультативному процесі. Універсальні та специфічні техніки дистанційного консультативного процесу. Особливості дистанційного консультування клієнтів в умовах воєнного стану. Специфіка дистанційного консультування внутрішньо переміщених осіб тощо.

Згідно з використаним підходом, перший блок тем курсу містить послідовний виклад інформації про базові теоретичні засади дистанційного консультування: його сутність і призначення, відомі підходи та моделі. Розглянуті основоположні принципи, яких необхідно дотримуватися у процесі дистанційного консультування, вимоги до особистості та кваліфікації консультанта, особливості його взаємодії із клієнтами тощо. Під час розкриття тем щоразу відзначається психологічне наповнення їхнього змісту, що дозволяє використовувати вивчений слухачами раніше матеріал із різних навчальних дисциплін. Далі виклад поступово переміщується на особливості саме дистанційного консультування, зводиться до висвітлення його специфічних особливостей.

Другий блок тем курсу містить інформацію про практичні можливості та способи застосування викладених теоретичних відомостей: відомі практичні підходи до проведення процесу дистанційного консультування у кризових ситуаціях, використовувані діагностичні методики тощо. Послідовно розглянуті особливості роботи залежно від наявних дисфункцій, способів і методів роботи з їх подолання та корекції тощо. Усю необхідну для практичного освоєння інформацію передбачено опрацьовувати також під час практичних занять, наповнення та проведення яких також має особливості, які розглянуті далі.

Згідно з наявною навчальною програмою, практичні з даного предмета проводилися у вигляді семінарських занять. Для успішного вирішення цього завдання слухачам були надані необхідні методичні рекомендації, розміщені у «Віртуальному університеті» закладу, у вигляді Електронного навчально-методичного комплексу. Вони містять необхідні навчальні матеріали, зокрема й перелік питань для розгляду на семінарських заняттях, за кожною з тем курсу, список рекомендованої літератури тощо. За необхідності використовувалися також інші форми роботи: дискусія, бесіда, обговорення – які стосувалися детальнішого розгляду окремих важливих питань або тих, що найбільше зацікавили. Однак най-

більший інтерес у слухачів викликали розповіді викладача про його досвід із дистанційного консультування, зокрема, приклади тощо.

Щодо особливостей освоєння теоретичного матеріалу курсу, варто відзначити, що лекції в їхньому традиційному вигляді не проводилися. Натомість вивчення лекційного матеріалу відбувалося так, як це практикується в навчальних закладах за кордоном. Відповідно до цього слухачі курсу повинні ще до заняття ознайомитися з матеріалом кожної теми, а також рекомендованою літературою. Тому під час занять відбувається не його викладання, а обговорення, доповнення, оцінювання, уточнення, узагальнення тощо. Тобто до особливостей проведення навчальних занять можна віднести реалізацію інтерактивної взаємодії учасників навчально-виховного процесу. Завдяки невеликій кількості присутніх на лекції практично реалізується індивідуалізація процесу навчання, створюються умови, за яких викладач має змогу приділити досить уваги кожному, орієнтуватися на кожну конкретну творчу індивідуальність. За такого підходу до здійснення навчального процесу магістранти не тільки краще засвоюють матеріал, але й змушені задіювати мислення, самостійно шукати шляхи вирішення наявних проблем тощо. Через це вони активніше розвивають необхідні їм уміння та формують якості, важливі в їхній подальшій професійній діяльності.

Варто вказати також на особливості проведення практичних занять, оскільки в навчальних аудиторіях неможливо створювати чи навіть моделювати різні проблемні ситуації, які потребують фахового втручання, що необхідно для набуття навичок вирішення завдань дистанційного кризового консультування. Для подолання таких труднощів було запропоновано перегляд спеціально відібраних відеофрагментів, а також художніх кінофільмів, які можна використовувати як навчальні. Для цього було спеціально відібрано фільми, у яких досить правдиво відтворено особливості дистанційної взаємодії, консультування зокрема, або ж зображено різні психологічні проблеми, з якими доводиться працювати фахівцям, як-от: «Випадковий чоловік», «Телефонна будка», «Покора» тощо, проте найчастіше використовувалися відеофрагменти з різних фільмів. Необхідність такого рішення була зумовлена тим, що магістри, які вивчають курс «Психологічне консультування на кризових лініях», не мають іншої можливості на практиці ознайомитися зі специфікою й особливостями даного виду діяльності.

До специфіки проведення занять як із цього, так і з інших навчальних курсів можна віднести

повсюдне використання мультимедійної техніки. Не тільки виклад усіх тем під час лекційних занять супроводжувався представленням важливої візуальної інформації, у вигляді презентацій до них, які демонструвалися на екрані в лекційній аудиторії. Вони містили необхідний для детального розгляду матеріал, який супроводжував виклад практично всіх питань: малюнки, таблиці, схеми, фотографії, відеофрагменти тощо; які розглядалися під час роботи над навчальним матеріалом. Здійснене таким чином забезпечення наочності під час вивчення необхідного матеріалу допомагало в його засвоєнні слухачами курсу. За потреби мультимедійна техніка використовувалася також під час практичних занять, передусім для ілюстрації доповідей слухачів курсу, переважно за їхнім власним бажанням.

Відеофрагменти, де зображено окремі закономірності дистанційної взаємодії, зокрема в разі втручання психологів, демонструвалися під час навчальних занять. Робота над ними передбачає здійснення психологічного аналізу зображених життєвих ситуацій, укладання психологічних портретів дійових осіб, проведення візуальної психодіагностики для пояснення їхньої поведінки тощо. Після пояснення вчинків персонажів можна виявити наявні в них психологічні проблеми, тому далі присутні на занятті мають зробити їх опис та ідентифікацію. Далі варто запропонувати присутнім знайти шляхи та способи виходу із проблемних ситуацій, які зображені в переглянутих відеофрагментах. Така форма роботи під час занять дозволяє моделювати й освоювати на практиці реальний процес консультування, особливості дистанційної взаємодії, зокрема й у кризових ситуаціях.

За потреби здійснити аналіз усього фільму доводилося пропонувати його для домашнього перегляду, у межах передбаченого навчальною програмою часу, виділеного для самостійної роботи. Подальший аналіз фільму та його обговорення проводилися під час практичних занять в аудиторії; така форма роботи з реальними подіями із життя персонажів неодмінно викликала зацікавленість магістрантів, оскільки дозволяла долучитися до процесу роботи психолога-консультанта в межах навчальної аудиторії, до того ж за наявності дистанціювання. Окрім цього, у такому разі слухачі курсу могли розраховувати на кваліфіковану допомогу викладача, особливо якщо він має власний досвід із дистанційного консультування.

На завершення необхідно відзначити, що навчальний курс «Психологічне консультування на кризових лініях» радше лише ознайомчий, він

висвітлює ще один бік діяльності практичних психологів і надає знання про нові можливості вирішення завдань, що виникають у різних сферах повсякденного життя. Але він аж ніяк не призначений зробити зі слухачів фахівців у сфері дистанційного консультування, кризового зокрема. Щоб стати фахівцями у сфері налагодження дистанційної взаємодії, зокрема й у кризових ситуаціях, необхідне подальше розширене та поглиблене освоєння тем, що розглядалися під час вивчення даного курсу, а також реальна практика з дистанційного кризового консультування.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

1. Огляд публікацій за темою дослідження дозволив з'ясувати, що у працях вітчизняних авторів наявні значні напрацювання, які дозволяють забезпечити наповнення необхідним матеріалом навчальний курс «Психологічне консультування на кризових лініях», проте детального розгляду питань, що висвітлюють особливості його забезпечення та викладання, не виявлено.

2. Забезпечення дисципліни «Психологічне консультування на кризових лініях» магістрантам-психологам має свої особливості, які необхідно враховувати як в укладанні, так і під час викладання даного курсу; а тому потребує проведення відповідної дослідницько-методичної роботи, спрямованої на здійснення раціоналізації й оптимізації наявного матеріалу.

3. Здійснений оптимальний вибір тем курсу, як і їх ретельне опрацювання, дозволяють задіяти необхідні можливості для забезпечення належного опанування даного навчального курсу; а розгляд можливостей застосування цих знань у практичній діяльності фахових психологів зумовлює відповідне формування його змісту та наповнення.

4. Проведена пошуково-дослідницька робота, спрямована на належне забезпечення даного навчального курсу, дозволяє виявити можливі труднощі в його освоєнні; однак відповідна організація навчального процесу, а також використане методичне забезпечення дозволяють подолати можливі труднощі в його викладанні й опануванні.

У майбутньому заплановано здійснити вдосконалення даного навчального курсу, з урахуванням результатів його апробації.

Список літератури:

1. Акименко Ю. Дистанційне психологічне консультування: відповідь сучасних інформаційних технологій вимогам сьогодення. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2013. № 2. С. 42–45.

2. Булах І. Психологія життєвих криз особистості : навчальний посібник. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 195 с.

3. Білах І. Життєва криза як імпульс до самоціннісної траєкторії особистісного зростання людини. *Проблеми сучасної психології*. 2016. Вип. 33. С. 58–68.

4. Василишин О. Онлайн-консультування як сучасна технологія в психологічній практиці. URL: <https://cprpp.mkrada.gov.ua/?p=5119>.

5. Василишин О. Специфіка дистанційного психологічного консультування в мережі «Інтернет». URL: <https://cprpp.mkrada.gov.ua/?p=5115>.

6. Виноградова О. Особливості використання новітніх інформаційних технологій в психологічному консультуванні. URL: <https://www.researchgate.net/publication/326516835>.

7. Вілюжаніна Т. Особливості психологічного консультування в інтернеті. URL: <http://appsychology.org.ua/data/jrn/v7/i33/9.pdf>.

8. Денисенко Є. Психологічні ресурси особистості в умовах життєвої кризи. *Габітус*. 2022. Випуск 42. С. 142–146.

9. Дистантне консультування. URL: <https://moyaosvita.com.ua/psihologija/distantne-konsultuvannya/>.

10. Іваненко Ю. Онлайн-консультування як сучасна технологія в педагогічній практиці. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/2153>.

11. Кризова психологія : навчальний посібник / за заг. ред. О. Тімченка. Харків : НУЦЗУ, 2010. 401 с.

12. Мицько В. Специфіка дистанційного психологічного консультування в мережі «Інтернет». URL: <http://journals.lvduvs.lviv.ua/index.php/psychology/article/view/544>.

13. Назаренко Н. Онлайн-консультування як сучасний спосіб надання психологічної допомоги трудовим мігрантам. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/Назаренко.pdf>.

14. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій: методичний посібник / З. Кісарчук та ін. ; за ред. З. Кісарчук. Київ : ТОВ «Видавництво «Логос»», 2015. 207 с.

15. Скіпальська Г. Онлайн-консультування. Актуальність дистанційного консультування під час війни. URL: <https://blog.liga.net/user/haskipalska/article/48892>.

16. Черезова І. Психологія життєвих криз особистості : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Бердянськ : БДПУ, 2016. 193 с.

17. Ясточкіна І. Інтернет-консультування як нова технологія у психолого-педагогічній практиці. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/25339>.

References:

1. Akymenko, Yu. F. (2013). Dystantsiine psykhoholichne konsultuvannya: vidpovid suchasnykh informatsiinykh tekhnolohii vymoham sohodennia [Remote psychological counseling: the response of

modern information technologies to today's requirements]. *Problemy sotsialnoi roboty: filosofii, psykholohiia, sotsiolohiia*. № 2. S. 42–45 [in Ukrainian].

2. Bulakh, I. S. (2015). *Psykholohiia zhyttievkykh kryz osobystosti* [Psychology of personal life crises] : *navch. posib. Vinnytsia* : TOV "Nilan-LTD", 195 s. [in Ukrainian].

3. Bilakh, I. S. (2016). *Zhyttieva kryza yak impuls do samotsinnisnoi traiektorii osobystisnoho zrostantia liudyny* [Life crisis as an impulse to the self-value trajectory of a person personal growth]. *Problemy suchasnoi psykholohii*. Vyp. 33. S. 58–68 [in Ukrainian].

4. Vasylyshyn, O. *Onlain-konsultuvannia yak suchasna tekhnolohiia v psykholohichnii praktytsi* [Online counseling as a modern technology in psychological practice]. Retrieved from <https://cprpp.mkrada.gov.ua/?p=5119> [in Ukrainian].

5. Vasylyshyn, O. *Spetsyfika dystantsiinoho psykholohichnoho konsultuvannia v merezhi Internet* [The specifics of remote psychological counseling on the Internet]. Retrieved from <https://cprpp.mkrada.gov.ua/?p=5115> [in Ukrainian].

6. Vynohradova, O. V. *Osoblyvosti vykorystannia novitnikh informatsiinykh tekhnolohii v psykholohichnomu konsultuvanni* [Peculiarities of using the latest information technologies in psychological counseling]. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/326516835> [in Ukrainian].

7. Viliuzhanina, T. A. *Osoblyvosti psykholohichnoho konsultuvannia v Interneti* [Peculiarities of psychological counseling on the Internet]. Retrieved from <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v7/i33/9.pdf> [in Ukrainian].

8. Denysenko, Ye. V. (2022). *Psykholohichni resursy osobystosti v umovakh zhyttievoi kryzy* [Psychological resources of the individual in conditions of a life crisis] *Habitus*. Vypusk 42. S. 142–146 [in Ukrainian].

9. *Dystantne konsultuvannia* [Remote counseling]. Retrieved from <https://moyaosvita.com.ua/psihologija/distantne-konsultuvannya/> [in Ukrainian].

10. Ivanenko, Yu. V. *Onlain-konsultuvannia yak suchasna tekhnolohiia v pedahohichnii*

praktytsi [Online counseling as a modern technology in pedagogical practice]. Retrieved from <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/2153> [in Ukrainian].

11. Kryzova psykholohiia [Crisis psychology] (2010) : *Navchalnyi posibnyk* / za zah. red. prof. O. V. Timchenka. Kharkiv: NUTsZU. 401 s. [in Ukrainian].

12. Mytsko, V. M. *Spetsyfika dystantsiinoho psykholohichnoho konsultuvannia v merezhi Internet* [The specifics of remote psychological counseling on the Internet]. Retrieved from <http://journals.lvduvs.lviv.ua/index.php/psychology/article/view/544> [in Ukrainian].

13. Nazarenko, N. M. *Onlain-konsultuvannia yak suchasnyi sposib nadannia psykholohichnoi dopomohy trudovym mihrantam* [Online counseling as a modern way of providing psychological assistance to labor migrants]. Retrieved from <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/Nazarenko.pdf> [in Ukrainian].

14. *Psykholohichna dopomoha postrazhdalym vnaslidokkryzovykhtravmatychnykhpodii: metodychnyi posibnyk* [Psychological assistance to victims of crisis-traumatic events] (2015) / Z. H. Kisarchuk, Ya. M. Omelchenko, H. P. Lazos, L. I. Lytvynenko ... L. H. Tsarenko; za red. Z. H. Kisarchuk. Kyiv : TOV "Vydavnytstvo "Lohos"". 207 s. [in Ukrainian].

15. Skipalska, H. *Onlain-konsultuvannia. Aktualnist dystantsiinoho konsultuvannia pid chas viiny* [Online counseling. The relevance of remote counseling during wartime]. Retrieved from <https://blog.liga.net/user/haskipalska/article/48892> [in Ukrainian].

16. Cherezova, I. O. (2016). *Psykholohiia zhyttievkykh kryz osobystosti* [Psychology of personal life crises]: *navch. posibn. [dlia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv]*. Berdiansk, BDPU. 193 s. [in Ukrainian].

17. Iastochkina, I. A. *Internet-konsultuvannia yak nova tekhnolohiia v psykholoho-pedahohichnii praktytsi* [Internet counseling as a new technology in psychological and pedagogical practice]. Retrieved from <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/25339> [in Ukrainian].

© Ю. В. Вінтюк 2024.

Науково-методична стаття.

Надійшла до редакції 11.09.2024.

Прийнято до публікації 31.10.2024.

Партико Н. В., Юй Цао. Креативність як феномен і рівень її розвитку у здобувачів вищої освіти. *Наукові записки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. Педагогіка і психологія*. 2024. № 1 (3). С. 44–51.



УДК 371.032.5:378.046.2

This article is an Open Access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1297/2024-1-7>

Н. В. Партико, Юй Цао

Національний університет «Львівська політехніка», Львів, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2904-2760> – Н. В. Партико

<https://orcid.org/0009-0008-9305-4361> – Юй Цао



voloshyna2010@ukr.net

КРЕАТИВНІСТЬ ЯК ФЕНОМЕН І РІВЕНЬ ЇЇ РОЗВИТКУ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Розуміння креативності в сучасній науці дає змогу виділити критерії виокремлення показників креативності в межах різних підходів, дозволяє розмежувати креативність і творчість як схожі, але більшою мірою різні феномени психологічної реальності. Більшість учених креативність визначають як універсальну творчу здібність, яку характеризують оригінальність, гнучкість; процес перекопонування елементів у нових комбінаціях; здатність народжувати оригінальні ідеї в умовах розв'язання або постановки нових проблем; уміння знаходити рішення в нестандартних ситуаціях, спрямованість на відкриття нового та здатність глибоко усвідомлювати свій досвід; яку характеризують ще таким чином, що креативність – це сила, яка сприяє позитивній самооцінці та забезпечує саморух індивіда в його розвитку. У праці проаналізовано та розкрито сутність таких підходів до розуміння креативності, як психометричний підхід (J. Guilford, E. P. Torrance); підхід, спрямований на вирішення проблеми й експертизу; когнітивний підхід, представники якого під час вивчення питання креативності намагались зрозуміти розумові процеси, уявлення та механізми, які є в основі творчої думки тощо. У розумінні поняття креативності, урешті-решт, виділяємо те, що креативність містить мислення, спрямоване на продукування ідей або продуктів, які є новими і, що важливо, цінними. Розглянуто творчий потенціал особистості, зокрема особливості креативно-особистісного розвитку управлінців. Емпірично встановлено рівень розвитку креативності у здобувачів вищої освіти різних спеціальностей, виявлено невисокий рівень її розвитку як в українських, так і в китайських студентів. Розробляється програма формування креативності здобувачів вищої освіти засобами тренінгу з метою забезпечення як виробничої, так і мистецької сфери креативними фахівцями в майбутньому, які будуть здатні не лише сприймати нововведення, але й самі їх започатковувати.

Ключові слова: креативність, творчість, підходи до вивчення креативності, здобувачі вищої освіти, рівень розвитку креативності.

N. V. Partyko, Yui Cao

Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

CREATIVITY AS A PHENOMENON AND THE LEVEL OF ITS DEVELOPMENT IN HIGHER EDUCATION STUDENTS

Understanding creativity in modern science allows us to identify criteria for distinguishing indicators of creativity within different approaches, and allows us to distinguish between creativity and creativity as similar, but to a greater extent, different phenomena of psychological reality. Most scholars define creativity as a universal creative ability characterized by originality, flexibility; the process of reconstructing elements in new combinations; the ability to generate original ideas in the context of solving or posing new problems; the ability to find solutions in non-standard situations, focus on the discovery of new things and the ability to deeply understand one's experience; which is also characterized in such a way that creativity is a force that promotes positive self-esteem and ensures the self-movement of the individual in his or her development. The

paper analyzes and reveals the essence of such approaches to understanding creativity as the psychometric approach (J. Guilford, E. R. Torrance); the approach based on problem solving and expertise; the cognitive approach, whose representatives, when studying creativity, tried to understand the mental processes, ideas and mechanisms underlying creative thought, etc. In understanding the concept of creativity, we finally emphasize that creativity includes thinking aimed at producing ideas or products that are new and, importantly, valuable. We have considered the creative potential of the individual, in particular, the peculiarities of the creative and personal development of managers. The level of creativity development in higher education students of different specialties is empirically determined, and a low level of its development is revealed in both Ukrainian and Chinese students. In the future, a program for the formation of creativity of higher education students through training is being developed in order to provide both the industrial and artistic spheres with creative specialists in the future who will be able not only to perceive innovations but also to initiate them themselves.

Key words: creativity, approaches to study of creativity, higher education students, level of creativity development.

Постановка проблеми. Природі людини притаманна постійна зміна середовища свого існування [1; 2]. Хоча поняття креативності найчастіше використовують у нерозривному зв'язку з поняттями творчості, творчих здібностей як синонім, проте Л. Щерба (1974 р.) уважав, що оскільки в мові немає абсолютних синонімів, а є недосконале знання мови, то, відповідно, варто диференціювати зміст понять «творчість» і «креативність» [3, с. 10]. О. Потебня зауважував, що слово потрібне для перетворення нижчих форм думки на поняття і має з'являтися тоді, коли в «душі» уже є матеріали, що передбачаються цим перетворенням [4, с. 16]. На основі такого підходу до розуміння співвідношення мови та мислення було сформульовано уявлення про поліморфність людського мислення, яке здійснюється внутрішньо (якщо спирається на образи мовних, немовних знаків, візуальні образи предметів) або зовнішньо (якщо спирається на просторові, смислові уявлення, схеми, макети, конструкції тощо) [4, с. 16].

Деякі вчені вказують на відмінності в розумінні термінів «творчість» і «креативність» залежно від результативності діяльності (J. Guilford (1967, 1968 pp.), K. Taylor (1988 p.), K. Rogers (1962, 1963, 1992 pp.), Д. Богоявленська (2002 р.)) [3, с. 10]. Творчість у широкому розумінні розглядають як діяльність у ситуації невизначеності, спрямовану на отримання результатів, що характеризуються об'єктивною або суб'єктивною новизною. Це не окрема властивість, а цілісна характеристика людини [1, с. 91]. Творчість виступає силою, яка сприяє самопросуванню особистості у власному розвитку, забезпечує й активізує її творчу продуктивність [3, с. 10–11]. В енциклопедичному словнику, зокрема, термін «творчість» визначений як діяльність, що породжує щось якісно нове і вирізняється неповторністю, оригінальністю та суспільно-історичною унікальністю.

Нині вчені зазначають, що існує гостра суперечність між теоретичними уявленнями про пси-

хологічну природу креативності та практикою як розвитку, так і діагностики креативності, оскільки досі не знайдено надійних способів виміру креативності. Відповідно, необхідними постали більш розроблені підходи. Це також стосується сфери освіти, а саме вищої освіти, у межах якої відбуваються становлення та формування пізнавальної самостійності та творчих підходів до фахових завдань у майбутніх фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із даної проблеми. За М. Ярошевським, творчість означає створення нового, під яким можна розуміти як перетворення у свідомості та поведінці людини, так і породжені нею продукти, які вона віддає іншим. Тобто, не лише створені картини, машини, теорії, але й усі факти особистісного зростання людини можна розглядати як творчі. Під творчістю розуміють особливі здібності, які дають змогу робити щось цікаво, оригінально, не так, як усі. Особлива роль відводиться спадковості, середовищу виховання, особливому складу характеру людини тощо (Е. Белова, Е. Ніколаєва, Д. Богоявленська). Водночас точнішим і легшим для сприймання творчості є її розуміння як цілісної характеристики індивіда, його творчого ставлення до довкілля [1, с. 92].

Поняття творчого потенціалу розглядається у працях закордонних і вітчизняних дослідників (Дж. Гілфорд, Д. Клозен, К. Тейлор; Г. Костюшко, О. Моляко, В. Роменець та інші). Скажімо, проблема управлінської творчості розглядається у трьох напрямках, як-от: загальнопсихологічний підхід у дослідженнях творчості (В. Біблер, Я. Пономарьов, В. Романець, С. Рубінштейн, О. Тихомиров); взаємовплив творчості та професійної діяльності керівника, його професіоналізму та професійної майстерності (Л. Карамушка, В. Бочелюк, А. Деркач, В. Олійник, В. Рябова, Т. Сорочан, Г. Тимошко), взаємозв'язок творчості з такими феноменами, як творчі здібності, творче мислення та творче ставлення до праці (Г. Балл,

Е. де Боно, Дж. Гілфорд, В. Моляко, Н. Посталюк) [5]. О. Одінг виокремлює критерії креативно-особистісного розвитку управлінських кадрів і зважає на дві обставини: творча діяльність має свої специфічні особливості; управлінська діяльність також має свої специфічні риси [5, с. 112]. Креативність є одним із показників професіоналізму управлінця [6]. О. Одінг виділяє критерії та показники креативно-особистісного розвитку управлінця. Кожен критерій виражає сутність змін у розвитку управлінської творчості керівника та є повнотою прояву його сутності в конкретному вираженні [5, с. 112–114; 8]:

– критерій оцінювання креативного продукту. Показники: рідкість, незвичність, новизна, корисність управлінських рішень; продуктивність управлінської діяльності;

– критерій творчості мислення. Показники: оперативність, оригінальність, гнучкість, допитливість, швидкість, практична спрямованість, евристичність, іррелевантність, фантастичність, уміння побачити проблему, розробити гіпотезу; здатність робити прогнози; багатоаспектність; інтуїція; уміння бачити всі аспекти та зв'язки проблеми; здатність виокремлювати головне; логічність; розвинені мисленнєві операції; інсайтність; конфліктність;

– критерій розвиненості психічних властивостей особистості, що впливають на креативно-особистісний розвиток. Показники: підвищена чутливість, вибірковість і мобільність психічних процесів; легкість і мобілізація енергії, уява та фантазія; висока сприйнятливості і чутливість до проблем; гнучкість розуму; логічна незалежність реакції від стимулу; висока вольова регуляція дій, спрямованих на самовдосконалення;

– критерій ціннісної орієнтації на нестандартне розв'язання професійних завдань. Показники: визнання цінності творчого розвитку; прийняття цінностей саморозвитку; настанова на розвиток власних креативних здібностей; прагнення до творчої самореалізації; панівна роль пізнавальної мотивації; мотиваційна спрямованість на творчу діяльність;

– критерій творчої активності щодо ухвалення управлінських рішень. Показники: творча самостійність; упевненість у ситуаціях ризику; рішучість; відповідальність за рішення; сміливість; розвинена здатність оцінювати ситуацію, опираючись на знання, досвід та інтуїцію та враховуючи думку інших; творча ініціатива; прагнення до творчості; прагнення до оригінальності та новизни; творча цілеспрямованість;

– критерій сформованості здатності до саморегуляції у процесі діяльності. Показники: розу-

міння управлінської діяльності, міра оцінки творчого потенціалу; сформованість власної позиції; міра опанування навичок рефлексії та корекції;

– критерій розвиненості комунікативно-творчих здібностей. Показники: міра досягнення й адаптації нових продуктивних прийомів діяльності і творчого досвіду інших, уміння обмінюватися досвідом творчої діяльності, уміння вести діалог, раціональне поєднання індивідуальної та колективної творчої діяльності, організація креативного спілкування;

– критерій здатності до креативно-особистісного саморозвитку;

– критерій ефективності й оптимальності креативно-особистісного розвитку;

– критерій рефлексивної саморегуляції.

Зокрема, акмеологічні критерії насамперед характеризують міру володіння засобами розв'язання управлінських завдань, продуктивністю діяльності, а акмеологічні показники – це передусім характеристики суб'єкта управлінської діяльності [8]. Отже, розвиток творчої особистості керівника є обов'язковим складником його професіоналізму.

Аналіз наукових даних показує, що креативність визначають як [3, с. 11]:

– універсальну творчу здібність, яку характеризують оригінальність, гнучкість (семантична, образна адаптивна, семантична спонтанна) (J. Guilford, 1967 p.);

– процес перекоструювання елементів у нових комбінаціях (S. Mednick, 1962 p.);

– здатність народжувати оригінальні ідеї в умовах розв'язання або постановки нових проблем (Гнатко, 1994 p.);

– «здатність дивуватися і пізнавати, уміння знаходити рішення в нестандартних ситуаціях, це спрямованість на відкриття нового і здатність глибоко усвідомлювати свій досвід» (E. Fromm, 1959 p.);

– «здатність суб'єкта виявляти нові рішення проблем, залучення в життя нового для людини <...>», адже «<...> креативність є сила, яка сприяє позитивній самооцінці та забезпечує саморух індивіда в його розвитку» (К. Роджерс, 1990 p.).

О. Антонова зазначає, що креативність варто тлумачити не як творчу здібність чи їх сукупність, а як здатність до творчості; креативність як творчі можливості особистості проявляється в мисленні, спілкуванні, почуттях, різних видах діяльності, характеризує загалом або окремі її сфери [9]. Ця здатність проявляється у продукуванні незвичних ідей, швидкому пошуку вирішення проблем, відійшовши від традиційних схем мислення. Креативність є найважливішим

і відносно незалежним чинником обдарованості [9, с. 28].

Загалом нині є понад 60 підходів до вивчення креативності та приблизно сотня визначень зазначеного поняття в зарубіжній психологічній науці, і їх кількість зростає. Це, зокрема, містичний, психометричний, психоаналітичний, гуманістичний, прагматичний, когнітивний, соціально-особистісний, інтегративний, інші підходи [3; 10]. Засновниками психометричного підходу вважають J. Guilford, E.P. Torrance, які пов'язували креативність із різновидами мислення. J. Guilford виокремив два типи мислення: конвергентне та дивергентне, які сприяють вирішенню проблем і можуть мати різну специфіку, зокрема й оригінального гатунку. J. Guilford (1968 р.) запропонував терміни конвергентного та дивергентного мислення як частину своєї Теорії структури інтелекту (SOI). Учення продовжив E.P. Torrance (1962 р.), який креативність пов'язує з інтелектом. Науковець стверджував, що інтелект і креативність взаємозалежні, також E.P. Torrance (1965 р.) звертав увагу на те, що чим вище інтелект, тим краще може бути розвинена креативність, чим нижче інтелект, тим менше. Проте можливі випадки, коли існує розвинений інтелект, але рівень проявів креативності низький [3].

Цікавим є підхід, що засновується на вирішенні проблеми й експертизі, підкреслює процеси вирішення проблем і експертні знання [11; 12]. Підхід акцентує увагу на креативному пізнанні, що в підсумку виникає з повсякденних когнітивних процесів (Perkins, 1981). Теорії, які базуються на експертизі, фокусуються на Великому К, хоча підхід креативного пізнання схиляється більше до маленького К креативності. Підхід на основі вирішення проблеми зазвичай вивчається в завданнях-головоломках, як-от криптирифметика [13], але її принципи також застосовуються до невизначених проблем, більш актуальних для креативності.

Когнітивісти фокусують увагу на трьох напрямках: а) дослідженні когнітивних процесів людини, яка за допомогою звичайних мисленнєвих операцій здатна створити нові, незвичні, креативні продукти. Реалізуючи «підхід креативного пізнання», Finlay, Ward, & Smith підкреслювали думки, отримані з когнітивної психології, щоб зрозуміти, як людина продукує ідеї. Креативне мислення характеризують у термінах залежно від того, яким чином усі ці процеси можуть бути використані чи скомбіновані людиною. За Wallach & Kogan, людині з інтелектом вище 140 балів IQ (вищий поріг) складно пройти через енциклопедичність власних знань, і це стає на заваді появи нових креативних ідей чи рішень (Maier, 1999 р.).

Отже, принаймні два спільні тлумачення наявні в розумінні поняття креативності: креативність передбачає мислення, спрямоване на продукування ідей або продуктів, які, по-перше, є деякою мірою новими, по-друге, цінними.

Питання креативності як самостійної, незалежної від інтелекту якості дотепер залишається невирішеним. Нині наявна гостра суперечність між теоретичними уявленнями про психологічну природу креативності, з одного боку, та практикою щодо розвитку, діагностики креативності – з іншого, що й зумовило актуальність і вибір нами цього дослідження.

Метою нашого дослідження є висвітлення сутності та показників креативності та виявлення емпірично рівня розвитку та прояву креативності у здобувачів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для досягнення поставленої мети було розкрито сутність і показники креативності, а також проведено емпіричне дослідження.

Дж. Гілфорд уважав, що креативність – це здатність відмовлятися від стереотипних способів мислення. Саме після публікації його праць, у яких він визначає відмінність між двома типами мисленнєвих операцій – конвергенцією і дивергенцією, концепція креативності набула широкої популярності та почала активно опрацьовуватися.

Креативність у навчальній діяльності виявляється в оригінальності мислення під час засвоєння нових знань, зокрема у вирішенні різноманітних завдань нетрадиційним, оригінальним способом. Учений В. Моляко визначає креативність як здібність, що відображає глибинну можливість людей створювати оригінальні цінності, ухвалювати нестандартні рішення. Він виокремлює сім ознак креативності [14, с. 25]: оригінальність, евристичність, фантазію, активність, сконцентрованість, чіткість, чуттєвість.

В. Моляко вважає однією з основних якостей креативної особистості прагнення до оригінальності, до нового, заперечення звичного, а також високий рівень знань, умінь аналізувати явища, порівнювати їх, стійкий інтерес до роботи, порівняно швидке та легке засвоєння теоретичних і практичних знань у цій галузі, систематичність і самостійність у роботі [14, с. 26–31].

О. Яковлева виділяє такі характеристики креативності:

а) розкривається у процесі суб'єкт-суб'єктної взаємодії;

б) деякою мірою завжди адресується іншій людині. На думку вченої, характеристики креативності непередметні, тобто не передбачають наявності продукту (матеріального чи ідеального),

а процесуальні, оскільки креативність розглядається як процес прояву власної креативності [15].

Нам близький підхід, пов'язаний із процесами вирішення проблем / експертизи:

– Kaplan & Simon, Weisberg & Alba – лабораторні дослідження інсайт-проблеми продемонстрували важливість створення відповідних уявлень про проблеми за допомогою евристики: завважаючи інваріантні характеристики невдалих спроб рішення, і далі демістифікували деякі з когнітивних процесів, що приводять до моментів осяяння;

– Kozbelt & Durmysheva досліджували процеси та структуру креативного пізнання, пов'язані із процесами вирішення проблем / експертизи.

У нашому емпіричному дослідженні взяли участь 367 здобувачів вищої освіти з різних закладів вищої освіти – Національного університету «Львівська політехніка», Львівського національного університету природокористування, Пекінського університету, Пекінського технологічного інституту. Вибіркова сукупність сформована випадково. Ми застосували тест креативності П. Торренса, за допомогою якого обстежують п'ять показників: поточність, оригінальність, розробленість, опір замикання, абстрактність назв. За П. Торренсом, креативність – це чутливість до завдань, дефіциту і прогалин знань, прагнення до об'єднання різнопланової інформації. Тест П. Торренса призначений для діагностики креативності

починаючи з дошкільного віку (5–6 років). Ускладнені варіанти можуть бути використані і в інших вікових групах (до 17–20 років). В основі цього методу лежить здатність до дивергентного мислення (Дж. Гілфорд), до перетворень і створення асоціацій, здатність породжувати нові ідеї та розробляти їх.

Абстрактність назви виражає здатність виділяти головне, здатність розуміти суть проблеми, що пов'язано з розумовими процесами синтезу й узагальнення; здатність абстрагуватися від звичайного і закладати в назву якусь ідею, результати подано в табл. 1, на рис. 1.

Показник «поточність» характеризує творчу продуктивність людини – здатність продукувати велику кількість ідей. Результати подані на рис. 2.

Показник оригінальності є найважливішим параметром креативності, за П. Торренсом. Ступінь оригінальності свідчить про самобутність, унікальність, специфічність творчого мислення випробовуваного (піддослідного), його здатність продукувати незвичні, нестандартні ідеї; результати за ним – на рис. 2.

Опір замиканню відображає здатність тривалий час залишатися відкритим новизні та різноманітності ідей, досить довго відкладати ухвалення остаточного рішення для того, щоб зробити розумовий стрибок і створити оригінальну ідею.

Розробленість відображає здатність детально розробляти ідеї, що виникають. З п'яти рівнів роз-

Таблиця 1

Рівень абстрактності назв

Низький (0–10)	Середній (11–20)	Високий (21–30)
71,8%	10,9%	17,3%

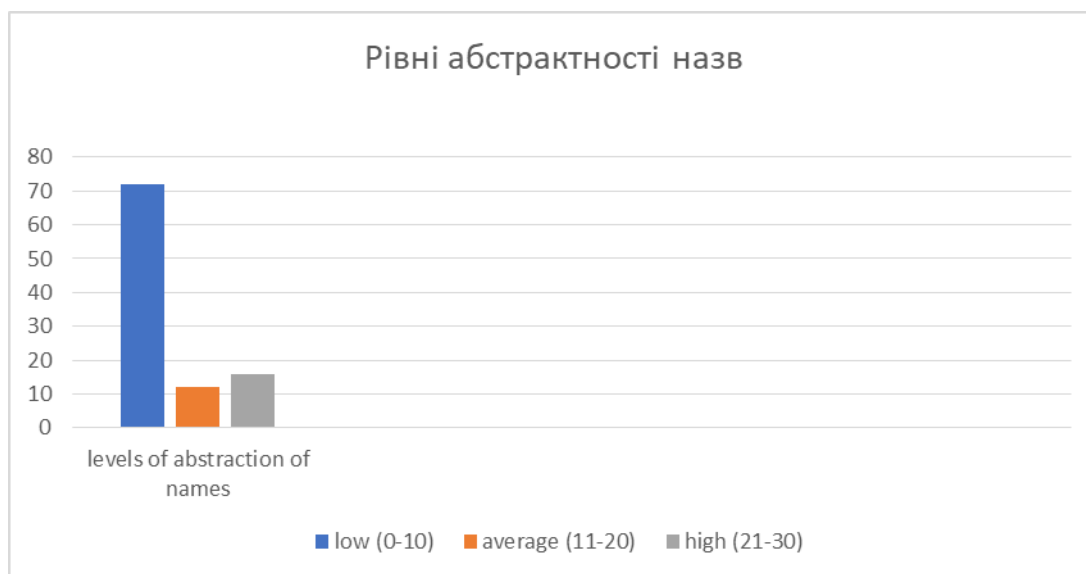


Рис. 1. Рівні абстрактності назв

Таблиця 2

Рівень поточності			
Низький (21–40)	Середній (41–60)	Достатній (61–80)	Високий (81–100)
18,0%	39,2%	39,3%	3,5%

Таблиця 3

Рівень оригінальності			
Низький (21–40)	Середній (41–60)	Достатній (61–80)	Високий (81–100)
9,9%	64,0%	20,7%	5,4%

Таблиця 4

Рівень опору замиканню			
Низький (1–5)	Середній (6–10)	Достатній (11–15)	Високий (16–20)
10,0%	26,3%	48,0%	15,7%

робленості найменший показник – високий рівень (11,0%); найбільший показник – на низькому рівні (35,0%). На дуже низькому рівні – 6,0% осіб із вибіркової сукупності; на середньому рівні – 15,0% респондентів; на достатньому – 33,0% піддослідних (див. рис. 3, табл. 5).

За результатами психодіагностичного обстеження показників креативності було виявлено, що 13,2% здобувачів вищої освіти мають дуже низький рівень креативності; більше респондентів мають рівень креативності нижче норми – 23,0%; дещо нижче норми – 22,6%, тоді як у межах норми рівень креативності виявлено у 22,7% здобувачів вищої освіти всіх спеціальностей. Дещо вище норми показники креативності виявлено в 6,0%

досліджуваних; вище норми виявлено в 7,5% здобувачів вищої освіти; рівень «відмінно» – у 5,0% досліджуваних. Як бачимо, найбільше осіб виявлено в межах норми, проте це всього 22,7%, а також дуже мало опитаних мають рівень розвитку креативності дещо вище норми, вище норми та на «відмінно», що свідчить про те, що креативність здобувачів вищої освіти розвинена на релевантному рівні.

Висновки. Загалом, аналіз наукових доробок учених дав змогу виявити, що принаймні два спільні тлумачення наявні в розумінні поняття креативності: креативність передбачає мислення, спрямоване на продукування ідей або продуктів, які, по-перше, є деякою мірою

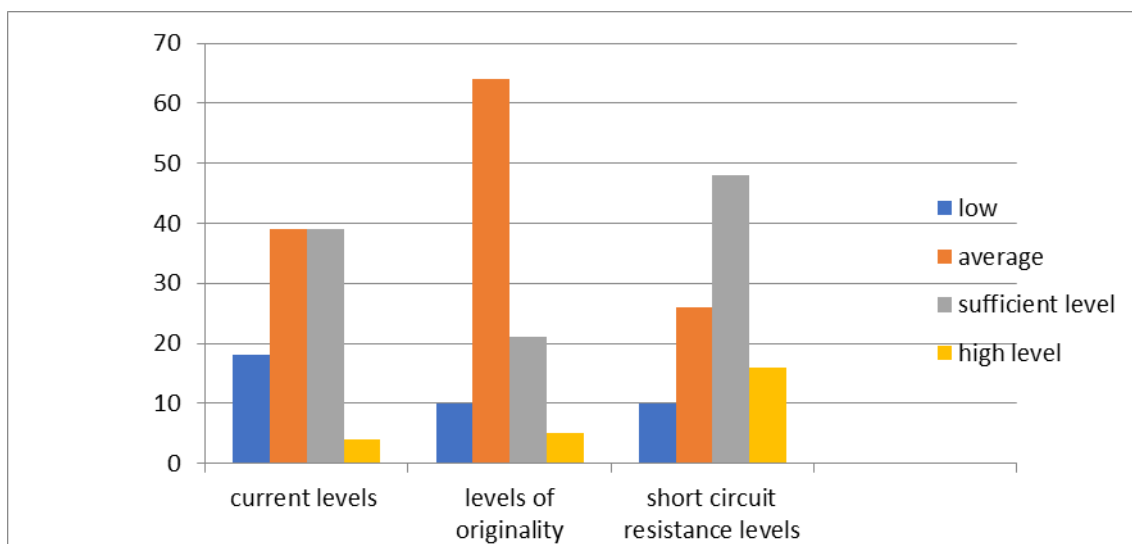


Рис. 2. Рівні поточності, оригінальності, опору до замикання

Таблиця 5

Рівень розробленості				
Дуже низький (10–30)	Низький (31–50)	Середній (51–70)	Достатній (71–90)	Високий (91–110)
6,0%	35,0%	15,0%	33,0%	11,0%

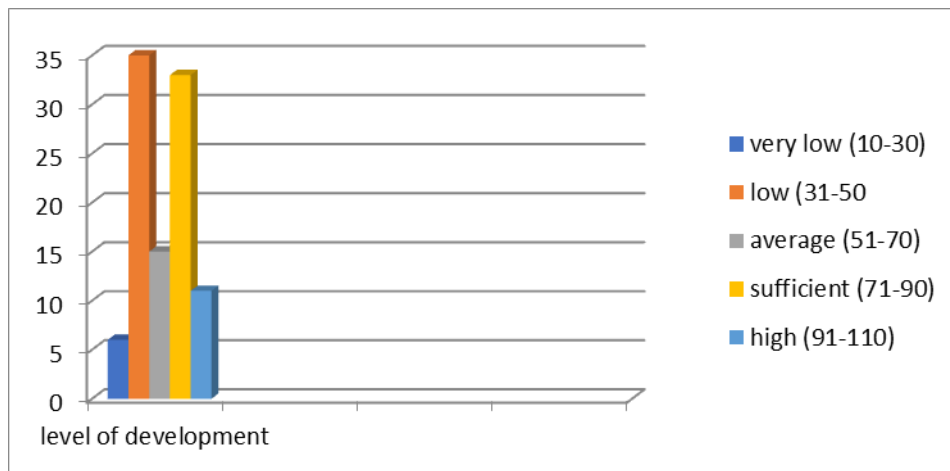


Рис. 3. Рівні розробленості за результатами тесту П. Торренса

новими, по-друге, цінними. За результатами емпіричного дослідження встановлено: дещо вище норми показники креативності виявлено лише в 6% досліджуваних, а також це лише 7% – вище норми, лише в 5% досліджуваних – рівень «відмінно». Найбільше осіб виявлено в межах норми, проте це всього 24% вибірки здобувачів вищої освіти. Як відомо, освітній простір завдяки використанню проблемно-орієнтованого навчання зумовлює розвиток креативності та, як результат, сприяє становленню творчого активного фахівця [7, с. 277]. Проте, як бачимо з результатів емпіричного дослідження, цього замало. У найближчій перспективі плануємо розробити й апробувати розвивальну програму креативності здобувачів вищої освіти в рамках формувального експерименту.

Список літератури:

1. Закалик Г., Партико Н. Творчість як діяльнісний процес творення нового. *Психологія інновацій та реклами* : навчальний посібник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2019. С. 91–97.
2. Psychotherapy and correction of neuropsychic disorders within the neurotic personality development / L. Tomich et al. *BRAIN-Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. 2022. Vol. 13. № 3. P. 138–151.
3. Балахтар К., Москальова А. Креативність педагогічних працівників як чинник їхнього суб'єктивного благополуччя : спецкурс для викладачів іноземних мов. Київ : Талком, 2020. 86 с.
4. Куранова С. Основи психолінгвістики : навчальний посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2012. 208 с.
5. Соціально-психологічні критерії управлінської творчості керівника / В. Бочелюк та ін. *Психологічні основи розвитку особистості* : моногра-

фія / за заг. ред. В. Бочелюка. Запоріжжя : Просвіта, 2019. Т. 6. С. 110–124.

6. Культура управління : монографія / В. Садковий та ін. Харків : НУЦЗУ, 2018. 218 с.

7. Партико Н., Цао Юй. Теоретичне осмислення креативності щодо становлення творчого активного фахівця. *Innovative development of science, technology and education* : the 11th International scientific and practical conference, August 1–3, 2024. Vancouver, Canada : Perfect Publishing, 2024. P. 277–284.

8. Карамушка Л. Самоактуалізація менеджерів у професійно-управлінській діяльності (на матеріалі діяльності комерційних організацій) : монографія. Запоріжжя : Просвіта, 2009. 262 с.

9. Антонова О. Сутність поняття креативності: проблеми та пошуки. Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі : монографія / ред. О. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ім. І. Франка, 2012. С. 14–41.

10. Чумак В. Теоретичні підходи до проблеми розвитку креативності в зрілому юнацькому віці засобами нових інформаційних технологій навчання. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Психологічні науки». 2016. Вип. 3. Т. 2. С. 105–109.

11. Ericsson K. A. Creative expertise as superior reproducible performance: Innovative and flexible of expert performance. *Psychological Inquiry*. 1999. № 10. P. 329–333.

12. The processes of creative thinking / A. Newell et al. *Contemporary approaches to creative thinking* / H. E. Gruber et al. (Eds.). New York : Atherton Press, 1962. P. 63–119.

13. Newell A., Simon H. A. Human problem solving. Englewood Cliffs, NJ : Prentice Hall, 1972.

14. Моляко В. Психологічна готовність до творчої праці. Київ : Знання УРСР, 1989. 36 с. С. 25.

15. Павленко В. Креативність: сутнісна характеристика поняття. *Креативна педагогіка* : нау-

ково-методичний журнал ; Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки «Полісся». Житомир, 2016. Вип. 11. 154 с. С. 120–131.

References:

1. Zakalyk, H. M., & Partyko, N. V. (2019). Tvorchist yak diialnisnyi protses tvorennia novoho [Creativity as an active process of creating something new]. *Psykhologhiia innovatsii ta reklamy: navch. Posibnyk*. Psychology of innovations and advertising: a textbook. L'viv: Vydavnytstvo L'vivs'koyi politekhniki. S. 91–97.
2. Tomich, L., Martsyniak-Dorosh, O., Partyko, N., Kiparenko, O., Mateiko, N., & Boiaryn, L. (2022). Psychotherapy and correction of neuropsychic disorders within the neurotic personality development. *BRAIN-Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. Vol. 13, № 3. P. 138–151.
3. Balakhtar, K., & Moskal'ova, A. (2020). Kreatyvnist pedahohichnykh pratsivnykiv yak chynnyk yikhnoho sub'iektyvnoho blahopoluchchia [Teachers' creativity as a factor of their subjective well-being]: spetskurs dlya vykladachiv inozemnykh mov. K.: Talkom, 86 s.
4. Kuranova, S. I. (2012). Osnovy psykholinhvistyky: navch. posib [Fundamentals of psycholinguistics: a textbook]. K.: VTs "Akademiya", 208 s.
5. Pozdnyakova-Kyrbyat'yeva, E. H. (2019). Sotsialno-psykhologichni kryterii upravlinskoï tvorchosti kerivnyka [Socio-psychological criteria of managerial creativity of a leader]. Bochelyuk, V. Y., Nechyporenko, V. V., Pozdnyakova-Kyrbyat'yeva, E. H. *Psykhologichniosnovyrozvytku osobystosti: monohrafiya / zazah*. red. V. Y. Bochelyuka, za red. M. A. Derhach. Zaporizhzhya: Prosvita, t. 6. S. 110–124.
6. Sadkovyy, V. P. (2018). Kultura upravlinnia: monohrafiia [Management culture: a monograph] / V. P. Sadkovyy, O. O. Nazarov, S. M. Dombrovs'ka, O. M. Krutiy, O. S. Ponomar'ov, A. O. Kharchenko. Kharkiv: NUTsZU, 218 s.
7. Partyko, N. V., & Cao, Yu. (2024). Teoretychne osmyslennia kreatyvnosti shchodo stanovlennia tvorchoho aktyvnoho fakhivtsia [Theoretical comprehension of creativity in the formation of a creative active

specialist]. The 11th International scientific and practical conference "Innovative development of science, technology and education" (August 1–3, 2024). *Perfect Publishing*, Vancouver, Canada. Pp. 277–284.

8. Karamushka, L. M. (2009). Samoaktualizatsiia menedzheriv u profesiino-upravlinskii diialnosti (na materialy diialnosti komertsiiykh orhanizatsii) [Self-actualization of managers in professional and managerial activities (based on the material of commercial organizations)]: monohrafiia. Zaporizhzhia: Prosvita, 262 s.
9. Antonova, O. Ye. (2012). The essence of the concept of creativity: problems and searches. Theoretical and applied aspects of the development of creative education in higher education: monohrafiia / O. A. Dubaseniuk (red.). Zhytomyr: Vyd-vo im. I. Franka. S. 14–41.
10. Chumak, V. V. (2016). Teoretychni pidkhody do problemy rozvytku kreatyvnosti v zrilomu yunatskomu vitsi zasobamy novykh informatsiinykh tekhnologii navchannia [Theoretical approaches to the problem of creativity development in mature adolescence by means of new information technologies of education]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Zbirnyk naukovykh prats*. Seriia "Psykhologichni nauky", vyp. 3, t. 2. S. 105–109.
11. Ericsson, K. A. (1999). Creative expertise as superior reproducible performance: Innovative and flexible of expert performance. *Psychological Inquiry*, 10, pp. 329–333.
12. Newell, A., Shaw, J. C., & Simon, H. A. (1962). The processes of creative thinking. In H. E. Gruber, g. Terrell, & M. Wertheimer (Eds.), *Contemporary approaches to creative thinking* (pp. 63–119). New York: Atherton Press.
13. Newell, A., & Simon, H. A. (1972). Human problem solving. Englewood Cliffs, NJ: PrenticeHall.
14. Moliako, V. O. (1989). Psykhologichna hotovnist do tvorchoi pratsi. [Psychological readiness for creative work]. Kyiv: Znannia URSR. 36 s. S. 25.
15. Pavlenko, V. V. (2016). Kreatyvnist: sutnisna kharakterystyka poniattia. [Creativity: the essential characteristic of the concept]. *Kreatyvna pedahohika: [nauk.-metod. zhurnal] akademiia mizhnarodnoho spivrobitnytstva z kreatyvnoi pedahohiky "Polissia"*. Zhytomyr, vyp. 11. 154 s. S. 120–131.

© Н. В. Партико, Юй Цао 2024.

Науково-методична стаття.

Надійшла до редакції 09.09.2024.

Прийнято до публікації 31.10.2024.



DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1297/2024-1-8>

Р. Я. Яремко, І. С. Коваль, О. Т. Ткачик

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Львів, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2781-7788> – Р. Я. Яремко

<https://orcid.org/0000-0002-9204-9228> – І. С. Коваль

<https://orcid.org/0009-0002-2308-2822> – О. Т. Ткачик



yaremic4@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО БОЙОВИХ ДІЙ

У статті аналізуються ключові аспекти психологічної підготовки військовослужбовців, які є надзвичайно важливими для забезпечення їхньої ефективності під час виконання бойових завдань. Цей аспект підготовки має вирішальне значення в умовах постійного ризику для життя та здоров'я військових, що є характерними для бойових дій.

Процес виконання військових завдань супроводжується безліччю складних і стресових ситуацій, які можуть включати в себе бойовий стрес, страх, а також емоційне та фізичне виснаження. Ці чинники здатні серйозно вплинути на боєздатність і ефективність бійців.

Метою дослідження даної теми є всебічний аналіз основних компонентів психологічної підготовки військових і визначення найбільш ефективних методів для запобігання деструктивним психологічним реакціям у процесі виконання бойових завдань. У рамках роботи розглядаються різні техніки саморегуляції, а також інші методи, спрямовані на зниження рівня стресу та покращення психофізіологічного стану військовослужбовців. Ці техніки допомагають військовим зберігати спокій, концентрацію та впевненість у собі навіть в умовах високого ризику.

Додатково у статті розглянуто використання симуляцій бойових умов як важливого елементу підготовки. Симуляції створюють наближені до реальних умови бойових дій, що дозволяє військовим краще адаптуватися до непередбачуваних і мінливих бойових ситуацій. Це сприяє формуванню швидких і виважених рішень, що є критично важливим для успішного виконання завдань у реальних умовах.

Особливу увагу приділено також питанням прав і обов'язків військовослужбовців, розглянутим з етичного та правового поглядів. Це охоплює аналіз норм і стандартів, які регулюють їхню діяльність у бойових умовах, а також питання забезпечення правових гарантій і етичних аспектів під час виконання завдань.

Результати показують, що комплексна психологічна підготовка є ключовим чинником у підтриманні психоемоційної стійкості військових. Це не лише допомагає зменшити вплив стресових чинників, але і підвищує їхню здатність ефективно виконувати завдання в екстремальних ситуаціях. Наукова новизна даної статті полягає в комплексному підході до проблеми психологічної підготовки, що передбачає використання сучасних методик і адаптацію їх до умов збройних конфліктів. Це також передбачає врахування досвіду провідних країн у даній сфері та їхніх методів вирішення відповідних проблем, що забезпечує високий рівень актуальності та практичної значущості представлених результатів.

Ключові слова: психологічна підготовка, військовослужбовці, психоемоційна стійкість.

FEATURES OF PSYCHOLOGICAL PREPARATION OF MILITARY PERSONNEL FOR COMBAT OPERATIONS

The article analyzes the key aspects of psychological preparation for military personnel, which are extremely important for ensuring their effectiveness in carrying out combat missions. This aspect of preparation is crucial in conditions of constant risk to the lives and health of military personnel, typical of combat operations.

The process of carrying out military tasks is accompanied by numerous complex and stressful situations, including combat stress, fear, and both emotional and physical exhaustion. These factors can significantly affect the combat readiness and performance of soldiers.

The aim of this study is to provide a comprehensive analysis of the main components of military psychological preparation and to identify the most effective methods for preventing destructive psychological reactions during combat missions. The paper discusses various self-regulation techniques and other methods aimed at reducing stress levels and improving the psychophysiological condition of military personnel. These techniques help soldiers maintain calm, focus, and confidence even in high-risk situations.

Additionally, the article explores the use of combat simulations as an important element of preparation. Simulations create conditions close to real combat scenarios, allowing military personnel to better adapt to unpredictable and changing circumstances. This contributes to the development of quick and well-considered decisions, which is critically important for successfully completing tasks in real combat situations.

Special attention is also given to the rights and duties of military personnel, considered from both ethical and legal perspectives. This includes an analysis of the norms and standards that regulate their activities in combat situations, as well as issues related to legal guarantees and ethical considerations during mission execution.

The results show that comprehensive psychological preparation is a key factor in maintaining the psycho-emotional stability of military personnel. It not only helps reduce the impact of stress factors but also enhances their ability to perform tasks effectively in extreme situations. The scientific novelty of this article lies in its comprehensive approach to psychological preparation, which includes the use of modern methods and their adaptation to the conditions of armed conflict. It also takes into account the experiences of leading countries in this field and their methods for solving relevant problems, ensuring the high relevance and practical significance of the results presented.

Key words: psychological preparation, military personnel, psycho-emotional stability.

Постановка проблеми та її зв'язок із науковими та практичними завданнями. Робота військовослужбовця належить до категорії професій, що характеризуються високим ризиком для життя та здоров'я людини. Це зумовлено такими чинниками, як сильне фізичне та психологічне навантаження, яке впливає на здатність функціонування організму в екстремальних умовах, а також нестабільне зовнішнє середовище, у якому опиняється боєць, де непередбачуваність ситуацій і зміни обстановки можуть становити серйозну загрозу життю. Усе це робить професію військовослужбовця однією з найбільш небезпечних і вимогливих щодо підготовки кадрів. Важливість психологічної підготовки у воєнний час значно зростає порівняно з періодом відносного миру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій цієї проблеми. Першими викликами, з якими стикаються військові в зоні бойових дій, є бойовий стрес і страх. Влучно описує небезпеку паніки на полі бою відома цитата американського генерала Дж. С. Паттона: «Страх вбиває більше людей, ніж смерть».

У сучасній психологічній науці вже створено методи, прийоми та форми організації психологічної підготовки та формування готовності військовослужбовців до дій в екстремальних і особливих умовах (В. Барко, С. Будник, Я. Бондаренко, О. Добрянський, М. Дьяченко, Л. Казмиренко, Л. Кандилович, О. Колесниченко, А. Литвин, В. Потапчук, О. Хміляр, Ю. Широбоков та інші). Значущість розвитку психологічної стійкості до екстремальних ситуацій під час професійної підготовки наголошують у своїх роботах І. Коваль, М. Коваль, З. Ковальчук, М. Козяр, М. Кокун, А. Неурова, І. Приходько, А. Романишин, О. Тимченко, О. Шаповалов, С. Яковенко, В. Ягупов, Р. Яремко й інші.

Одним із завдань дослідження є всебічний аналіз основних компонентів психологічної підготовки військових і визначення найбільш ефективних методів для запобігання деструктивним психологічним реакціям у процесі виконання бойових завдань. А також огляд різноманітних технік саморегуляції, інших методів, які спрямовані на зниження рівня стресу та покращення пси-

хофізіологічного стану військовослужбовців.

Виклад основного матеріалу. Заходи підготовки із запобігання бойовому стресу [11] містять такі етапи:

– обговорення власних переживань і страхів – це допомагає знизити напругу. Важливо дати зрозуміти, що страх є нормальною людською реакцією. Командний сержант-майор армії США Боб Галлахер під час підготовки своїх солдатів до вторгнення в Ірак зазначив: «Боятися – це нормально. Якщо б я думав, що ви не боїтеся, я б сумнівався у вас. Але важливо навчитися справлятися із цим страхом, подолати його і виконувати свою роботу як професіонал»;

– розпізнавання симптомів страху – як у себе, так і в інших. Це допоможе зменшити негативний вплив страху та навчитися швидше відновлювати контроль над емоціями.

Згідно з теорією Г. Сельє [4], людина у стресовій ситуації проходить через три фази: тривогу, опір і виснаження. На фазі виснаження може виникнути «неконструктивний стрес», що може загрожувати як самому бійцю, так і його побратимам.

У зв'язку із цим надання першої психологічної допомоги – це необхідна для кожного бійця навичка. Протокол ICOVER [16], розроблений на основі досліджень і свідчень солдатів, які брали участь у бойових діях, є частиною пакету Tactical Stress Care (далі – TSC) і походить від Армії оборони Ізраїлю (AOI).

Процедура надання допомоги за цим протоколом включає шість етапів:

1. Виявлення побратима, який потребує допомоги.
2. Встановлення зорового контакту з ним і підтвердження його присутності.
3. Виявлення готовності підтримати постраждалого, щоб він не відчував себе на самоті.
4. Уточнення фактів стосовно ситуації, що посприяє логічному мисленню бійця.
5. Установлення хронології подій і пояснення подальших кроків – необхідні для встановлення орієнтації.
6. Пропозиція виконати якусь конкретну дію, це допоможе побратиму повернутися до продуктивної діяльності.

Під час сильного збудження людина може закам'яніти або втекти в паніці. Тривалий стрес може спричинити фізичні та психічні хвороби. «Неконструктивний» стрес із відчуттям безнадії може призвести до швидкої смерті через надмірну активність або зупинку симпатичної нервової системи.

Опанування технік заспокоєння та саморегуляції, як-от дихальні та вправи м'язової релаксації

[7; 12], допоможе забезпеченню кращого контролю над психічними та фізичними процесами у військовослужбовців.

Наступний не менш важливий аспект, це тренування реакцій у «нестабільному» середовищі. Психологічна підготовка передбачає симуляції бойових умов, що допомагають військовослужбовцям навчатися адаптуватися до швидкозмінних ситуацій і діяти в різноманітних умовах.

Наприклад, під час проходження курсу молодого бійця в НГУ «Азов» рекрути проходять підготовку в умовах, максимально наближених до бойових, навчаються швидко реагувати, для збереження свого життя та життя побратима [3]. Схожі практики в підготовці проходять і бойові медики в навчальних центрах і на полігонах. Як приклад можна навести Allied Spirit – це навчання, яке проводиться під керівництвом США для країн-союзників на німецьких полігонах, зокрема, на них тренуються і бойові медики. Їх оцінюють за тим, наскільки ефективно та швидко вони приймають, транспортують і надають першу медичну допомогу пораненим у тактичних умовах.

Багато авторів досліджень говорять про схильність людей до «інстинктивного» опору до вбивства представника власного виду, як і у тварин.

У 1947 р. американський генерал Дж. С. Маршалл [9] провів опитування серед ветеранів бойових піхотних частин Другої світової війни, щоб вивчити поведінку солдатів і офіцерів у реальних бойових умовах. Результати були несподіваними: менше 25% військовослужбовців армії США відкривали вогонь у бік противника під час бою, лише 2% цілеспрямовано цілилися у ворога.

Мотиваційну сферу бійця можна назвати «фундаментом», адже саме від неї залежить потенціал того, що він може і готовий зробити.

Коли мотивація базується на чітких і усвідомлених переконаннях – військовослужбовець буде непохитний у своїй діяльності та докладатиме зусиль і надзусиль для досягнення результату. Саме із цієї причини добровольчі формування або військовий рекрутинг здебільшого ефективніші, оскільки людина розуміє, що треба буде «добре постаратися», і попри все, це не буде гарантією її потрапляння в бажаний підрозділ або команду.

У дослідженні «Особливості мотивації військовослужбовців до військово-професійної діяльності» Херсонського державного університету [17] серед основних мотивів військовослужбовців виділили: прагнення до самореалізації, до поваги та самоповаги, прояву патріотичності, вирішення особистісних проблем.

Важливе місце посідає зниження «чутливості» за допомогою тренування на мішенях, які

нагадують фігуру ворога, або ж із фотографіями людських обличч. За допомогою цього встановлюється емоційна, соціокультурна та моральна дистанція між бійцем і його супротивником. Дегуманізація супротивника є наративом війни. В історії ХХ–ХХІ ст. ми можемо побачити безліч прикладів.

У бойових умовах солдати можуть виявляти більшу готовність до здійснення ліквідації ворогів, якщо вони вважають, що це захистить їхніх соратників, за життя яких вони відчують велику відповідальність. Також відчуття «анонімності» й усвідомлення себе невід'ємною частиною підрозділу можуть додатково сприяти готовності до пострілу.

Присутність командира також відіграє свою роль: його авторитет, зрозумілість завдань і команд до виконання особовому складу. Це може значно підвищити ефективність солдатів. Процитуємо начальника штабу «Азову» Богдана Кротевича на псевдо «Тавр»: «Солдат не буде воювати за командира роти, якого він не бачить» [18].

Згідно з дослідженням «Лідерство на полі бою: дослідження військового лідерства в Україні», яке проводилося Центром лідерства Українського католицького університету [8], було з'ясовано, що військові лідери (регулярних військових структур і добровольці) демонструють високі показники розвитку більшості лідерських чеснот. Наприклад, такі якості, як розсудливість, зваженість і справедливість, розвинені у військових краще, однак у військових критично низький рівень таких чеснот, як гуманність і смиренність.

Наступний аспект – злагодження. Цей процес є важливою складовою частиною підготовки та функціонування будь-якої військової одиниці. Бойове злагодження [6] необхідне для забезпечення ефективної внутрішньої комунікації та виконання поставлених завдань у повному обсязі.

1. Розвиток довіри та взаємоповаги серед військовослужбовців.

2. Формування командного духу та відчуття єдності.

3. Тренування та розвиток навичок командної взаємодії.

4. Підтримка та взаємодопомога.

Зазвичай під час формування підрозділів, перебування в пунктах постійної дислокації, після тривалої відсутності комунікації між особовим складом, відпусток чи відряджень або в разі доукомплектування новим особовим складом з інших підрозділів необхідно відновлювати тренувальний процес злагодження. Ці тренування мають проводитися постійно в повсякденній діяльності підрозділів. Без тренування цього процесу бійці

перестають бути підрозділом і перетворюються на хаотичну групу людей, які перебувають в одному місці, але не можуть виконувати поставлені перед ними бойові завдання на досить високому рівні.

Досить функціональну модель формування згуртованості підрозділів світу надав Ізраїль [13]:

1. Процес формування згуртованості у невеликих групах в Ізраїлі починається ще в період шкільного навчання, спрямовуючись на максимальне проведення часу учнів у соціальних групах, розвиток дружби та почуття відданості колективу.

2. В ізраїльських збройних силах поширена практика «вертикальної інтеграції», де кожен новобранець залишається в тому ж підрозділі від моменту призову і до кінця своєї служби.

3. Резервні війська в Ізраїлі зазвичай формуються на територіальній основі та складаються з мешканців одного району. Це дозволяє резервістам стати частиною великої «військової родини».

4. Окремі резервісти ізраїльської армії можуть служити в одному підрозділі понад 20 років разом із тими ж товаришами та командирами. Для ізраїльських військових змінюються лише війни, але не комплектація їхніх «колективів».

Значне місце як історики, так і психологи віддають людському чиннику. Людський чинник у широкому розумінні – це особистісні якості, які формуються в суспільстві та визначаються його основними соціальними векторами. Військові ж схиляються до того, що це комплексний феномен.

Він включає в себе цінності, моральні принципи, стандарти поведінки, плани життя, рівень освіти й інформованості, навички, що формуються у процесі праці та в соціальних відносинах, а також настанови й уявлення про ключові аспекти соціального життя. «Війна може й ведеться зброєю, але перемагається людьми. Дух солдатів і їхніх командирів веде до перемоги», – казав вищезгаданий генерал Дж. С. Паттон. В українській історії знаходилося багато підтверджень цієї цитати.

Однією з найвизначніших подій війни на Сході стала оборона Донецького аеропорту, відома тепер фразою «Люди вистояли – не витримав бетон». Бої за Донецький аеропорт – одні з найзапекліших боїв – тривали із травня 2014 р. до 20 січня 2015 р. Понад 242 дні українські військові, добровольці, медики та волонтери протистояли навалі російсько-окупаційних військ і проросійських бойовиків, знято відстоювали рідну землю. Звитязна оборона летовища стала символом незламності та бойового духу нашого війська, а захисники терміналів отримали почесне звання «кіборгів» [1].

Оборона «Азовсталі» [2] – бойові дії, що тривали з 18 березня до 20 травня 2022 р. на території маріупольського металургійного комбінату «Азовсталь» і на прилеглий території та відбувалися в рамках боїв за Маріуполь під час російського вторгнення в Україну. Обстріл позицій вівся постійно, на 360 градусів, від авіації до реактивної артилерії. Попри це, військовослужбовці продовжували вести оборону. Національна гвардія, військові сили морської піхоти, патрульна служба поліції та прикордонники – стояли до останнього.

Ще одним важливим аспектом є формування у військовослужбовців етики та моралі, де їм надаються знання про свої права й обов'язки відповідно до міжнародного гуманітарного права [5] та кодексу честі.

Женевська конвенція про поводження з військовополоненими, укладена в 1949 р., установлює основні правила, яких повинні дотримуватися всі учасники збройних конфліктів:

1. Завжди має забезпечуватися гуманне поводження з військовополоненими; жорстоке поводження, тортури або будь-яка форма знущання заборонені.

2. Полонених повинні забезпечувати достатнім харчуванням, медичною допомогою та відповідними умовами життя.

3. Військовополонені мають право на справедливий судовий процес, якщо їм пред'явлено обвинувачення.

4. Їм повинна бути надана можливість спілкуватися з родиною й отримувати допомогу від гуманітарних організацій.

5. Репресії проти військовополонених як відповідь на дії ворога заборонені.

6. Після завершення бойових дій військовополонені мають бути негайно репатрійовані.

Ці положення спрямовані на забезпечення захисту прав і людської гідності.

На українському прикладі задокументовано незліченну кількість воєнних злочинів, які були скоєні проросійськими бойовиками маріонеткових ДНР та ЛНР, військовослужбовцями Збройних сил РФ [14] на Сході України протягом 2014–2021 рр. Особлива жорстокість проросійських бойовиків була спрямована проти українських добровольців і волонтерів.

На жаль, у сучасних реаліях військових конфліктів міжнародне гуманітарне право не працює у «дві сторони», здебільшого дотримання законів і звичаїв війни лежить суто на демократіях. Також відомо й про бездіяльність РТЧХ [15], який повинен допомагати з установленням осіб полонених і не допускати жорстокого поводження з ними.

Професійна етика офіцера [7] передбачає дотримання моральних принципів, норм і військово-етичних категорій, що визначають його ставлення до військового обов'язку як професійного, а через нього – і до обов'язку громадянина.

Як і в усьому суспільстві, основною соціальною та моральною цінністю є відданість Батьківщині та народу. У цій професійній сфері особливо високо цінуються такі якості, як відвага та сміливість. Без цих характеристик офіцер/ка не зможе виконувати свій обов'язок захисту рідної землі. Однак в екстремальних умовах бійці можуть зіткнутися із ситуаціями, коли доведеться вибирати між особистими моральними принципами та виконанням обов'язків. Це може призвести до виникнення сильних внутрішніх конфліктів і переживань, що негативно вплине на психічний стан.

Не менш важливою є підготовка військовослужбовців до можливого потрапляння в полон. Організація спеціальної психологічної підготовки відіграє критичну роль у забезпеченні того, щоб бійці могли зберегти оптимальну поведінку в таких екстремальних умовах, що, у свою чергу, може врятувати їхнє життя. Вона повинна включати навчання стратегій адаптації до тривалого утримання в неволі, а також вміння підтримувати моральний дух, оскільки, як зазначив відомий австрійський психолог Віктор Франкл, «хто має заради кого жити, той може витримати все». Не менш важливо навчити ідентифікувати й уникати провокацій із боку ворога, бо це може зберегти життя бійцю.

У дослідженні різних способів подолання нудьги та пристосування до тривалого перебування в одиночній камері, які використовували американські військові пілоти у В'єтнамі, було виявлено такі стратегії [10]:

1. Взаємодія між полоненими й охороною. Пілоти спілкувалися з охоронцями, спостерігали за їхньою поведінкою, використовували гумор тощо.

2. Відтворення минулого. Ця стратегія допомагала пілотам утримувати зв'язок з їхнім попереднім життям. Вони згадували події з минулого, сімейні моменти, що створювало відчуття стабільності та знижувало рівень стресу.

3. Повторювані та саморозвивальні дії. Ця стратегія включала різноманітні рутинні заняття, які допомагали структурувати час та підтримувати психічну активність.

До цього пункту можна навести слова військовослужбовця НГУ «Азов» Ярослава на псевдо «Ясь» [19] про полон: «Навіть у тих умовах ми

духом не падали. Збирались у «гуртки по інтересах», спілкувались. Хто чим захоплювався в житті, тим ділився. Хтось знав англійську добре, хтось багато подорожував. Ми займалися спортом, наскільки це було можливо. Читали книжки, які вдавалося пронести з Азовсталі».

Висновки. Отже, психологічна підготовка військовослужбовців перед бойовими діями є критично важливою. Вона допомагає їм зберігати стійкість і контроль над емоціями, забезпечує збереження рівноваги в умовах високої напруги, а також сприяє розвитку навичок спілкування та співпраці. Ці аспекти забезпечують військових необхідними засобами для успішного виконання завдань у бойових умовах. У подальших наукових розвідках убачаємо проведення теоретико-емпіричного дослідження впливу стрес-факторів на психоемоційний стан військовослужбовця у процесі психологічної підготовки.

Список літератури:

1. Битва за Донецький аеропорт: хроніка подвигу, цифри, факти, значення та уроки. *АрміяInform*. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/01/20/bytva-za-doneczkyj-aeroport-hronika-podvygu-cyfyry-fakty-znachennya-ta-uroky/>.
2. Бої за Азовсталь. URL: https://www.wikidata.uk-ua.nina.az/Бої_за_Азовсталь.html.
3. Вступ до Азову: боєць пояснив, які кроки має пройти доброволець. *Суспільне / Новини*. URL: <https://suspilne.media/489157-vstup-do-azovu-boeasnyv-aki-kroki-mae-projti-dobrovolec/>.
4. Загальний адаптаційний синдром: Реакція вашого тіла на стрес. *Healthline*. URL: <https://www.healthline.com/health/general-adaptation-syndrome>.
5. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. *Офіційний вебпортал Парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.
6. Колективна підготовка. URL: <https://tro.mil.gov.ua/rozvytok/bazoviy-vishkil/>.
7. Кодекс честі офіцера Збройних сил України. *Sprotyv G7*. URL: <https://sprotyv7.com.ua/lesson/kodeks-chesti-oficera-zbrojnih-sil-ukraini>.
8. Лідерство на полі бою: дослідження військового лідерства в Україні. *Center for Leadership*. URL: <https://uculeadership.com.ua/blog/doslidzhennya-liderstvo-na-poli-boyu-doslidzhennya-vijskovogo-liderstva-v-ukrayini/>.
9. Людина проти вогню: Проблема командування в бою. Університет Оклахоми, 2000. 224 с.
10. Особлива психологічна підготовка військових до полону та поведінки у полоні. URL: <https://navy.mil.gov.ua/osobлива-psikhologichna-pidgotovka-vijskovikh-do-polonu-ta-povedinki-u-poloni-2/>.

11. Подолання бойового стресу у військових підрозділах. *Sprotyv G7*. URL: <https://sprotyv7.com.ua/lesson/podolannya-bojovogo-stresu-u-vijskovix-pidrozdilax>.

12. Пам'ятка офіцеру-психологу щодо організації психологічного супроводження військовослужбовців під час виконання завдань за призначенням. URL: https://www.mil.gov.ua/content/pdf/psix_zabezpechenya/met_book.pdf.

13. Комар Зоран. Психологічна стійкість воїна: підручник. 2-ге вид. Київ, 2017. 185 с.

14. Правозахисники з 2014 р. зафіксували понад 50 тисяч міжнародних злочинів Росії. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3758862-pravozahisniki-z-2014-roku-zafiksuvali-ponad-50-tisac-miznarodnih-zlociniv-rosii.html>.

15. Червоний Хрест вирішив не призупиняти діяльність російського відділення, незважаючи на зв'язки з військовою машиною Кремля. *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/world/2024/apr/29/red-cross-decides-against-suspending-russian-branch-despite-links-to-kremlin-war-machine>.

16. Окрема навчальна програма: iCover. *WRAIR*. URL: <https://wrair.health.mil/News-Media/Investigators-Dispatch-Fact-Sheets/Display-Factsheet/Article/3414354/icover-stand-alone-training/>.

17. Особливості мотивації військовослужбовців до військової професійної діяльності. *Insight: психологічні виміри суспільства*. 2019. № 2. С. 31–36. URL: <https://doi.org/10.32999/2663-970x/2019-2-4>.

18. Українська правда. АЗОВ і «РЕДИС» / СОДОЛЬ І ДБР / Дебілізм і халатність – КРОТЕВИЧ «ТАВР» | ДИВИСЬ, 2024. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=KDNdEnhLb18>.

19. «Нам давали 3 книги. Обов'язково одна з них була написана Леніним»: азовець Ярослав про Маріуполь, полон і волю. *Українська правда. Життя*. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/09/13/256510/>.

20. Research of content parameters of the professional self-realization of future fire safety specialists / R. Yaremko et al. *Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 11. № 53. P. 288–297. DOI: 10.34069/AI/2022.53.05.28.

References:

1. ArmyInform (2022, January 20). Battle for Donetsk airport: Chronicle of heroism, numbers, facts, significance, and lessons. ArmyInform News Agency. Retrieved from <https://armyinform.com.ua/2022/01/20/bytva-za-doneczkyj-aeroport-hronika-podvygu-cyfyry-fakty-znachennya-ta-uroky/>.
2. Boi za Azovstal [Battles for Azovstal]. Retrieved from https://www.wikidata.uk-ua.nina.az/Бої_за_Азовсталь.html.
3. Suspilne News (2023, May 20). Vstup do Azovu: boiets poiasnyv, yaki kroky maie proity dobrovolets [Joining Azov: A soldier explains the steps

a volunteer must go through]. Retrieved from <https://suspilne.media/489157-vstup-do-azovu-boec-poasniv-aki-kroki-mae-projti-dobrovolec/>.

4. Higuera, V. Zahalnyi adaptatsiinyi syndrom: Reaktsiia vashoho tila na stres [General adaptation syndrome: Your body's response to stress]. Healthline. Retrieved from <https://www.healthline.com/health/general-adaptation-syndrome>.

5. Zhenevska konventsiiia pro povodzhennia z viiskovopolonenymy [Parliament of Ukraine. Geneva Convention relative to the treatment of prisoners of war]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

6. Territorial Defense Forces of Ukraine [Territorial Defense Forces of Ukraine]. Collective training. Retrieved from <https://tro.mil.gov.ua/rozvytok/bazoviy-vishkil/>.

7. Sprotyv G7. Kodeks chesti ofitsera Zbroinykh Syl Ukrainy [Code of honor of the officer of the Armed Forces of Ukraine.] Retrieved from <https://sprotyvg7.com.ua/lesson/kodeks-chesti-oficera-zbrojnix-sil-ukraini/>.

8. Liderstvo na poli boiu: doslidzhennia viiskovoho liderstva v Ukraini [Center for Leadership. Leadership on the battlefield: A study of military leadership in Ukraine]. <https://uculeadership.com.ua/blog/doslidzhennya/liderstvo-na-poli-boyu-doslidzhennya-vijskovogo-liderstva-v-ukrayini/>.

9. Marshall, S. L. A. (2000). Liudyna proty vohniu: Problema komanduvannia v boiu. Universytet [Men against fire: The problem of battle command]. University of Oklahoma Press.

10. Osoblyva psykholohichna pidhotovka viiskovykh do polonu ta povedinky u poloni [Ukrainian Navy. Special psychological training of military personnel for captivity and behavior in captivity]. <https://navy.mil.gov.ua/osobliva-psikhologichna-pidgotovka-vijskovikh-do-polonu-ta-povedinki-u-poloni-2/>.

11. Sprotyv G7. Overcoming combat stress in military units. <https://sprotyvg7.com.ua/lesson/podolannya-bojovogo-stresu-u-vijskovix-pidrozdilax/>.

12. Podolannia boiovoho stresu u viiskovykh pidrozdilakh [Ministry of Defense of Ukraine. Guide for a psychologist-officer on organizing psychological support for military personnel during the performance of assigned tasks]. https://www.mil.gov.ua/content/pdf/psix_zabezpechena/met_book.pdf.

13. Komar, Z. (2017). Psykholohichna stiikist voina [Psychological resilience of the warrior]: A textbook (2nd ed.). Kyiv.

14. Ukrinform. (2024, September 17). Pravozakhysnyky z 2014 roku zafiksuvaly ponad 50 tysiach mizhnarodnykh zlochyniv Rosii [Human rights defenders have recorded over 50,000 international crimes by Russia] since 2014. Ukrinform. <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3758862-pravozahisniki-z-2014-roku-zafiksuvali-ponad-50-tisac-mizhnarodnih-zlochyniv-rosii.html>.

15. Walker, S. (2024, April 29). Chervonyi Khrest vyrishyv ne pryzupyniati diialnist rosiiskoho viddilennia, nezvazhaiuchy na zviazky z viiskovoiu mashynoiu Kremlia [Red Cross decides against suspending Russian branch despite links to Kremlin war machine]. The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2024/apr/29/red-cross-decides-against-suspending-russian-branch-despite-links-to-kremlin-war-machine>.

16. Okrema navchalna prohrama [Walter Reed Army Institute of Research] (WRAIR). (2023, June 5). iCover: Stand-alone training. <https://wrair.health.mil/News-Media/Investigators-Dispatch-Fact-Sheets/Display-Factsheet/Article/3414354/icover-stand-alone-training/>.

17. Vitaliia, S., & Hanna, N. (2019). Osoblyvosti motyvatsii viiskovosluzhbovtsiv do viiskovoi profesiinoi diialnosti. [Features of military personnel motivation for professional military activities]. Insight: The psychological dimensions of society, (2), 31–36. <https://doi.org/10.32999/2663-970x/2019-2-4>.

18. Ukrainska Pravda. (2024). [Azov and “Redis”/Sodol and DBR/Absurdity and negligence – Krotevych “Tavr”]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=KDNdEnhLb18>.

19. Ukrainska Pravda (2023, September 13). “Nam davaly 3 knyhy. Obov’iazkovo odna z nykh bula napysana Leninym” [“We were given 3 books. One of them was always written by Lenin”]: Azovstal fighter Yaroslav about Mariupol, captivity, and willpower. <https://life.pravda.com.ua/society/2023/09/13/256510/>.

20. Yaremko, R., Vavryniv, O., Tsiupryk, A., Perelygina, L., & Koval, I. (2022). Research of content parameters of the professional self-realization of future fire safety specialists. Amazonia Investiga – Amazon Research, vol. 11, no. 53, pp. 288–297. DOI: 10.34069/AI/2022.53.05.28/.

© Р. Я. Яремко, І. С. Коваль, О. Т. Ткачик 2024.

Науково-методична стаття.

Надійшла до редакції 25.09.2024.

Прийнято до публікації 31.10.2024.



DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1297/2024-1-9>

К. М. Березяк, Р. Б. Лісецький

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Львів, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2601-0349> – К. М. Березяк

<https://orcid.org/0009-0009-3791-1418> – Р. Б. Лісецький



xmberr@gmail.com

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

В умовах воєнного часу ефективність виконання військовослужбовцями бойових завдань значною мірою залежить від рівня їхньої резильєнтності (психологічної стійкості). У Збройних силах України передбачена психологічна підготовка військовослужбовців до бойових дій, що охоплює низку заходів формування психологічної готовності та резильєнтності особового складу. Це колективна й індивідуальна психологічна підготовка, загальна, спеціальна та цільова. Результатом цих заходів є формування позитивних, моральних, професійних, спеціальних професійних, вольових, негативних (непримиренність до ворога) якостей. Діяльність військовослужбовця потребує високого рівня самоусвідомлення, саморегуляції, здатності ефективно працювати в команді, підтримувати комунікацію, проявляти психологічну та когнітивну резильєнтність. Формування резильєнтності також необхідне для запобігання емоційному вигорянню, професійній деформації, появі посттравматичної симптоматики. Високий рівень резильєнтності поєднується з позитивними результатами діяльності, самоповагою, почуттям власної компетентності, сприяє активізації посттравматичного зростання, профілактиці суїцидів і зловживання психоактивними речовинами. У статті розглядаються сучасні погляди на поняття «резильєнтність», зокрема в щоденній діяльності військовослужбовців, а також компоненти резильєнтності, які виділяють науковці. Оскільки резильєнтність підлягає розвитку як здатність відновлюватись, підтримувати власне ментальне здоров'я, розглядаються сфери розвитку резильєнтності та підтримувальні чинники персонального, командного та соціального рівнів. Також у статі представлені результати емпіричного дослідження психологічних особливостей резильєнтності військовослужбовців, проаналізовані основні чинники, що впливають на психіку військових в умовах бойових дій, описано кількісний і відсотковий аналіз рівнів резильєнтності військовослужбовців, розглянуто показники професійної життєстійкості учасників дослідження.

Ключові слова: резильєнтність військовослужбовців, психічна стійкість, фактори резильєнтності, життєстійкість.

К. М. Bereziak, R. B. Lisetskyi

Lviv State University of Life Safety, Lviv, Ukraine

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE RESILIENCE OF MILITARY PERSONNEL

In wartime conditions, the effectiveness of servicemen's performance of combat tasks largely depends on the level of their resilience (psychological stability). The Armed Forces of Ukraine provide for the psychological preparation of military personnel for combat operations, which includes a number of measures to develop the psychological readiness and resilience of personnel. This is collective and individual psychological training, general, special and targeted. The result of these measures is the formation of positive, moral, professional, special professional, strong-willed, negative (intransigence towards the enemy) qualities. The activities of a military serviceman require a high level of self-awareness, self-regulation, the ability to work effectively in a team, maintain communication, and demonstrate psychological and cognitive resilience. The formation of resilience is also necessary to prevent emotional burnout, professional deformation, and the appearance of post-traumatic symptoms. A high level of resilience is combined with positive performance results, self-

esteem, a sense of own competence, promotes activation of post-traumatic growth, prevention of suicides and abuse of psychoactive substances. This article examines modern views on the concept of “resilience”, in particular, in the daily activities of military personnel, which components of resilience are distinguished by scientists. Since resilience is to be developed as the ability to recover, maintain one’s own mental health, areas of resilience development and supporting factors at personal, team and social levels are considered. The article also presents the results of an empirical study of the psychological characteristics of the resilience of servicemen, analyzes the main factors that affect the psyche of the military in combat conditions, describes the quantitative and percentage analysis of the levels of resilience of servicemen, examines the indicators of the professional viability of the study participants.

Key words: resilience of servicemen, mental resilience, resilience factors, hardiness.

Постановка проблеми. Військовослужбовці зазнають дії стресових факторів, пов’язаних з підготовкою до діяльності та виконання завдань за призначенням, включаючи розгортання, вплив суворих умов, надзвичайні фізичні та когнітивні вимоги та віддалення від родини, що відрізняється від ситуації цивільного населення. Повторний вплив цих особливих чинників професійного стресу може призвести до негативних наслідків для здоров’я, продуктивності й успіху в кар’єрі. Отже, резильєнтність, як здатність системи протистояти, краще відновлюватися або адаптуватися до негативних подій, викликів чи стресора, є критичним чинником у забезпеченні здоров’я та безпеки військовослужбовців. Збройні сили України переймають світовий досвід психологічної підготовки військового персоналу. Важливим завданням натеper є більш глибоке вивчення психологічних особливостей резильєнтності військовослужбовців для подальшого ефективного психологічного супроводу їхньої діяльності та запобігання небойовим втратам.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідження резильєнтності триває в закордонній науковій літературі (Дж. Боннано, Т. Брітт, Е. Вернер, Н. Гармезі, Сара Дж. Гейлот, Дж. Девідсон, К. Коннор, С. Люгар, С. Мадді, А. Мастен, Ліза С. Мередіт, Дж. Річардсон, М. Руттер, С. Сефідан, Р. Сміт, Д. Фішер, О. Фріборг, Кеті Д. Шерборн та інші).

Воєнний стан змушує й українських науковців вести дослідження резильєнтності (Д. Асонов, С. Богдановський, Г. Войтович, Ю. Гонтар, Е. Грішин, В. Громова, Н. Гусак, К. Гуцол, О. Кокун, Г. Лазос, О. Милославська, Т. Мельничук, Ю. Паскевська, О. Руденко, М. Сичинська, Т. Федотова, О. Хамініч, В. Чернобровкіна, В. Чернобровкін, О. Чиханцова й інші).

Загалом резильєнтність розглядають як особистісну рису (резильєнс), здатність чи здібність відновлюватись, адаптивну поведінку та її результат.

Метою статті є розгляд психологічних особливостей резильєнтності військовослужбовців.

Виклад основного матеріалу дослідження. У вітчизняній літературі вживаються як термін

«резильєнтність (резилентність)», так і «психологічна стійкість», «психологічна пружність», «життєздатність». Так, у наказі Головнокомандувача Збройних сил України від 30 жовтня 2021 р. № 330 «Про затвердження Інструкції з організації психологічного забезпечення особового складу Збройних сил України» дається таке визначення психологічної стійкості: «здатність особи підтримувати необхідний рівень психологічної готовності протягом визначеного часу в конкретних умовах обстановки та швидко відновлювати свій психоемоційний стан після екстремальних (кризових) ситуацій» [5].

О. Милославська та С. Богдановський розглядають резильєнтність військовослужбовця як складову частину психічної витривалості та визначають як «спроможність особистості відновлюватися після несприятливих (стресових) подій» [4, с. 200], розрізняють «резильєнс» як особистісну рису та «резильєнтність» як більш широке поняття.

В. Турбан, Л. Сердюк, В. Москаленко під резильєнтністю розуміють «здатність людини відновитися до «достресового» стану після стресових і травмувальних ситуацій за допомогою особистісних ресурсів». Вони підкреслюють саме аспект відновлення, уміння «повернутися до попереднього звичного життя без втрат для фізичного та психічного здоров’я» [8, с. 31].

А. Левенець, А. Неурова, О. Кокун у структурі резильєнтності, чи психічної стійкості, виділяють шість компонентів – морально-психологічний, мотиваційний, когнітивно-оцінний, емоційний, вольовий та індивідуально-особистісний [6, с. 1].

Сандра Сефідан, Марія Прамсталлер вивчали резильєнтність як захисний чинник у базовій військовій підготовці збройних сил Швейцарії. Вони зазначають, що новобранцями базова військова підготовка (ВМТ) може сприйматися як стресовий епізод, у якому відповідні захисні чинники, як-от стійкість, можуть бути важливими для успішного завершення навчання. Резильєнтність розуміється як психологічна здатність людини протистояти й адаптуватися до значного стресу, негараздів і травми. Люди з високою резильєнтністю мають

вищі оцінки за самооцінку, самоефективність, стабільні міжособистісні стосунки й ефективне вирішення проблем. Що стосується резильєнтності у військовому контексті, попередні дослідження вивчали її як захисний чинник (бій; розгортання). Резильєнтність захищає військовослужбовців, які піддаються небезпечним для життя ситуаціям у бою, і запобігає погіршенню психологічного та фізичного здоров'я. У довгостроковому плані показники стійкості, здається, захищають військовослужбовців, що повертаються, від негативних наслідків травматичного впливу. Вищі показники витривалості, психологічної концепції, яка значною мірою збігається з резильєнтністю, забезпечували кращу продуктивність серед вербувальників армії США (P.T. Bartone, S.V. Bowles, 2020 р.) і зниження ризику зловживання алкоголем [12].

Бредлі К. Ніндл, Деніел К. Біллінг, Джейс Р. Дрен військову резильєнтність інтерпретують як «здатність долати негативні наслідки невдач і пов'язаний із цим стрес для військової ефективності і бойової ефективності»[9]. Підсумовуючи дискусію, що була проведена на 4-му Міжнародному конгресі з фізичної продуктивності солдатів, виділяють п'ять ключових областей резильєнтності до важких військових завдань, як-от: 1) фізі-

ологічна проти психологічної стійкості; 2) статеві відмінності; 3) внесок аеробних і силових тренувань; 4) термопереносність; 5) роль уроджених особливостей проти виховання.

Ендрю Флуд, Річард Дж. Кіган вивчають когнітивну резильєнтність до психологічного стресу у військовослужбовців, «тактичних спортсменів». Когнітивну резильєнтність було визначено як «здатність долати негативні наслідки невдач і пов'язаного з ними стресу на когнітивні функції чи продуктивність» [10].

Ліза С. Мередіт, Кеті Д. Шерборн, Сара Дж. Гейлот проаналізували дослідження Національного науково-дослідного інституту оборони RAND (NDRI) у США та виділили науково доведені чинники, що сприяють резильєнтності військовослужбовців. Чинники згрупували залежно від рівня: на рівні особи, сім'ї, організації (або підрозділу) і громади [11].

I. Чинники індивідуального рівня

1. Позитивний копінг. Процес управління важкими обставинами, докладання зусиль для вирішення особистих і міжособистісних проблем і прагнення зменшити або терпіти стрес чи конфлікт, включаючи активний (прагматичний), зосереджений на проблемі та духовний підходи

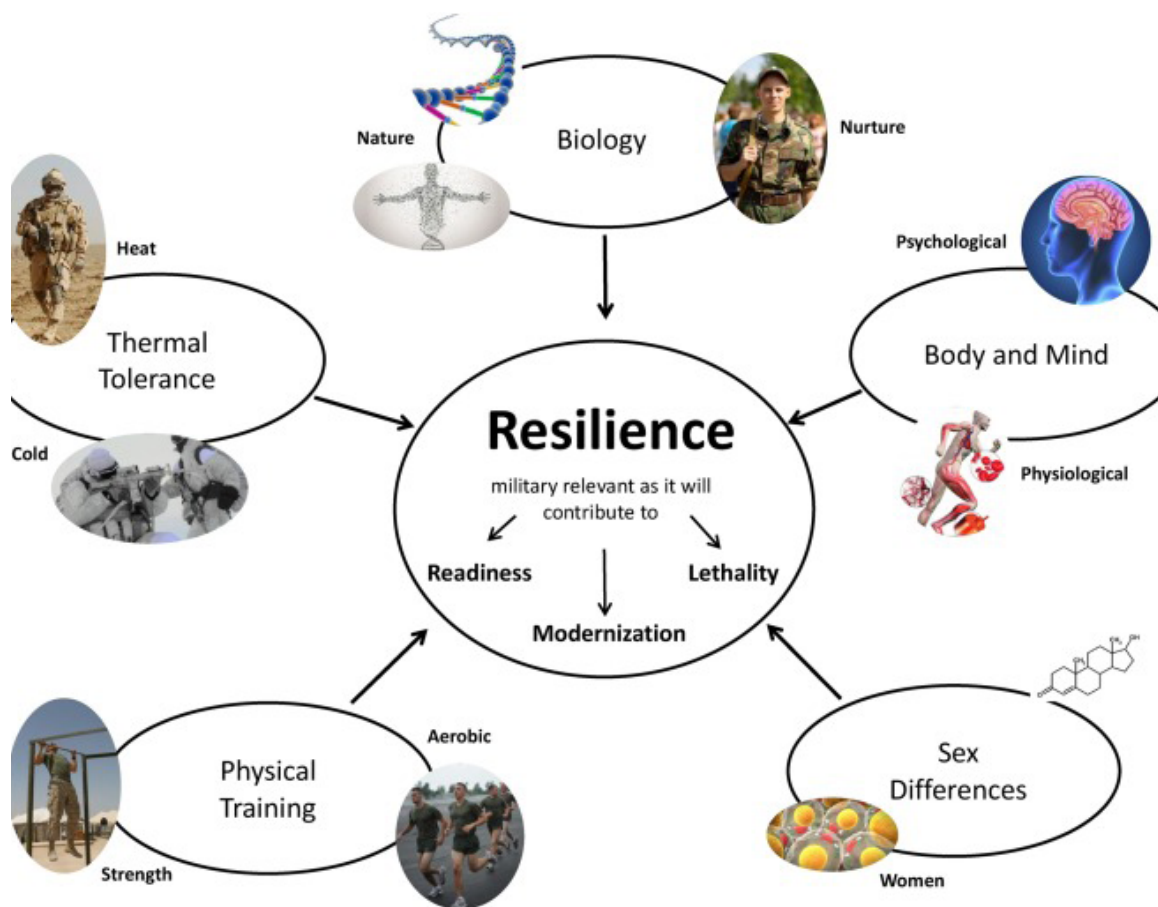


Рисунок 1. П'ять ключових областей розвитку резильєнтності [9]

до подолання (духовне подолання може включати прийняття віри – засноване на переконаннях і цінностях як форма позитивного подолання, отримання підтримки, яка спирається на ці переконання та цінності, а також як форма причетності через участь у духовних (конфесійних) організаціях, протоколах, церемоніях тощо).

2. Позитивний вплив. Почуття ентузіазму, активності та пильності, зокрема й наявність позитивних емоцій, оптимізму, почуття гумору (здатність проявляти гумор під час стресу чи викликів), надії та гнучкості щодо змін.

3. Позитивне мислення. Оброблення інформації, застосування знань і зміна уподобань шляхом реструктуризації, позитивного рефреймінгу, осмислення ситуації, гнучкості, переорієнтації, позитивних очікувань результату, позитивного погляду та психологічної підготовки.

4. Реалізм. Реалістичне володіння можливим, реалістичні очікування результатів, самооцінка та власна гідність, упевненість, самоефективність, відчуття контролю та прийняття того, що перебуває поза контролем або не може бути змінено.

5. Контроль поведінки. Процес моніторингу, оцінювання та модифікації емоційних реакцій для досягнення мети (тобто саморегуляція, самоконтроль, самозміцнення).

6. Фізична підготовка. Здатність організму ефективно функціонувати в життєвих сферах.

7. Альтруїзм. Безкорислива турбота про благополуччя інших, мотивація допомагати без винагороди.

II. Чинники сімейного рівня

1. Емоційні зв'язки. Емоційний зв'язок між членами сім'ї, зокрема і спільний відпочинок, дозвілля, спілкування. Обмін думками або інформацією, вирішення проблем і управління стосунками.

2. Підтримка. Сприйняття того, що комфорт доступний (і може бути наданий) іншим, включаючи емоційну, матеріальну, інструментальну, інформаційну та духовну підтримку.

3. Закритість. Любов, близькість, прихильність виховання. Батьківські навички.

4. Адаптивність. Легкість адаптації до змін, пов'язаних із військовим життям, включаючи гнучкість ролей у сім'ї.

III. Чинники рівня підрозділу (організації)

1. Позитивний командний клімат. Покращення взаємодії всередині підрозділу, формування почуття гідності/підтримки місії, лідерських якостей, позитивного рольового моделювання, упровадження інституційної політики.

2. Командна робота. Гнучкість у координації взаємодії між членами команди.

3. Згуртованість команди. Здатність підрозділу до виконання комбінованих дій; об'єднання членів для підтримки відданості один одному та місії.

IV. Чинники на рівні громади

1. Приналежність. Інтеграція, дружба, зокрема й участь у духовних/конфесійних організаціях, протоколах, церемоніях, соціальних послугах, школах тощо, а також упровадження інституційної політики.

2. Згуртованість. Узи, які об'єднують людей у суспільстві, зокрема і спільні цінності та міжособистісна приналежність.

3. Зв'язаність. Якість і кількість зв'язків з іншими людьми у спільноті; зв'язки з місцем або людьми цього місця; аспекти охоплюють зобов'язання, структуру, ролі, відповідальність і спілкування.

4. Колективна ефективність. Сприйняття членами групи здатності групи працювати разом.

Для виявлення психологічних особливостей резильєнтності військовослужбовців нами було проведено емпіричне дослідження, у якому взяли участь 50 військовослужбовців Збройних сил України, усі чоловічої статі, п'ятеро входять до офіцерського складу підрозділу, сорок п'ять входять до рядового складу, усі брали участь у бойових діях. З них 17 респондентів мають період участі в бойових діях від одного року, 24 респонденти брали безпосередню участь у бойових діях від пів року до року, 9 брали участь менше півроку.

Для дослідження важливо було виявити, які чинники найбільше впливають на рівень стресу військовослужбовців під час бойових дій. Для цього ми запропонували респондентам модифіковану анкету «Основні чинники, що впливають на психіку військових в умовах бойових дій», що базується на результатах О. Ковальчука, В. Невмержицького [7, с. 62–63]. Учасникам анкетування пропонувалось за десятибальною шкалою оцінити вплив визначеного чинника, де оцінка «0» балів – не має жодного значення, «10» балів – має максимальне значення. Учасники опитування не були обмежені щодо вказання максимальних балів за кількома показниками. Результати опитування представлені в Таблиці 1 для різних груп, залежно від тривалості безпосередньої участі в бойових діях, у вигляді середніх значень отриманих балів для кожного чинника за групою, чинники проранжовані за самооцінюванням впливу на психіку військовослужбовця для всієї вибірки.

Узагальнюючи результати, можемо зробити висновки, що чим менший період безпосередньої участі військовослужбовця в бойових діях, тим

Таблиця 1

Основні чинники, що впливають на психіку військових в умовах бойових дій

№	Чинники, що впливають на психіку	від 1 року	від пів року до року	менше за пів року	Загальні по всіх групах
1	Зруйновані будинки і села	7,15	8,74	8,97	8,29
2	Пожежа / удари артилерії, ракет / мін	4,05	5,46	5,58	5,03
3	Загиблі або важкопоранені товариші по службі	3,63	5,27	5,69	4,86
4	Напад або насильство	3,56	4,96	5,90	4,81
5	Атака із застосуванням вогнепальної зброї	3,02	4,21	5,64	4,29
6	Перебування в замінованій місцевості	2,54	3,52	4,15	3,40
7	Свідок випадків аварій, серйозних травм, смерті	2,34	3,28	4,45	3,36
8	Стрільба зі зброї противником	2,44	3,46	4,11	3,34
9	Свідок поранення товаришів по службі	1,89	2,71	3,85	2,82
10	Перебування в загрозовій ситуації, коли треба самостійно вирішувати, що робити	1,56	2,26	3,00	2,27
11	Свідок насильства чи жорстокого поведіння з людьми	1,52	2,07	3,04	2,21
12	Помилки в поведінні зі зброєю	1,52	2,07	3,04	2,21
13	Участь в ідентифікації частин людських тіл	1,43	2,05	2,89	2,12
14	Керування обстрілюванням позицій противника	1,42	1,90	2,44	1,92
15	Інформування товаришів по службі про смерть військовослужбовця	1,27	1,84	2,45	1,85
16	Помилки у здійсненні рятувальних операцій	1,28	1,80	2,05	1,71
17	Поранення	1,02	1,43	1,92	1,46
18	Свідок загибелі або поранення товариша по службі, який був поруч	1,16	1,37	1,74	1,42
19	Участь у ближньому бою	1,01	1,38	1,75	1,38

вищий вплив чинників на його психіку, що свідчить про необхідність ретельної психологічної підготовки нового особового складу до дій в умовах бою, залучення досвідчених військових до передачі власного досвіду подолання стресу менш досвідченим колегам.

Прояви резильєнтності особового складу ми вивчали за допомогою Шкали резильєнтності Коннора – Девідсона – 10 [2, с. 16–17], яка вже пройшла апробацію на теренах України. Ця шкала дозволяє визначити рівень резильєнтності особистості. Результати відсоткового аналізу представлені в Таблиці 2 в кількісному та відсотковому виразі.

Треба відзначити, що найбільший відсоток осіб із високим і вищим за середній рівнем життєстійкості виявлено серед найбільш досвідчених військовослужбовців, які схильні усвідомлювати власну роль у виконанні бойових завдань, краще контролюють себе у складних ситуаціях. Був виявлений один військовослужбовець з низьким рівнем життєстійкості, в особистій бесіді з ним було встановлено роль недавньої втрати близького родича та власних проблем зі здоров'ям у тимчасовому зниженні життєстійкості. З особами, що мали рівень життєстійкості нижчий за середній, було проведено індивідуальні бесіди, надані рекомендації відповідно до їхньої ситуації.

Таблиця 2

Рівень резильєнтності військовослужбовців

№	Рівень резильєнтності	від 1 року	від пів року до року	менше за пів року	загальні по всіх групах	від 1 року, %	від пів року до року, %	менше за пів року, %	загальні по всіх групах, %
1.	Низький	0	0	1	1	0,0	0,0	11,1	2
2.	Нижчий за середній	2	3	1	6	11,8	12,5	11,1	12
3.	Середній	7	13	4	24	41,2	54,2	44,4	48
4.	Вищий за середній	5	6	2	13	29,4	25,0	22,2	26
5.	Високий	3	2	1	6	17,6	8,3	11,1	12

Більш наочно загальний розподіл військовослужбовців за рівнем резильєнтності представлено на Рисунку 2.

Висновком з отриманих результатів є те, що загалом резильєнтність особового складу на належному рівні, переважає середній рівень (48%), але є група осіб (14%), які потребують підвищеної психологічної уваги й ужиття заходів із покращення резильєнтності.

Важливою складовою частиною ментального здоров'я військовослужбовців є їхня професійна життєстійкість, яку, на думку О. Кокуна, «варто розуміти як системну особистісно-професійну властивість, що формується у фахівця впродовж професійного життя, виявляючись у певному рівні включеності у професійну діяльність, контролі за нею та прийнятті «професійних викликів», і забезпечує його здатність протистояти несприятливим обставинам в роботі, запобігаючи розвитку професійної дезадаптації, розладам здоров'я та забезпечуючи особистісно-професійне зростання» [3, с. 75]. Для дослідження професійної життєстійкості ми застосували методика «Опитувальник професійної життєстійкості», що вимірює, окрім загального рівня професійної життєстійкості, рівні її компонентів: професійної включеності, професійного контролю, професійного прийняття ризику, емоційного компоненту професійної життєстійкості, мотиваційного компоненту професійної життєстійкості, соціального компоненту професійної життєстійкості, професійного компоненту професійної життєстійкості [2, с. 18–20]. Результати дослідження відображені в Таблиці 3, де показники представлені у вигляді середніх балів за шкалами для трьох груп відпо-

відно до тривалості безпосередньої участі в бойових діях і для вибірки загалом.

Як бачимо з результатів, у всіх трьох груп загальний рівень професійної життєстійкості перебував у діапазоні значень «вищий за середній», найвищі результати у групі військових, які брали безпосередню участь у бойових діях від пів року до року часу. Однак спостерігаємо відмінності у груп щодо ролі різних компонентів життєстійкості. Група найбільш досвідчених військовослужбовців підтримує власну життєстійкість насамперед завдяки рівню професійного контролю, тобто впливу власного професіоналізму на ситуацію й оточення. Друга група орієнтується на професійне прийняття ризику, тобто пошук нестандартних рішень. Третя група орієнтована на професійну включеність, тобто засвоєння досвіду, підтримку професійної комунікації.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Усі визначення резильєнтності акцентують в цьому понятті наявність у людини рис чи здібностей відновлюватись після стресових, екстремальних, травматичних впливів, збереження власної готовності до ефективної діяльності. У процесі розгляду психологічних особливостей резильєнтності військовослужбовців ми виявили основні чинники, що впливають на психіку військових в умовах бойових дій, і встановили залежність інтенсивності стресового сприйняття тих чинників військовослужбовцями від тривалості безпосередньої участі в бойових діях. Також ми здійснили відсотковий аналіз рівнів резильєнтності військовослужбовців і професійної життєстійкості. Щодо подальших досліджень, уважаємо

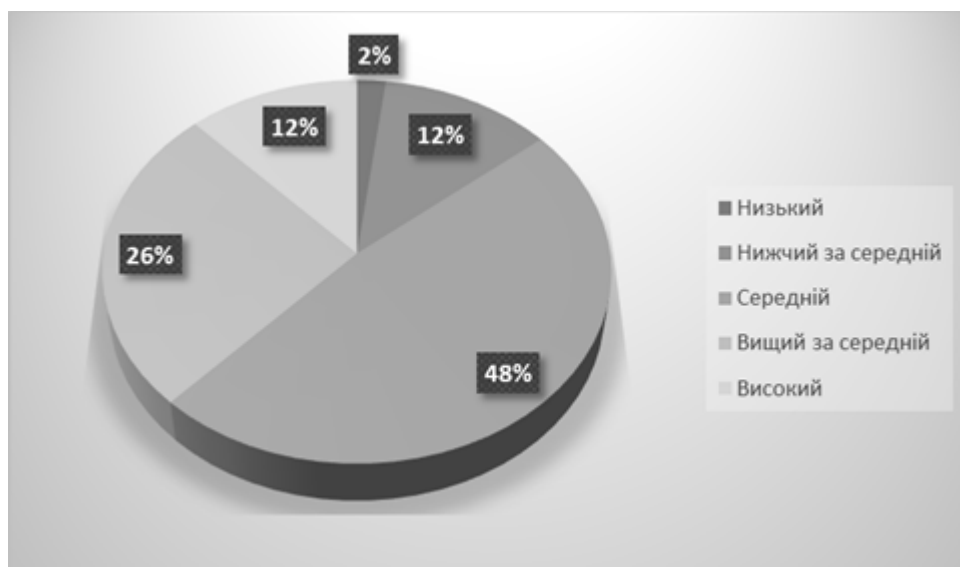


Рис. 2. Діаграма відсоткового розподілу військовослужбовців за рівнем резильєнтності

Рівень професійної життєстійкості та її складників у військовослужбовців

№	Показники	від 1 року	від пів року до року	менше за пів року	загальні по всіх групах
1	Загальний рівень професійної життєстійкості	67,7	73,5	67,4	69,5
2	Рівень професійної включеності	22,4	24,8	27,3	24,8
3	Рівень професійного контролю	24,1	23,3	20,4	22,6
4	Рівень професійного прийняття ризику	21,2	25,4	19,7	22,1
5	Рівень емоційного компоненту професійної життєстійкості	16,8	20,5	19,7	19,0
6	Рівень мотиваційного компоненту професійної життєстійкості	17,1	21,5	18,3	19,0
7	Рівень соціального компоненту професійної життєстійкості	18,1	19,7	21,3	19,7
8	Рівень професійного компоненту професійної життєстійкості	20,3	20,1	18,3	19,6

за необхідне проаналізувати особливості копінгу та психологічних ресурсів військовослужбовців.

Список літератури:

1. Забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців в умовах бойових дій : методичний посібник / О. Кокун та ін. Київ ; Одеса : Фенікс, 2022. 128 с.

2. Кокун О., Мельничук Т. Резилієнс-довідник : практичний посібник. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 25 с.

3. Кокун О. Професійна життєстійкість особистості: аналіз феномену. *Актуальні проблеми психології* : збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2020. Т. V. Вип. 20. С. 68–81.

4. Милославська О., Богдановський С. Психологія національної безпеки та безпеки життєдіяльності. 2023. Т. 34 (73). № 1. С. 197–202.

5. Про затвердження Інструкції з організації та проведення військово-соціологічних та соціально-психологічних досліджень у Збройних Силах України : наказ Головнокомандувача ЗС України від 30.10.2021 р. № 330.

6. Неурова А. дослідження особливостей психологічної стійкості військовослужбовців – учасників операції Об'єднаних сил. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Херсон, 2019. Вип. 4. С. 23–29.

7. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи : навчальний посібник. Т. 1. Київ, 2018. 208 с.

8. Соціокультурні детермінанти розвитку психології особистості в Україні : монографія / В. Турбан та ін. ; за наук. ред. В. Турбан. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023, 296 с.

9. Perspectives on resilience for military readiness and preparedness: Report of an international military physiology roundtable / A. Nindl et al. *Jour-*

nal of Science and Medicine in Sport. 2018. Vol. 21. Issue 11. P. 1116–1124.

10. Flood Andrew, Keegan Richard J. Cognitive Resilience to Psychological Stress in Military Personnel. *Frontiers in Psychology*. March 2022. Vol. 13. P. 1–13.

11. Promoting Psychological Resilience in the U.S. Military / L. S. Meredith et al. Center for Military Health Policy Research. 2011. 186 p.

12. Resilience as a Protective Factor in Basic Military Training : a Longitudinal Study of the Swiss Armed Forces International Journal of Environmental Research and Public Health / Sandra Sefidan et al. 2021. № 18 (11).

References:

1. Kokun, O. M. ta in. (2022). Zabezpechennya psihologichnoyi stijkosti vijskovosluzhbovciv v umovah bojovih dij [Ensuring the psychological stability of servicemen in combat conditions]: *metodichnij posibnik* / O. M. Kokun, V. V. Klochkov, V. M. Moroz, I. O. Pishko, N. S. Lozinska. Kiyiv – Odessa : Feniks, 128 p.

2. Kokun, O. M., & Melnichuk, T. I. (2023). Rezilyens-dovidnik [Resilience handbook]: *praktichnij posibnik*. Kiyiv: Institut psihologiyi imeni G. S. Kostyuka NAPN Ukraini. 25 p.

3. Kokun, O. M. (2020). Profesijna zhittyestijkist osobistosti: analiz fenomena [Professional vitality of the individual: analysis of the phenomenon]. *Aktualni problemi psihologiyi: zbirnik naukovih prac Institutu psihologiyi imeni G. S. Kostyuka* NAPN Ukraini. Tom V, Vip. 20, P. 68–81.

4. Miloslavskaya, O. V., & Bogdanovskiy, S. O. (2023). Rezilyentnist yak skladova psihichnoyi vitrivalosti vijskovosluzhbovcya [Resilience as a component of a military serviceman's mental endurance]. *Psihologiya nacionalnoyi bezpeki ta bezpeki zhittyediyalnosti*. Tom 34 (73). № 1. P. 197–202.

5. Nakaz Golovnokomanduvacha ZS Ukraini vid 30.10.2021 № 330 “Pro zatverdzhennya Instrukciyi z

organizaciyi ta provedennya vijskovo-sociologichnih ta socialno-psihologichnih doslidzhen u Zbrojnih Silah Ukrayini” [Order of the Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine dated October 30, 2021 № 330 “On the approval of the Instructions for the organization and conduct of military-sociological and socio-psychological research in the Armed Forces of Ukraine”].

6. Neurova, A. B. (2019). Empirichne doslidzhennya osoblivostej psihologichnoyi stijkosti vijskovosluzhbovciv–uchasnikiv operaciyi Ob’yednanih sil. [An empirical study of the psychological stability of military personnel-participants in the operation of the United Forces]. *Naukovij visnik Hersonskogo derzhavnogo universitetu. Herson. Vip. 4. P. 23–29.*

7. Osnovi reabilitacijnoyi psihologiyi: podolannya naslidkiv krizi [Basics of rehabilitation psychology: overcoming the consequences of the crisis]. *Navchalnij posibnik. Tom 1. Kyiv, 2018. 208 s.*

8. Sociokulturni determinanti rozvitku psihologiyi osobistosti v Ukrayini [Sociocultural determinants of the development of personality psychology in Ukraine]. monografiya / V. V. Turban, L. Z. Serdyuk, V. V. Moskalenko ta in.; za nauk. red. V. V. Turban.

Kiyiv: Institut psihologiyi imeni G. S. Kostyuka NAPN Ukrayini, 2023, 296 p.

9. Bradley, C., Nindl, A., Daniel, C., Billing, B., Jace, R. & Drain (2018). Perspectives on resilience for military readiness and preparedness: Report of an international military physiology roundtable. *Journal of Science and Medicine in Sport, Volume 21, Issue 11, November 2018, Pages 1116–1124* [in English].

10. Flood, Andrew, & Keegan, Richard J. (2022). Cognitive Resilience to Psychological Stress in Military Personnel. *Frontiers in Psychology, March 2022, Volume 13, p. 1–13* [in English].

11. Meredith, L. S., Sherbourne, C. D., Gaillot, S., Hansell, L., Ritschard, H. V., Parker, A. M., & Wrenn, G. (2011). Promoting Psychological Resilience in the U.S. Military. *Center for Military Health Policy Research. 186 p.* [in English].

12. Sefidan, Sandra, Pramstaller, Maria, La Marca, Roberto, Wyss, Thomas, Sadeghi-Bahmani, Dena, Annen, Hubert, Brand, Serge (2021). Resilience as a Protective Factor in Basic Military Training, a Longitudinal Study of the Swiss Armed Forces *International Journal of Environmental Research and Public Health, 18 (11)* [in English].

© К. М. Березяк, Р. Б. Лісецький, 2024.

Науково-методична стаття.

Надійшла до редакції 03.10.2024

Прийнято до публікації 31.10.2024.



DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1297/2024-1-10>

Б. Б. Турко

Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6125-1098>



bohdanna.turko@lnu.edu.ua

ВПЛИВ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ВЧИТЕЛЯ НА СТВОРЕННЯ КОМФОРТНОГО ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ВІЙНИ

У статті детально розглядається значення емоційного інтелекту вчителя у створенні комфортного та підтримуючого інклюзивного освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами (ООП) в умовах війни. Визначено сутність емоційного інтелекту як важливого чинника, що дозволяє педагогу ефективно реагувати на емоції учнів, гарантувати безпеку та стабільність у класі. Війна створює безпрецедентні виклики для дітей з особливими освітніми потребами, їхній емоційний і психологічний стан значно погіршується через стресові чинники, травми та невизначеність. Учителі, зокрема, стають ключовими фігурами в підтримці учнів у таких складних умовах. Один з основних аспектів дослідження – це аналіз впливу емоційного інтелекту педагога на психологічний стан дітей з особливими освітніми потребами. Було встановлено, що вчителі, які здатні розуміти та регулювати власні емоції, а також емоції учнів, створюють атмосферу підтримки, яка допомагає дітям краще адаптуватися до навчання в умовах кризи. Це має особливе значення під час війни, коли діти переживають тривожність, страх і стрес. У статті також проаналізовано останні дослідження та публікації, що стосуються розвитку емоційної компетентності педагогів в інклюзивній освіті. Виявлено, що емоційний інтелект допомагає вчителям налагоджувати ефективну комунікацію не лише з учнями, але й з їхніми батьками та колегами, що значно покращує якість освітнього процесу. Окрім того, розвиток емоційної компетентності сприяє врегулюванню конфліктних ситуацій і зменшенню рівня стресу в освітньому середовищі. Особливу увагу приділено практичним інструментам, які можуть бути використані для розвитку емоційного інтелекту вчителів. В умовах війни це стає особливо актуальним, оскільки педагогам потрібно бути готовими не тільки надавати академічну підтримку учням, але й забезпечувати їхнє емоційне благополуччя. Практичні рекомендації включають навчання вчителів методам саморегуляції, розвитку емпатії й управління стресом. Це дозволяє їм краще допомагати учням долати труднощі та створювати середовище, у якому діти відчувають себе прийнятими та захищеними. Стаття підкреслює важливість розвитку емоційного інтелекту вчителів як одного із ключових елементів успішної інклюзивної освіти в умовах війни. Емоційно компетентні педагоги можуть забезпечити не лише навчальну підтримку, але й стабілізацію емоційного стану учнів, що сприяє їх адаптації та розвитку у складних умовах.

Ключові слова: освітній процес, учитель, емоційний інтелект, інклюзивне освітнє середовище, діти з особливими освітніми потребами, війна, психологічна безпека, емоційна підтримка.

B. B. Turko

Lviv Ivan Franko National University, Lviv, Ukraine

THE IMPACT OF TEACHER'S EMOTIONAL INTELLIGENCE ON CREATING A COMFORTABLE INCLUSIVE ENVIRONMENT IN THE WAR CONTEXT

The article provides a detailed examination of the importance of teachers' emotional intelligence in creating a comfortable and supportive inclusive educational environment for children with special educational needs (SEN) during wartime. It defines the essence of emotional intelligence as a key factor enabling teachers to effectively respond to students' emotions, ensuring safety and stability in the classroom.

The war creates unprecedented psychological and emotional challenges for children with SEN, significantly worsening their emotional and psychological well-being due to stress factors, trauma, and uncertainty. Teachers, in particular, play a crucial role in supporting students in such difficult conditions. One of the main aspects of the study is the analysis of the impact of teachers' emotional intelligence on the psychological state of children with SEN. It has been found that teachers who can understand and regulate both their own emotions and those of their students create a supportive atmosphere that helps children better adapt to learning in crisis situations. This is especially important during war, when children experience anxiety, fear, and stress. The article also reviews recent studies and publications concerning the development of teachers' emotional competence in inclusive education. It has been revealed that emotional intelligence helps teachers establish effective communication not only with students but also with their parents and colleagues, which significantly improves the quality of the educational process. Furthermore, the development of emotional competence helps resolve conflicts and reduce stress levels in the educational environment. Special attention is given to practical tools that can be used to develop emotional intelligence in teachers. During wartime, this becomes especially relevant, as teachers need to be prepared not only to provide academic support to students but also to ensure their emotional well-being. Practical recommendations include training teachers in self-regulation methods, empathy development, and stress management. This enables them to better assist students in overcoming challenges and creating an environment where children feel accepted and protected. The article emphasizes the importance of developing teachers' emotional intelligence as one of the key elements of successful inclusive education during wartime. Emotionally competent teachers can provide not only academic support but also stabilize students' emotional states, promoting their adaptation and development in difficult circumstances.

Key words: educational process, teacher, emotional intelligence, inclusive educational environment, children with special educational needs, war, psychological safety, emotional support.

Постановка проблеми. У сучасних умовах війни, коли діти зазнають стресу, травм і невизначеності, особливо важливим стає створення комфортного інклюзивного середовища, яке не лише сприяє навчанню, але й забезпечує психологічний комфорт учнів. Учителі відіграють ключову роль у створенні такої атмосфери, одним з важливих чинників їхньої здатності підтримувати учнів є рівень емоційного інтелекту.

Емоційний інтелект педагога – це його здатність усвідомлювати власні емоції, регулювати їх, а також розуміти та впливати на емоції інших людей. Це важлива складова частина в побудові взаємин між учителем і учнями, особливо в інклюзивному освітньому середовищі, де діти мають різні потреби. Постає питання: наскільки саме емоційний інтелект учителя впливає на забезпечення психологічного комфорту й ефективного навчання?

Ця проблема потребує глибокого дослідження, оскільки, окрім емоційного інтелекту, на створення комфортного середовища можуть впливати й інші аспекти, як-от психологічна культура педагога, його соціально-перцептивні здібності, навички саморегуляції й емпатії. В умовах війни ці аспекти набувають ще більшої значущості, оскільки учні часто потребують не лише академічної підтримки, але й емоційної стабільності, яка допоможе їм адаптуватися до нових реалій. Отже, дослідження зв'язку між емоційним інтелектом учителя та створенням комфортного інклюзивного середовища у кризових умовах є вкрай актуальним для вдосконалення системи інклюзивної освіти.

Упровадження інклюзивної освіти в сучасних закладах ставить перед педагогами нові вимоги щодо розвитку навичок міжособистісної комунікації й емоційного інтелекту. Воєнні дії створили складні умови для функціонування освітньої системи, особливо у сфері інклюзивного навчання. Діти з особливими освітніми потребами зазнають додаткових стресових навантажень, спричинених війною, що потребує нових підходів до їх підтримки та навчання. Одним із ключових чинників успішної адаптації таких дітей є роль емоційного інтелекту вчителя, який здатен створювати комфортне й безпечне інклюзивне середовище [12]. Уміння розуміти власні емоції й емоції інших, а також здатність ефективно керувати ними відіграють ключову роль у забезпеченні успішної адаптації дітей до освітнього процесу.

Метою статті є дослідження впливу емоційного інтелекту вчителя у формуванні комфортного та безпечного інклюзивного середовища для дітей з особливими освітніми потребами в умовах війни.

Завдання статті: визначити сутність і компоненти емоційного інтелекту вчителя, які впливають на створення комфортного інклюзивного середовища; дослідити вплив емоційного інтелекту на психологічний стан дітей з особливими освітніми потребами в умовах війни; проаналізувати останні дослідження та публікації щодо емоційної компетентності педагогів в інклюзивній освіті; обґрунтувати практичні інструменти для розвитку емоційного інтелекту вчителів як засобу підтримки учнів в умовах кризової ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У сучасній науковій літературі зростає інтерес до дослідження емоційного інтелекту педагогів, особливо в контексті інклюзивної освіти. Роботи Д. Гоулмана [5], який є одним із провідних теоретиків у сфері емоційного інтелекту, заклали основи для розуміння його впливу на успішність міжособистісної взаємодії й освітнього процесу. Дослідження науковця демонструють, що високий рівень емоційного інтелекту в учителя сприяє створенню позитивної атмосфери у класі, що є важливим для дітей з особливими освітніми потребами (далі – ООП).

У галузі інклюзивної освіти важливу роль відіграють дослідження таких авторів, як Н. Коннер [6], С. Кумар [7], які акцентують увагу на емоційній підтримці дітей з ООП та зазначають, що в умовах стресу та кризових ситуацій педагоги з розвинутим емоційним інтелектом можуть більш ефективно адаптувати освітній процес до потреб дітей. Вони також наголошують, що здатність учителя контролювати власні емоції та реагувати на емоційний стан учнів зменшує рівень тривожності серед дітей, допомагає підтримувати стабільність і забезпечує відчуття безпеки.

Дослідження, проведені в Україні, також підкреслюють важливість емоційного інтелекту вчителів у роботі з дітьми з ООП. Зокрема, в умовах війни актуальними є роботи, присвячені питанням психологічної стійкості й емоційної підтримки дітей, які переживають травматичний досвід. Наприклад, результати досліджень Н. Петрової [10] та Р. Кириченко [8] засвідчують, що вчителі, які можуть адаптувати свою емоційну поведінку до потреб учнів, сприяють кращій адаптації дітей у кризових умовах і покращенню їхньої соціальної інтеграції.

Однак не всі аспекти проблеми отримали належну увагу. Зокрема, залишається мало досліджених практичних аспектів розвитку емоційного інтелекту в педагогів в умовах постійних кризових ситуацій, як-от війна.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Рівень успішності професійної діяльності фахівця, який працює у сфері суб'єкт-суб'єктних взаємин, більшою мірою зумовлений умінням розуміти власні емоції та трактувати емоції інших людей, що сприяє формуванню емоційної компетентності педагога шляхом розвитку емоційного інтелекту. Усвідомлення ролі емоцій у системі суб'єкт-суб'єктних взаємин привело до появи поняття «емоційний інтелект», що є сукупністю знань, умінь і навичок особистості, які дають їй змогу «ухвалювати правильні рішення та діяти на основі результатів інтелектуального опрацювання інформації» [11, с. 7].

Натепер усе більше говорять про «емоційний інтелект», але все ще не існує чіткого визначення цього терміна в науці. Уже в 1985 р. клінічний фізіолог Рувен Бар-Он увів термін “EQ” – «коефіцієнт емоційності» (аналогія до “IQ” – коефіцієнта інтелекту), що описує емоційний інтелект як сукупність когнітивних здібностей, компетенцій і навичок, що дозволяють людині справлятися з тисками зовнішнього середовища [9, с. 44]. Емоційний інтелект, за визначенням учених Дж. Мейєра, П. Соловея, Д. Карузо, – це група ментальних здібностей, що спонукають до усвідомлення та розуміння власних емоцій і емоцій оточення [4].

Учений Д. Гоулман емоційним інтелектом вважає здатність розуміти власні емоції й емоції інших, мотивуючи себе й інших, керувати емоціями в індивідуальних ситуаціях [5]. Науковець виділяє чотири головні складові частини емоційного інтелекту: самосвідомість, самоконтроль, емпатію, навички стосунків, а також виокремлює поряд із ними ще й п'яту складову частину – мотивацію. У структурі емоційного інтелекту є два аспекти: внутрішньоособистісний і міжособистісний. Перший аспект утворюють такі компоненти: усвідомлення власних почуттів, самооцінка, упевненість у собі, відповідальність, терпимість, самоконтроль, активність, гнучкість, зацікавленість, відкритість до нового досвіду, мотивація досягнення, оптимізм. До другого аспекту входять такі компоненти: комунікабельність, альтруїзм, відкритість, емпатія, здатність урахувувати та розвивати інтереси іншої людини, повага до людей, здатність адекватно оцінювати та прогнозувати міжособистісні взаємини, уміння працювати в команді. Емоційний інтелект є системоутворювальним чинником продуктивності педагогічної діяльності.

Значимо, що загалом людині, яка володіє емоційним інтелектом, притаманні такі здібності, як [9, с. 78]:

1. Самосвідомість. Такі люди впевнені в собі, мають інтуїцію та досвід урегулювання кризових ситуацій, вони розуміють свої емоції та вміють ними керувати, основні їх зусилля спрямовані на саморозвиток.

2. Саморегуляція – здатність керувати емоціями й імпульсами – дозволяє людям уникати переважання сильних афектів і невмотивованих дій.

3. Мотивація. Люди готові відкласти тимчасове задоволення на користь довгострокового успіху.

4. Емпатія – здатність розуміти потреби, бажання та погляди оточення. Люди з високим рівнем емпатії можуть відчувати та зрозуміти чужі почуття, навіть якщо вони не виражені явно.

5. Соціальні навички. Люди з розвиненими соціальними навичками не тільки працюють на власний успіх, але й допомагають іншим людям розвивати свій потенціал.

Варто додати, що емоційний інтелект – складне, багатокomпонентне утворення, що містить:

1) ідентифікацію емоцій (здатність сприймати, ідентифікувати, адекватно виражати емоційний стан, уміння відрізнити справжню емоцію від фальшивої);

2) використання емоцій для підвищення ефективності мислення та діяльності (здатність використовувати емоції для переспрямування уваги на потрібну подію, викликання емоцій, що сприяють розв'язанню завдання, уміння використовувати перепади настрою як засіб розбору різних поглядів на проблему);

3) розуміння емоцій (здатність установлювати зв'язки між комплексами емоцій, розуміти переходи однієї емоції в іншу, розуміти причини емоцій, уміння користуватися вербальною інформацією про емоції);

4) управління емоціями (здатність контролювати емоції, знижувати інтенсивність негативних емоцій і продукувати в собі позитивні емоції (адекватно до ситуації), усвідомлення своїх емоцій, здатність розв'язувати емоційно навантажені проблеми без придушення негативних емоцій, спричинених цією ситуацією) [1].

Отже, емоційний інтелект можна розглядати як багатогранну структуру, що містить сукупність когнітивних, поведінкових і емоційних компонентів. Ця інтеграція сприяє розумінню, контролю й управлінню як власними емоціями, так і емоційними проявами інших, що є ключовим для ефективної міжособистісної взаємодії. Для педагогів розвиток емоційного інтелекту є критичним чинником професійної діяльності, оскільки здатність до саморегуляції й адекватного емоційного реагування впливає на їхню компетентність і професійну ефективність.

Професійна діяльність педагога супроводжується багатьма емоційно насиченими ситуаціями, які можуть спричиняти емоційне напруження, особливо в умовах війни. Розвиток емоційного інтелекту допомагає педагогам адекватно реагувати на такі виклики, формує гуманістичний підхід до учнів і колег, що сприяє створенню емоційно сприятливого середовища загалом. Така атмосфера полегшує індивідуальний підхід до навчання та виховання, стимулює пізнавальну активність учнів через якісне педагогічне спілкування [3].

Специфіка роботи та роль педагога у процесі створення комфортного інклюзивного серед-

овища полягає в тому, що він повинен застосовувати професійний підхід, зосереджуючись на формуванні знань, умінь і навичок, передбачених навчальною програмою. Водночас педагог має застосовувати емоційно-ціннісний підхід, усвідомлюючи, що кожен учень має власний світогляд і мотивацію. Поєднання цих підходів допомагає аналізувати емоційний і психологічний стан учня, допомагати йому формувати власні уявлення про себе та навколишній світ. Для вчителя важливо розвивати власний емоційний інтелект, адже це основа для формування необхідних педагогічних навичок.

Однак емоційний інтелект учителя визначає його здатність підтримувати позитивний клімат у класі, сприяє розвитку довірливих стосунків між усіма учасниками освітнього процесу, зокрема між дітьми з ООП та їхніми однолітками. Педагог із високим рівнем емоційного інтелекту здатний швидко реагувати на індивідуальні потреби дітей, виявляти емпатію та створювати умови, що сприяють їхній емоційній стабільності та соціальній адаптації.

Уміння педагога встановлювати емоційний контакт з учнями, керувати власними емоціями та створювати атмосферу взаєморозуміння та довіри на навчальних заняттях є проявом розвиненого емоційного інтелекту. Це допомагає педагогам не проявляти власні емоційні проблеми під час професійної діяльності та самостійно ухвалювати відповідальні рішення в ускладнених ситуаціях. Важливо застосовувати психолого-педагогічні прийоми, методи та технології формування емоційного інтелекту в освітньому процесі, щоб уникнути міжособистісних конфліктів і стресових ситуацій, які можуть негативно вплинути на особистість і професійну діяльність майбутнього педагога [8, с. 308].

Учні з ООП потребують особливого підходу, який передбачає емоційну підтримку з боку вчителя. Педагог має бути чутливим до їхніх емоційних реакцій і допомагати дітям долати труднощі, пов'язані з навчальним процесом і соціальною взаємодією. Учитель, здатний керувати своїми емоціями та підтримувати учнів у важкі моменти, створює безпечне середовище, у якому діти з ООП можуть почуватися впевнено та відкрито. Це сприяє підвищенню їхньої мотивації до навчання й успішної інтеграції в колектив.

Завдяки емоційному інтелекту вчитель може регулювати емоційний клімат у класі та допомагати дітям справлятися зі стресом. В умовах війни багато дітей з ООП переживають травматичний досвід, що може впливати на їхню здатність концентруватися на навчанні й ефективно

спілкуватися з однолітками. Учитель з розвину-тими емоційними навичками може використо-вувати стратегії, що сприяють зниженню рівня стресу в дітей: емоційну підтримку, мотивацію до навчання, створення почуття захищеності. У кризових ситуаціях ефективним є застосування методів арттерапії або створення безпечних зон для відпочинку та розслаблення у класі [4].

Уважаємо доцільним наголосити на тому, що емоційний інтелект учителя сприяє ефективній комунікації не лише з учнями, а й з їхніми батьками, колегами й асистентами вчителя. Уміння педагога встановлювати конструктивний діалог та підтримувати спільну роботу всіх учасників освітнього процесу є основою для досягнення позитивних результатів в інклюзивному навчанні. Учитель із розвинутими навичками емоційного інтелекту створює атмосферу співпраці, де кожна дитина відчуває підтримку та визнання.

Безперечно, емоційний інтелект передбачає наявність визначених якостей, формуванню та розвитку яких сприяють такі стратегії педагогів:

1. Відкритість новому досвіду. Педагогічною стратегією, що забезпечує формування такої риси, є постійне розширення рольового простору кожного учня залученням його в різноманітні види діяльності, що створює можливості для творчої самореалізації та накопичення досвіду соціальних стосунків.

2. Внутрішня свобода. Для її становлення потрібно постійно створювати учням ситуації вибору в навчальній і позакласній діяльності. Ситуація вибору стимулює пізнавальний інтерес, почуття відповідальності та власної гідності. Вибір учнями напрямів і завдань для самостійної роботи, гнучка система організації освітнього процесу з урахуванням здібностей, нахилів, побажань учнів і їхніх батьків, можливість реалізувати себе в обраних видах діяльності є головною умовою формування внутрішньої свободи та відповідальності особистості.

3. Емоційна стабільність і стресостійкість. Розуміння особливостей цієї сфери, уміння здійснювати емоційний обмін під час спілкування, відчувати почуття інших, допомагати їм та самому собі у складних, емоційно напружених ситуаціях. Проблема становлення емоційної культури особистості, розвиток емпатії є нині одним із найбільш важливих завдань кожного вчителя.

4. Адекватна самооцінка. Вагомим чинником, що впливає на успішність навчальної діяльності учня, формування адекватної позитивної самооцінки, або, інакше кажучи, позитивного мислення. Учень, який переконаний у своїй спроможності виконати поставлене перед ним завдання,

засвоює новий матеріал набагато швидше і продуктивніше, ніж той, хто зневірився у своїх здібностях.

5. Рефлексивність і спонтанність. Стратегією розвитку цієї якості є включення учнів у процес самоаналізу. Рефлексія може відбуватись на рівні усвідомлення психічних процесів і засобів оптимізації пізнавальної діяльності, аналізу моральних учинків і соціальних ролей, що створює сприятливі умови для самоактуалізації особистості [10].

Для вчителів, які працюють із дітьми з ООП в умовах війни, розвиток емоційного інтелекту стає необхідністю. Це потребує не лише особистісного вдосконалення, але й професійної підготовки через спеціальні програми та тренінги. Одна із ключових складових частин розвитку емоційного інтелекту – це навчання педагогів розпізнавати власні емоції, ефективно їх контролювати й адаптувати свої дії відповідно до емоційних потреб учнів. У рамках підвищення кваліфікації доцільно впроваджувати тренінги з розвитку навичок емоційного сприйняття та взаємодії в умовах стресу, що особливо важливо в період воєнних дій.

Комфортне інклюзивне середовище охоплює не лише фізичні умови навчання, але й психологічні аспекти. Учителі повинні підтримувати емоційну безпеку, емпатійно реагувати на стресові ситуації, активно слухати учнів і створювати атмосферу довіри. Це особливо важливо для дітей з ООП, які можуть відчувати себе вразливими в умовах постійної невизначеності. Практика постійної комунікації з учнями, виявлення їхніх емоційних потреб і вміння надавати своєчасну підтримку допомагають знизити рівень тривожності та покращити загальний психологічний клімат у класі.

Висновки. Отже, розвиток емоційного інтелекту вчителя відіграє важливу роль у створенні комфортного інклюзивного середовища для дітей з ООП в умовах війни. Емоційна компетентність педагогів дає можливість не лише підвищити ефективність освітнього процесу, але й забезпечити психічну підтримку дітей, які переживають кризові ситуації.

1. Емоційний інтелект учителя є багатограним поняттям, яке включає такі компоненти, як саморегуляція, емпатія, самосвідомість, мотивація та соціальні навички. Ці складники впливають на створення комфортного інклюзивного середовища, гарантують психологічну безпеку для всіх учасників освітнього процесу. Саме через розвиток цих компонентів педагоги здатні створити емоційно підтримуюче та сприятливе середовище для дітей з особливими освітніми потребами.

2. У період військових дій емоційний стан дітей, зокрема з ООП, може зазнавати суттєвих змін через стрес, тривогу та травми. Учителі з розвиненим емоційним інтелектом мають здатність швидко реагувати на такі зміни, стабілізуючи психоемоційний стан учнів. Емоційна підтримка педагога відіграє важливу роль у створенні відчуття безпеки та довіри, що необхідно для розвитку та навчання дітей у кризових ситуаціях.

3. Останні дослідження та публікації щодо емоційної компетентності педагогів в інклюзивній освіті підтверджують важливість емоційної компетентності педагогів для ефективної роботи в інклюзивних класах. Наукові публікації вказують на те, що емоційний інтелект учителя сприяє зменшенню рівня стресу як у самих учнів, так і в педагогів, а також сприяє кращій співпраці в учнівському колективі. Це підвищує рівень успішності учнів з ООП, створює здоровий клімат в інклюзивному класі.

4. Для підтримки дітей в умовах війни важливо використовувати практичні інструменти для розвитку емоційного інтелекту педагогів, як-от тренінги з управління стресом, програми розвитку емпатії й емоційної самосвідомості, техніки ефективної комунікації та медитації. Використання цих інструментів допомагає вчителям ефективно управляти емоціями, адаптувати освітній процес до потреб дітей і сприяти створенню атмосфери підтримки та взаємодії у класі.

Перспективи подальших досліджень: важливо зосередити увагу на глибшому вивченні того, як розвиток емоційного інтелекту вчителів впливає на покращення якості інклюзивного навчання в умовах тривалих кризових ситуацій, особливо в умовах війни, з огляду на висвітлені у статті аспекти взаємодії з дітьми з ООП.

Список літератури:

1. Андрощук Г. Технології штучного інтелекту: аналіз патентних трендів. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2021. № 3 (15). С. 12–25. [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-3\(15\)-12-25](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-3(15)-12-25).

2. Баклицька Н. Психологічні особливості емоційного інтелекту молоді з різним типом особистісної спрямованості. *Синергетичний підхід до проєктування життєвого простору особистості* : збірник наукових матеріалів Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції, м. Полтава, 27–28 квітня 2021 р. Полтава : ПНПУ, 2021. С. 12–16.

3. Роль емоційного інтелекту у спілкуванні учасників освітнього процесу закладу вищої освіти / О. Башкір та ін. *Педагогічні науки* : збірник наукових праць. 2023. № 104. С. 22–28.

4. Гацько А., Смігунова О. Емоційний інтелект як стратегічний важіль лідерства. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2016. Вип. 177. С. 61–67.

5. Гулман Д. Емоційний інтелект. Харків : Віват, 2020. 512 с.

6. Дослідження якості інклюзивного навчання для дітей з особливими освітніми потребами (2020–2021). URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/doslidzhennya>.

7. Кумар С. Емоційний інтелект у дітей з особливими потребами. *Міжнародний журнал наукових досліджень*. 2012. Вип. 2. С. 63–64. URL: <https://www.worldwidejournals.com>.

8. Кириченко Р. Значення емоційного інтелекту в діяльності педагога. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. № 41. Т. 1. С. 306–314.

9. Коврига Н., Носенко Е. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції. Київ : Вища школа, 2003. 126 с.

10. Петрова Н. Сформованість емоційного інтелекту як запорука успішної професійної діяльності майбутнього педагога: теоретичний аспект. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка*. Серія «Педагогіка». 2016. № 2. С. 27–31.

11. Роль соціального та емоційного інтелекту як найважливіших soft-skills XXI ст. в освітньому процесі: матеріали Всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 6 березня – 16 квітня 2023 р. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2023. 472 с.

12. Розвиток емоційного інтелекту учнів інклюзивних класів: ресурси технології «класний менеджмент» / Т. Скрипник та ін. *Освітологія*. 2020. № 9. С. 61–74.

References:

1. Androshchuk, H. O. (2021). Tekhnolohii shtuchnoho intelektu: analiz patentnykh trendiv [Artificial intelligence technologies: Analysis of patent trends]. *Expert: Paradigms of Legal Sciences and Public Administration*, 3 (15), 12–25. [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-3\(15\)-12-25](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-3(15)-12-25).

2. Baklytska, N. M. (2021). Psykholohichni osoblyvosti emotsiinoho intelektu molodi z riznym typom osobystisnoi spriamovanosti. *Synerhetychnyi pidkhid do proektuvannia zhyttievoho prostoru osobystosti* [Psychological characteristics of emotional intelligence in young people with different personality orientations. In *Synergetic Approach to Designing the Life Space of the Individual*]: Collection of Scientific Materials from the International Online Scientific-Practical Conference (pp. 12–16). Poltava: PNPNU.

3. Bashkir, O. I., Zolotukhina, S. T., & Bi, Y. (2023). Rol emotsiinoho intelektu u spilkuванні uchashnykiv osvitnoho protsesu zakladu vyshchoi osvity [The role of emotional intelligence in the

communication of participants in the educational process of higher education institutions]. *Pedagogical Sciences: Collection of Scientific Papers*, 104, 22–28.

4. Hatsko, A. F., & Smihunova, O. V. (2016). Emotsiyni intelekt yak stratehichnyi vazhil liderstva [Emotional intelligence as a strategic lever of leadership]. *Bulletin of Kharkiv National Technical University of Agriculture named after Petro Vasylenko*, 177, 61–67.

5. Goleman, D. (2020). *Emotsiyni intelekt [Emotional intelligence]*. Kharkiv: Vivat.

6. Doslidzhennia yakosti inkliuzyvnoho navchannia dlia ditei z osoblyvymy osvitynymi potrebamy [Study of the quality of inclusive education for children with special educational needs]: December 2020 – January 2021. (2021). Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/doslidzhennia>

7. Kumar, S. (2012). Emotsiyni intelekt u ditei z osoblyvymy potrebamy [Emotional intelligence in children with special needs]. *International Journal of Scientific Research*, 2, 63–64. Retrieved from <https://www.worldwidejournals.com>

8. Kyrychenko, R. V. (2021). Znachennia emotsiynoho intelektu v diialnosti pedahoha [The importance of emotional intelligence in the teacher's activity]. *Current Issues of the Humanities*, 41 (1), 306–314.

9. Kovryha, N. V., & Nosenko, E. L. (2003). *Emotsiyni intelekt: kontseptualizatsiia fenomenu, osnovni funktsii [Emotional intelligence: Conceptualization of the phenomenon, main functions]*. Kyiv: Higher School.

10. Petrova, N. (2016). Sformovanist emotsiynoho intelektu yak zaporuka uspishnoi profesiinoi diialnosti maibutnoho pedahoha: teoretychnyi aspekt [Formation of emotional intelligence as a guarantee of successful professional activity of future teachers: Theoretical aspect]. *Scientific Notes of Ternopil National Pedagogical University named after V. Hnatyuk. Series: Pedagogy*, 2, 27–31.

11. Rol sotsialnoho ta emotsiynoho intelektu yak naivazhlyvishykh soft-skills KhKhI stolittia v osvitynomu protsesi [The role of social and emotional intelligence as key soft skills of the 21st century in the educational process]: Materials from the All-Ukrainian scientific and pedagogical qualification upgrade (March 6 – April 16, 2023). (2023). Odesa: Helvetika Publishing House.

12. Skrypnyk, T., et al. (2020). Rozvytok emotsiynoho intelektu uchniv inkliuzyvnykh klasiv: resursy tekhnolohii “klasnyi menedzhment” [Development of emotional intelligence in students of inclusive classes]: Resources of the “classroom management” technology. *Osvitolohiya*, 9, 61–74.

© Б.Б. Турко 2024.

Науково-методична стаття.

Надійшла до редакції 03.10.2024.

Прийнято до публікації 31.10.2024.



DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1297/2024-1-11>

Т. Ю. Ульянова

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8643-2063>



ulikta@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ РЕСУРСНОСТІ ОСІБ, ЯКІ ПЕРЕЖИЛИ ТРАВМАТИЧНІ ПОДІЇ РІЗНОГО СТУПЕНЯ ВПЛИВУ

Метою статті є виклад результатів дослідження індивідуально-психологічних особливостей ресурсності осіб, які пережили травматичні події різного ступеня впливу. У теоретичній частині ми проаналізували й узагальнили наукову літературу, пов'язану з темою дослідження.

В емпіричному дослідженні використовувався комплекс психодіагностичних інструментів, серед яких: «Шкала оцінювання впливу травматичної події» (Impact of Event Scale, IES-R) М. Горовіца, «Опитувальник способів опанування», (Р. Лазарус і С. Фолкман), «Опитувальник сенсу життя» (MLQ), «Опитувальник психологічної ресурсності особистості» (О. Штепа). Наукова новизна роботи полягає в тому, що за допомогою методів аналізу наукової літератури та результатів емпіричного дослідження було вивчено наявність і пошук нового сенсу життя, особливості копінг-поведінки та ресурсності, а саме: прояви впевненості в собі, доброти до людей, успіху, творчості, віри в добро, роботи над собою, професійної самореалізації, відповідальності, знання власних ресурсів, здатність їх використовувати й оновлювати.

Виявлено, що групі осіб, які отримали потужний вплив травматичної події, властиві фізичне або емоційне віддалення від проблеми, що допомагає зменшити її вплив на особистість і полегшити переживання; активне протистояння стресовим і проблемним ситуаціям, що передбачає відкриту взаємодію із проблемою, допомагає людині отримати контроль над ситуацією та знайти шляхи виходу з неї; такі особи часто звертаються до інших людей, використовують незрілі копінг-стратегії, демонструють емоційну реакцію або поведінку, що не приводить до конструктивного вирішення проблем; уникають проблем, реагують роздратуванням, відмовляються визнавати реальність проблеми, вони не вірять у внутрішнє відчуття власної вартості, здібностей і можливостей. У групі респондентів із низьким рівнем впливу травматичної події діагностовано усвідомлення та прийняття наслідків своїх виборів і дій, що є важливим аспектом особистісного розвитку та психологічного благополуччя, вони не перекладають провину на інших, усвідомлюють, що їхні дії є результатом власного вибору, вірять у себе, у добро, добре реалізовані у професії, уміють це робити впевнено, розуміються на власних ресурсах, уміють їх застосовувати й оновлювати.

Ключові слова: адаптаційний потенціал, долаюча поведінка, копінг-стратегії, ресурсність, особистість, стрес.

T. Yu. Ulianova

*State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”,
Odesa, Ukraine*

PECULIARITIES OF THE RESOURCEFULNESS OF PERSONS WHO EXPERIENCED TRAUMATIC EVENTS OF VARYING IMPACT

The purpose of the article is to present the results of a study of the individual psychological characteristics of the resourcefulness of individuals who have experienced traumatic events of varying degrees of impact. In the theoretical part, we analyzed and summarized the scientific literature related to the research topic.

The empirical study used a set of psychodiagnostic tools, including: “The Impact of Event Scale” (IES-R), the Questionnaire of Coping Modes (R. Lazarus and S. Folkman), the Meaning of Life Questionnaire (MLQ),

and the Questionnaire of Psychological Resourcefulness of the Individual (O. Shtepa). The scientific novelty of the work is that, using the methods of analyzing scientific literature and the results of empirical research, the presence and search for a new meaning of life, the peculiarities of coping behavior and resourcefulness, namely: manifestations of self-confidence, kindness to people, success, creativity, belief in goodness, work on oneself, professional self-realization, responsibility, knowledge of one's own resources, the ability to use and renew them, were studied.

It was found that the group of people who received a powerful impact of a traumatic event is characterized by physical or emotional distance from the problem, which helps to reduce its impact on the personality and ease the experience; active confrontation with stressful and problematic situations, including open interaction with the problem, helps a person to gain control over the situation and find ways to solve it; such people often turn to other people, use immature coping strategies, demonstrate emotional reactions or behavior that does not lead to a constructive solution. In the group of respondents with a low level of exposure to traumatic events, awareness and acceptance of the consequences of their choices and actions, which is an important aspect of personal development and psychological well-being, do not shift the blame to others, realize that their actions are the result of their own choices, believe in themselves, in goodness, are well-realized in the profession, are able to do it confidently, understand their own resources, and are able to use and update them.

Key words: adaptive potential, coping behavior, coping strategies, resourcefulness, personality, stress.

У зв'язку із соціально-політичною ситуацією в Україні особливого значення набуло вивчення феноменів, пов'язаних із тим, як українці пристосовуються до нових економічних, соціальних і психологічних змін і справляються з надзвичайними стресовими обставинами, які виходять за межі звичного життєвого досвіду, у надзвичайно складних умовах за короткий проміжок часу. Екстремальні обставини, як-от війна, що охопила нашу країну, спричиняють травматичні кризи та призводять до серйозних негативних наслідків, зокрема й порушення процесів адаптації особистості до нових життєвих реалій, які потребують швидкої адаптації й ефективних стратегій для збереження психічного та фізичного здоров'я [10].

Подолання впливу таких обставин і адаптація до них забезпечуються адаптаційним потенціалом (можливостями адаптації), через мобілізацію психологічних ресурсів. Усі ці чинники загалом сприяють одному процесу – подоланню екстремальних ситуацій і пристосуванню до них [2; 3].

Постановка проблеми. Сучасна ситуація спричинила в українців необхідність осмислити та пояснити події, пов'язані з воєнною агресією, а також змінити звичний спосіб життя через ці події, застосовувати ефективні стратегії подолання й адаптивної поведінки. Учені здебільшого розглядають процес подолання як активну поведінкову реакцію особистості, спрямовану на підтримку або відновлення рівноваги між вимогами зовнішнього середовища та наявними ресурсами, що дозволяють ці вимоги задовольняти. У зв'язку з тим, що чинники травматичного впливу діють комплексно вже досить довгий час, наслідки аку-

мулюються, накопичуються у психічному просторі людини, що може призводити до деяких емоційних станів дезадаптивної поведінки. Тому що нині українцям у край необхідною розвивати здатність адаптуватися до стресових ситуацій, ефективно справлятися з негативними емоціями та зберігати психологічну стабільність у складних обставинах буття. Вона є важливою характеристикою, що впливає на загальне благополуччя, фізичне здоров'я та якість життя [6; 7].

Аналіз досліджень і публікацій. У вітчизняні дослідження щодо подолання кризових ситуацій в Україні значний вклад зробили кілька провідних психологів-науковців. Їхні праці стосуються різних аспектів адаптації, стресостійкості, посттравматичного стресового розладу (далі – ПТСР), а також механізмів і стратегій подолання стресових і кризових ситуацій. Ось деякі з найбільш відомих українських дослідників у цій галузі: В. Зливков, О. Ігумнова, В. Климчук, О. Кокун, В. Крайнюк, Л. Крижанівська, В. Розов, О. Саннікова, О. Татарчук, Т. Титаренко, Н. Чепелева й інші. Ці дослідники значно вплинули на розвиток психології кризових ситуацій в Україні, вивчали адаптацію, стресостійкість і механізми подолання екстремальних умов, зокрема в умовах війни та соціальних катастроф.

Окрім того, наукові роботи таких зарубіжних учених, як Р. Лазарус, А. Бек, М. Селігман, Д. Бонанно, С. Фолкман, Б. Мак'юен, В. Франкл, Е. Холмс, які досліджували різні аспекти стресу, адаптації, травматичних переживань і формування психологічної стійкості, суттєво вплинули на розвиток психологічних підходів до розуміння та подолання кризових ситуацій, теорію та практику копінгу, стійкості

та психологічної підтримки в екстремальних умовах тощо.

Метою статті є дослідження індивідуально-психологічних особливостей ресурсності осіб, які пережили травматичні події різного ступеня впливу.

Виклад основного матеріалу. З метою виявлення рівня психологічної ресурсності осіб, які пережили травматичні події, ми на базі соціально-гуманітарного факультету Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського провели психодіагностичне дослідження, у якому взяли участь 43 особи віком 25–45 років.

У дослідженні застосовано «Шкалу оцінювання впливу травматичної події» (Impact of Event Scale, IES-R) М. Горвіца [1; 4], яку ми використали для вимірювання рівня стресу та психоемоційного впливу, спричиненого травматичними подіями, що допомогло зрозуміти, наскільки серйозно респонденти реагують на травматичні ситуації, а також оцінити основні компоненти стресової реакції: нав'язливі думки (постійне повернення до спогадів про подію), уникання (спроби уникнути думок, почуттів або ситуацій, пов'язаних із подією), гіперзбудження (підвищена тривожність, дратівливість, порушення сну). Ми також використали «Опитувальник способів опанування» [5, с. 30] Р. Лазаруса та С. Фолкмана для вивчення стратегій подолання стресових ситуацій, що спрямований на оцінювання поведінкових і когнітивних стратегій, які люди використовують для подолання стресу або складних життєвих обставин, і дозволяє визначити, які саме стратегії використовує людина в різних ситуаціях, на основі чого можна зробити висновки про її адаптаційний потенціал і психологічну стійкість. «Опитувальник сенсу життя» (MLQ) [4, с. 182] дозволив нам діагностувати наявність і пошук респондентами нового сенсу життя, а «Опитувальник психологічної ресурсності особистості» (О. Штепа) – здатність респондентів до пошуку психологічної ресурсності та подолання стресових ситуацій.

Якісний аналіз отриманих за даними методиками даних дозволив через виокремлення двох груп осіб за рівнем загального показника впливу травматичної події дослідити та проаналізувати індивідуально-психологічні особливості ресурсності осіб, які пережили травматичні події різного ступеня впливу.

Для представників першої групи осіб, які отримали потужний вплив травматичних подій, характерне фізичне або емоційне віддалення від проблеми, що допомагає зменшити її вплив на

особистість і полегшити переживання. Дистанціювання може проявлятися фізично, емоційно та когнітивно. Людина може намагатися не відчувати біль або тривогу, ігнорувати їх, «вимкнути почуття», уникати окремих місць, людей або ситуацій, які асоціюються з негативним досвідом або стресом. Адаптивне відсторонення в короткостроковій перспективі може допомогти зменшити стрес, отримати час для обдумування та розроблення плану дій і впоратися з важкою ситуацією. Проте, якщо дистанціювання стає постійною стратегією, це може призвести до емоційної ізоляції та депривації, яка буде мати незворотні наслідки у вигляді депресії та самотності.

Окрім того, може демонструватися конфронтація, яка дозволяє людині виразити свої емоції та переживання, що може сприяти зменшенню внутрішнього напруження та полегшенню стресу. Ця стратегія спрямована на активне вирішення проблеми, що дозволяє людині знайти способи подолати труднощі, замість того щоб відчувати безпорадність. У позитивному сенсі ця активна позиція емоційного відреагування допомагає відчувати себе більш контрольованим і спроможним справлятися із труднощами, зміцнити відносини з іншими, оскільки людина демонструє готовність до діалогу. У негативному сенсі, з більшою частотою й інтенсивністю агресивних епізодів, призводить до конфліктної поведінки та виснаження або втоми. Такі особи часто звертаються до інших людей, свідомо шукають підтримку, обирають тих, кому довіряють, або звертаються до знайомих у важкі часи. Це може бути неформальне спілкування, психотерапевтична комунікація, участь у групах підтримки. Знання, що є люди, які готові підтримати, може зміцнити впевненість у собі та здатність справлятися із труднощами. Але в несвідомому надмірному пошуку будь-якої підтримки під впливом травматичних подій людина може потрапити до емоційної залежності, коли не буде можливості справлятися із проблемами самостійно, це може призвести до шкідливої неадекватної підтримки у вигляді негативної поради, осуду, знецінення з боку інших.

Представники цієї групи використовують незрілі копінг-стратегії: проєктують власні негативні почуття чи страхи на інших, звинувачують інших у своїх проблемах, не усвідомлюють власної відповідальності; демонструють емоційну реакцію або поведінку, що не приводить до конструктивного виходу із ситуацій; реагують роздратуванням, відмовляються визнавати реальність проблеми, вони не вірять у внутрішнє

відчуття власної вартості, здібностей і можливостей. Використання незрілих стратегій може призвести до накопичення стресу, що спричиняє емоційну втомленість і вигоряння, втрату підтримки та зниження якості міжособистісних стосунків. Особи з високим рівнем впливу травматичної події відчувають труднощі у віднайденні сенсу та мети у своєму житті, переживають почуття безвиході та втрати орієнтирів.

У групі респондентів із низьким рівнем впливу травматичної події діагностовано усвідомлення та прийняття наслідків своїх виборів і дій, що є важливим аспектом особистісного розвитку та психологічного благополуччя. Такі особи не перекладають провину на інших, усвідомлюють, що їхні дії є результатом власного вибору, вірять у себе, у добро, добре реалізовані у професії, уміють це робити впевнено, розуміються на власних ресурсах, уміють їх застосовувати й оновлювати. Особи з низьким рівнем впливу травматичних подій демонструють вищий рівень сенсу життя, особливо в аспекті усвідомлення й наявності сенсу. Це означає, що вони краще розуміють мету свого існування, мають чіткі життєві орієнтири та більш стабільне відчуття значущості свого життя. Така внутрішня ресурсність дозволяє їм зберігати психічне здоров'я й успішно адаптуватися до труднощів [4; 5; 11].

У подоланні екстремальних ситуацій важливі адаптація, використання ресурсів і стратегій, підтримка з боку оточення, пошук смислів [4, с. 182; 5]. Знання про механізми подолання стресу та розвиток стійкості можуть суттєво допомогти в управлінні кризовими ситуаціями та збереженні ментального здоров'я. Тому розглянемо питання, що є сутнісно визначальними для розуміння механізмів адаптації та подолання екстремальних ситуацій.

Адаптаційний потенціал і психологічна стійкість – це два взаємопов'язані поняття, які відображають здатність людини справлятися зі стресовими ситуаціями й адаптуватися до змін у житті, особливо в умовах труднощів або екстремальних подій [3; 8; 9]. Можливість особистості пристосовуватися до нових умов, які можуть виникати внаслідок змін у зовнішньому середовищі, як-от соціальні, економічні, психологічні або фізичні обставини. Це комплекс можливостей і ресурсів людини, що дозволяє їй: адаптуватися до нових вимог або стресових подій, зберігати психічну рівновагу, підтримувати працездатність і ефективність у складних ситуаціях [3]. Адаптаційний потенціал включає фізичні, психологічні та соціальні ресурси, зокрема стресостійкість, самоконтроль, здатність до саморегуляції, гнучкість мислення та

наявність підтримки з боку оточення. Витримувати тиск зовнішніх чинників, використовувати стресові події для особистісного зростання допомагає людині психологічна стійкість [9]. Саме завдяки їй людина ефективно справляється із труднощами та виходить із них сильнішою. Відбувається швидке відновлення психологічної рівноваги після криз, травм, травматичних подій. Психологічна стійкість базується на таких складниках, як самооцінка, саморефлексія, оптимізм, здатність до соціальної підтримки та наявність надійних копінг-стратегій. Адаптаційний потенціал забезпечує можливість пристосування до змін, тоді як психологічна стійкість допомагає ефективно переживати і долати негативні наслідки стресових подій [7; 8].

Психологічні ресурси є невід'ємною частиною життя кожної людини, оскільки вони сприяють здатності ефективно справлятися із труднощами, розвивати стійкість і підтримувати позитивний емоційний стан [2; 3].

Щодо особи ресурси можна розділити на зовнішні та внутрішні. Внутрішні ресурси перебувають у внутрішньому світі людини. До них належать життєвий досвід, спогади, властивості особистості (характер, темперамент, здібності), ступінь зрілості особистості, віра, творчість, тіло. Це можуть бути досить прості речі: позитивні емоції, здатність до саморегуляції, позитивна самооцінка, емпатичне, чуйне, поважне ставлення до себе й інших, гуманістичний погляд на майбутнє, сенсоутворення, надія, віра та стійкість. Критичне мислення, вміння аналізувати та рефлексувати допомагають людині ухвалювати обґрунтовані рішення та шукати альтернативних шляхів вирішення проблеми. Самоповага, упевненість у собі, рішучість і відповідальність впливають на те, як людина сприймає та реагує на стресові ситуації. І звісно, загальний фізичний стан здоров'я, рівень енергії та витривалості також можуть впливати на психологічні ресурси.

Зовнішніми ресурсами може виступати підтримка від друзів, родини, колег та інших соціальних груп, яка може бути емоційною, інформаційною або матеріальною, вона є важливою для покращення стресостійкості, зокрема, соціальні ресурси допомагають будувати здорові міжособистісні стосунки.

Висновки. Отже, у дослідженні було виявлено та вивчено специфіку прояву ресурсності, смислів життя та стратегій подолання у представників груп осіб, які відрізняються за рівнем впливу травматичних подій. Результати показали, що люди з різним ступенем впливу травми мають різні ознаки прояву життєвих смислів, психологічної ресурс-

ності та використовують різні копінг-стратегії для подолання стресових ситуацій. Надалі планується представити результати кореляційного аналізу взаємовпливу травматичних подій, способів опанування, здатності пошуку сенсу життя та психологічної ресурсності особистості.

Список літератури:

1. Анцибор А. Роль волевого зусилля та установки на перемогу в процесі подолання аутсайдерської психології. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти*. Серія «Педагогіка. Психологія». Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. № 1. С. 3–9.
2. Стратегії подолання професійного стресу в управлінській діяльності / Н. Гуцуляк та ін. *Наука і освіта*. 2024. № 1. С. 47–52. <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2024-1-8>.
3. Ващенко І., Іваненко Б. Психологічні ресурси особистості в подоланні складних життєвих ситуацій. *Проблеми сучасної психології* : збірник наукових праць. 2018. № 40. С. 33–49. DOI: 10.32626/227-6246.2018-40.33-49.
4. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях / В. Зливков та ін. Київ : Педагогічна думка, 2016. 219 с.
5. Ігумнова О. Дослідження копінг-стратегій осіб у складних життєвих обставинах. *Теорія і практика сучасної психології* : збірник наукових праць / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2020. № 1. Т. 2. С. 28–33.
6. Резиліентність: мистецтво долати найбільші виклики життя / М. Стівен та ін. 3 вид. Львів : Видавництво «Компанія «Манускрипт»», 2024. 400 с.
7. Спільнота в умовах воєнного конфлікту: психологічні стратегії адаптації : колективна монографія / наук. ред. Л. Коробка та ін. ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-Лтд, 2019. 286 с.
8. Психологічні ресурси особистості: соціально-психологічний зміст. *Збірник наукових праць за матеріалами науково-практичної конференції*. Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2019. 87 с.
9. Сергієнко Н. Особливості психологічної стійкості особистості під час подолання критичних ситуацій. *Сучасна війна: гуманітарний аспект* : збірник матеріалів науково-практичної конференції, Харківський національний університет Повітряних сил імені Івана Кожедуба, м. Харків, червень, 2017. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/4065>.
10. Титаренко Т. Психологічне здоров'я особистості: засоби самодопомоги в умовах тривалої травматизації : монографія / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-Лтд, 2018. 160 с.

11. Штепа О. Опитувальник психологічної ресурсності особистості: результати розробки й апробації авторської методики. *Проблеми сучасної психології* : збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за наук. ред. С. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Вип. 39. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2018. С. 380–399.

References:

1. Antsybor, A. (2022). Rol volovoho zusyillia ta ustanovky na peremohu v protsesi podolannia autsajderskoj psykhologii [The role of willpower and attitude to victory in the process of overcoming outsider psychology]. *Naukovyi visnyk Vinnytskoi akademii bezperervnoi osvity. Serii "Pedagogika. Psykholohiia"*. Odesa: Vydavnychi dim "Helvetyka", № 1. S. 3–9.
2. Hutsuliak, N., Chuiko, O., & Dub, V. (2024). Strahetii podolannia profesiinoho stresu v upravlinskii diialnosti. [Strategies for overcoming professional stress in managerial activities] *Nauka i osvita*. № 1. S. 47–52. <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2024-1-8>.
3. Vashchenko, I. V., & Ivanenko, B. B. (2018). Psykholohichni resursy osobystosti v podolanni skladnykh zhyttievnykh sytuatsii [Psychological resources of the individual in overcoming difficult life situations]. *Zbirnyk naukovykh prats "Problemy suchasnoi psykhologii"*, (40), S. 33–49. DOI: 10.32626/227-6246.2018-40.33-49.
4. Zlyvko, V. L., Lukomska, S. O., & Fedan, O. V. (2016). Psykhodiahnostyka osobystosti u kryzovykh zhyttievnykh sytuatsiakh. Kyiv: Pedagogichna dumka. 219 s.
5. Ihumnova, O. B. Doslidzhennia kopinh-strahetii osib u skladnykh zhyttievnykh obstavynakh. *Teoriia i praktyka suchasnoi psykhologii* : zb. nauk. pr. / Klasych. pryvat. un-t. Zaporizhzhia, 2020. № 1, t. 2. S. 28–33.
6. Sautvik, Stiven M., Charni, Dennis S., DeP'ierro, Dzhonatan M. Rezyliientnist: mystetstvo dolaty naibilshi vyklyky zhyttia. Vydannia tretie. Lviv: Vydavnytstvo "Kompaniia "Manuskrypt"", 2024. 400 s.
7. Spilnota v umovakh voiennoho konfliktu: psykhologichni strahetii adaptatsii: kolektyvna monohrafiia. *Za nauk. red. L. M. Korobka, V. O. Vasiutynskiy, V. Yu. Vinkov ta in.; Natsionalna akademiia pedagogichnykh nauk Ukrainy, Instytut sotsialnoi ta politychnoi psykhologii*. Kropyvnytskyi: Imeks-LTD, 2019. 286 s.
8. Psykhologichni resursy osobystosti: sotsialno-psykhologichniy zmist. *Zbirnyk naukovykh prats za materialamy naukovo-praktychnoi konferentsii*. Izmail: RVV IDHU. 2019. 87 s.
9. Serhiienko, N. P. Osoblyvosti psykhologichnoi stiikosti osobystosti pid chas podolannia krytychnykh sytuatsii. *Zbirnyk materialiv naukovo-praktychnoi*

konferentsii "Suchasna viina: humanitarnyi aspekt". Kharkivskiy natsionalnyi universytet Povitrianykh Syl imeni Ivana Kozheduba, m. Kharkiv, cherven, 2017. Rezhym dostupu: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/4065>.

10. Tytarenko, T. M. Psykholohichne zdorov'ia osobystosti: zasoby samodopomohy v umovakh tryvaloї travmatyzatsii : monohrafiia. Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy, Instytut sotsial-

noi ta politychnoi psykholohii. Kropyvnytskyi : Imeks-Ltd, 2018. 160 s.

11. Shtepa, O. S. Opytvalnyk psykholohichnoi resursnosti osobystosti: rezultaty rozrobky y aprobatsii avtorskoї metodyky. Problemy suchasnoi psykholohii : zb. nauk.prats Kam'ianets-Podilskoho nats. un-tu imeni Ivana Ohienka, In-tu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy / za nauk. red. S. D. Maksymenka, L. A. Onufriievoi. Vyp. 39. Kam'ianets-Podilskiy: Aksioma, 2018. S. 380–399.

© Т. Ю. Ульянова 2024.

Науково-методична стаття.

Надійшла до редакції 30.09.2024.

Прийнято до публікації 31.10.2024.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Березяк Ксенія Михайлівна – старший викладач кафедри практичної психології та педагогіки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, xmberr@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2601-0349>

Вдович Світлана Михайлівна – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри практичної психології та педагогіки Навчально-наукового інституту психології та соціального захисту Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, ppro2003@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3582-4395>

Вінтюк Юрій Володимирович – доцент кафедри практичної психології та педагогіки Навчально-наукового інституту психології та соціального захисту Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, кандидат психологічних наук, доцент, yurvin@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6263-4744>

Драгунова Віра Валентинівна – кафедра менеджменту освіти та права Центральний інститут післядипломної освіти Державного закладу вищої освіти «Університет менеджменту освіти» НАПН України, dragunova.v@ukr.net ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5074-5583>

Іванишин Наталія Любомирівна – викладач кафедри іноземних мов та перекладознавства Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3297-9367>

Коваль Ігор Святославович – викладач кафедри практичної психології та педагогіки Навчально-наукового інституту психології та соціального захисту Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, кандидат педагогічних наук, koval-iks-igor@meta.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9204-9228>

Лісецький Ростислав Богданович – кафедри кафедри практичної психології та педагогіки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-3791-1418>

Островський Роман Костянтинівич – магістратрант факультету математики, природничих наук та технологій, кафедра математики та цифрових технологій Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, dreng095@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-3322-9065>

Партико Неоніла Вікторівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри теоретичної та практичної психології Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», voloshyna2010@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2904-2760>

Руденко Лариса Анатоліївна – професор кафедри практичної психології та педагогіки Навчально-наукового інституту психології та соціального захисту Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, доктор педагогічних наук, професор, lararudenko@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1351-4433>

Садовий Микола Ілліч – доктор педагогічних наук, професор кафедри Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, Кропивницький, Україна. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6582-650>

Соменко Дмитро Вікторович – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, Кропивницький, Україна

Ткачик Оксана Тарасівна – здобувач першого рівня вищої освіти за спеціальністю 053 психологія Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-2308-2822>

Трифоновна Олена Михайлівна – доктор педагогічних наук, Професор, Завідувач кафедри математики та цифрових технологій, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6146-9844>

Турко Богдана Богданівна – доцент кафедри початкової та дошкільної освіти Львівський національний університет імені Івана Франка bohanna.turko@lnu.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6125-1098>

Ульянова Тетяна Юрївна – доцент кафедри загальної та диференціальної психології Державного закладу «Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського» м. Одеса, Україна, ulikta@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8643-2063>

Халло Олександра Євгенівна – кандидат медичних наук, доцент кафедри гістології, цитології та ембріології, Івано-Франківський національний медичний університет, luska.if@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3383-8486>

Цао Юй – аспірантка 2-го року навчання третього рівня вищої освіти, спеціальності 053 «Психологія». ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-9305-4361>

Яремко Роман Ярославович – викладач кафедри практичної психології та педагогіки Навчально-наукового інституту психології та соціального захисту Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, кандидат психологічних наук, r.yaremko@ldubgd.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2781-788>

НОТАТКИ